

MINISTERUL CULTURII AL REPUBLICII MOLDOVA
MUZEUL NAȚIONAL DE ETNOGRAFIE ȘI ISTORIE NATURALĂ
SOCIETATEA DE ETNOLOGIE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Sub semnul Mărțișorului

Chișinău 2015

ISBN 24363573658
CZU 36434-904564

**Lucrarea a fost aprobată pentru publicare de Consiliul Științific
al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală**

Coordonator științific: *Varvara Buzilă*
Redactor literar și traducător în engleză: *Andrei Prohin*
Referent științific: *academician Sabina Ispas*
Design și procesare computerizată: *Alexandru Ermurache*
Fotografii: *Adrian Cucereavii*

Caseta CIP camera cartii

Coperta 1. Igor Vieru (1923-1988), Mărțișor, 1975. Ulei, pânză, 101 x 103 cm.
Din colecția Muzeului Național de Artă al Moldovei

Imprimat la Tipografia Bons Office SRL
e-mail: bons@bons.md
tel.: 022 500578

© Varvara Buzilă 2015

AFIRMAREA IDENTITĂȚII PRIN PATRIMONIUL CULTURAL IMATERIAL

Monica Babuc
Ministrul Culturii al Republicii Moldova

Lucrarea pe care am onoarea s-o prefațez este necesară și demult așteptată. Mărțișorul este o practică distinctă a societății din Republica Moldova, cu adânci rădăcini în istorie și cultură, având o deschidere care leagă diferite grupuri sociale. Este clar că fenomenul merita demult să fie studiat în plinătatea manifestărilor sale. Astfel, recuperăm în mod onorabil și această datorie față de moștenirea culturală. Societatea modernă are nevoie de lucrări bine elaborate, din care să afle atât modul în care era sărbătorit Mărțișorul cu sute de ani în urmă, precum și felul în care a evoluat în timp și ce prezintă azi ca fenomen în cultura națională. Aceasta este prima carte, prima lucrare de proporții dedicată problematicii Mărțișorului. Ea a fost gândită în contextul elaborării și înaintării în luna martie a anului 2013 de către Republica Moldova, România, Bulgaria și Macedonia, a dosarului transfrontalier „Practici culturale asociate zilei de 1 martie” pentru înscriere în *Lista reprezentativă UNESCO a patrimoniului cultural imaterial al umanității*.

Mărțișorul este o sărbătoare comună pentru mai multe state din arealul balcanic, iar prin avansarea lui în Lista UNESCO ne dorim să-i conferim un statut de valoare recunoscută la nivel mondial. Acest fapt este

un bun prilej (cred că e și o datorie) de a reconsidera rosturile lui în viața societății, de a releva în ce mod practicle, reprezentările, simbolurile generate de el se racordează la sistemele culturii moderne.

Observăm, în acest context, că ceea ce a scăpat, din varia motive, pe vremuri, atenției cercetătorilor, acum nu mai poate rămâne în afara preocupărilor directe ale oamenilor de cultură. Pentru că s-au schimbat condițiile în care cultura funcționează. În condițiile globalizării și mondializării vieții sociale, elementele și structurile culturii sunt foarte dinamice și este firesc să intervenim foarte atent în sistemele culturale, prin anumite măsuri, mijloace și acțiuni, bine concepute și coagulate în strategii, pentru a asigura viabilitatea componentelor ei.

Mărțișorul face parte din cultura tradițională, de sorginte folclorică, orală, iar protejarea acestui element, menținerea viabilității lui în comunități presupune asigurarea unui raport funcțional dintre tradiție și modernitate. Dosarul „Practici culturale asociate zilei de 1 Martie” este al treilea element înaintat de Republica Moldova, împreună cu alte țări, pentru înscriere în Lista reprezentativă UNESCO a patrimoniului cultural imaterial al umanității. „Colindatul de ceată bărbătească” a fost înscris deja ca un patrimoniu comun al Republicii Moldova și al României. „Sărbătoarea Primăverii Sf. Gheorghe/Hederlez”, înaintată pentru înscriere în aceeași listă de către Republica Moldova, România, Bulgaria, Macedonia, Serbia și Turcia este în proces de evaluare. Alte elemente foarte reprezentative pentru identitatea noastră culturală sunt în prezent monitorizate în același scop. Este vorba de „Tehnici tradiționale de realizare a scoarței” și „Tehnici tradiționale de confecționare a cămășii femeiești încrețite la gât”. Aceste elemente sunt printre cele care asigură specificitatea culturii noastre raportată la cea a altor popoare. Prin ele ne identificăm atât la nivel regional, afirmând temeiurile unei solidarități necesare, declarate și asumate, cât și la nivel mondial, asigurând diversitatea culturilor lumii ca o garanție a viitorului prosper, inclusiv datorită culturii.

Am ținut să punctez acest tablou al vizibilității patrimoniului nostru cultural imaterial în plan mondial, pentru a consemna noutățile majore ale construirii imaginii țării noastre în lume. Indubitabil, Republica Moldova traversează acum o perioadă fără precedent privind aprecierea patrimoniului său cultural imaterial în plan național și internațional. Ne ajută, în acest sens, cadrul legal național în domeniul patrimoniului cultural, fortificat evident în ultimii ani, dar și respectarea cadrului legal internațional, la care Republica Moldova este parte. Cunoașterea, valorificarea și protejarea patrimoniului cultural se regăsesc în *Strategia de dezvoltare a culturii 2020* și în celelalte strategii de dezvoltare a țării, ca o condiție esențială a solidarității, a consolidării și a prosperității cetățenilor ei. Cu toate acestea, cel mai mare suport în implementarea politicilor noastre culturale îl avem de la societate. Cetățenii noștri redescoperă valorile patrimoniului cultural național, participă la afirmarea lui, își educă copiii în spiritul valorilor acestui patrimoniu. Această trăire pe viu a culturii noastre este și o garanție a viitorului ei.

Stimați prieteni, mă bucur că această carte ne unește și ne ghidează în universul mereu atractiv al Mărțișorului. Vă doresc lectură plăcută!

PATRIMONIUL CULTURAL IMATERIAL – RESPONSABILITATE MAJORĂ ÎN STRATEGIILE DE DEZVOLTARE A CULTURII

Gheorghe Postică

Doctor habilitat, Viceministrul Culturii al Republicii Moldova

Ratificarea mai multor convenții UNESCO privind patrimoniul cultural, dezvoltarea cadrului legal al Republicii Moldova din acest domeniu, producerea unor schimbări evidente în sfera culturii, sub impactul mondializării, au creat un cadru de oportunități și de priorități pentru reconsiderarea politicilor culturale actuale. Patrimoniul cultural imaterial constituie un reper important în aceste priorități, din mai multe considerente. Unul esențial este că valorile acestui patrimoniu conlucrează la construirea și promovarea identității culturale, la sporirea coeziunii sociale. Instrumentele create pentru a opera mai eficient, în vederea protejării patrimoniului cultural, deschid noi posibilități de cooperare în domeniu, pe plan regional și mondial. Redescoperirea valorilor colindatului de ceata bărbătească, ale Sărbătorii Sf. Gheorghe și ale Mărțișorului, din perspectiva înscrierii lor în Lista reprezentativă UNESCO a patrimoniului cultural imaterial al umanității, demonstrează că societatea noastră prețuiește acest patrimoniu, se identifică cu el și își dorește să-l transmită generației tinere.

Cuvinte-cheie: patrimoniul cultural imaterial, politici culturale, coeziune socială.

Patrimoniul cultural este o dimensiune esențială a culturii naționale. În condițiile actuale, când anumite componente ale sale, precum expresiile culturale tradiționale, – cele care alcătuiesc patrimoniul cultural imaterial, – sunt evident periclitate. Fiind parte a culturii tradiționale, funcționând în baza anumitor legități ale culturii orale, ele par să fie mai puțin adaptate la concurența puternică a altor tipuri de cultură comunicativă. S-a stabilit cu certitudine că, indiferent cât de bine s-au păstrat structurile în care funcționează elementele patrimoniului cultural imaterial, indiferent cât de bogate sau expresive și cât de viabile sunt aceste elemente în comunitățile care le gestionează, viitorul acestui patrimoniu, respectiv, al mijloacelor care construiesc și alimentează identitatea culturală, depinde de faptul cât reușim să ne îngrijim de transmiterea acestor valori către generația tânără, apoi cât reușesc tinerii să însușească din acest tezaur, să-l considere parte a culturii lor.

Strategiile și politicile culturale promovate de către Ministerul Culturii în domeniul inventarierii, atribuirii, cercetării, valorificării și interpretării patrimoniului cultural imaterial au fost stabilite ținând cont de acest specific,

Confecționarea mărțișoarelor în satul Hârbovăț, Anenii Noi. 1 martie 2012

deloc neglijabil, esențial în a concepe scopuri, obiective, acțiuni, metode și principii de perpetuare a acestui patrimoniu în timp. Aceste instrumente esențiale își găsesc rezonanță cu cele utilizate de către țările vecine, în special de România¹.

În spiritul abordărilor UNESCO, patrimoniul cultural oferă repere sigure, argumente identitare puternice, atât pentru purtătorii lui, cât și pentru consumatorii de cultură. Iată de ce, pentru a oferi un spor de resurse constructelor identitare, în ultimii cinci ani, Ministerul Culturii și instituțiile sale au întreprins măsuri consecvente pentru a forma cadrul organizatoric și legal al domeniului. S-a constituit sistemul bine structurat al protejării acestei moșteniri. A fost constituită Comisia Națională pentru Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial al Republicii Moldova, organ de specialitate al Ministerului Culturii, cu funcție consultativă, care, acționând conform atribuțiilor, a înregistrat mai multe rezultate notorii în plan național și internațional. În aplicarea politicilor culturale specifice în teritoriu, s-a mizat efectiv pe crearea Centrului Național de Conservare și Protejare a Patrimoniului Cultural Imaterial, responsabil de protejarea viabilității elementelor patrimoniului cultural imaterial în comunități. Conexiunea instituțiilor culturale cu purtătorii de patrimoniu cultural imaterial solicită respectarea unui șir de prescripții, ținta acestora fiind protejarea oamenilor și a comunităților purtătoare de folclor de

Dorina Onica, organizatorul atelierului de confecționare a măștișoarelor de la Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. 2012

posibilele pericole colportate de intervențiile nesăbuite ale modernității în viața acestora.

Acum dispunem de instrumentele cele mai eficiente în gestionarea corectă a moștenirii culturale. La 29 martie 2012, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat *Legea privind protejarea patrimoniului cultural imaterial* (nr. 58), un document de stat de importanță majoră pentru formarea cadrului legislativ în domeniu și al sistemului de protejare a patrimoniului cultural imaterial, creând premise legislative propice inventarierii, documentării, cercetării, valorificării elementelor patrimoniului cultural imaterial, stabilind atribuții pentru întreg acest sistem. Cadrul normativ al Legii îl formează *Regulamentul de organizare și funcționare a Comisiei Naționale pentru Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial*, *Regulamentul privind conferirea Titlului Onorific de Purtător al Tezaurului Uman Viu*, *Regulamentul privind clasarea elementelor patrimoniului cultural imaterial și ținerea Registrului național al patrimoniului cultural imaterial al Republicii Moldova*, *Regulamentul Catalogului național al arhivelor cu înregistrări de patrimoniu cultural imaterial*. Aplicarea prevederilor acestor regulamente va facilita bunul mers al activităților din domeniu.

Urmare a unei colaborări vaste a Comisiei Naționale pentru Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial cu operatorii culturali din teritoriu, cu administrația publică locală și cu societatea civilă, a fost elaborat și editat Registrul național al patrimoniului cultural imaterial al Republicii Moldova. Vol. A,² un instrument foarte util pentru a lua la evidență de stat aceste elemente, dar și obligatoriu pentru statele semnatare ale Convenției UNESCO privind salvagardarea patrimoniului cultural imaterial (Paris, 17.10.2003).

Contribuie la dimensionarea acestui impact al moștenirii culturale și site-ul www.patrimoniuiaterial.md, creat acum câțiva ani, pentru a oferi tuturor celor interesați o platformă cu un bogat instrumentar de lucru, specific domeniului. Timpul va demonstra cât de eficiente au fost măsurile și instrumentele culturale aplicate de instituțiile de cultură pentru protejarea acestui patrimoniu. Dar trebuie să precizăm că și instituțiile de cultură vor propune noi modalități de protejare, pliindu-le pe oportunitățile create de societate.

Una dintre problemele esențiale ale acestui domeniu, conform principiilor promovate de UNESCO, este fortificarea capacităților instituțiilor cu responsabilități în protejarea patrimoniului cultural imaterial. În cele din urmă, noi dispunem de un sistem funcțional bine articulat necesităților de protejare a acestei bogății. În mod practic, instituțiile de profil din sistemul Ministerului Culturii, începând cu cele centrale și încheind cu cele locale, începând cu cele cu profil științifico-cultural și încheind cu cele locale, strict culturale, acoperă pe diferite paliere, tot spectrul de obiective, acțiuni, proiecte, programe, ceea ce este foarte important.

Documentarea, atribuirea acestui patrimoniu, luarea lui la evidență de stat, în scopul unei mai bune gestionări, sunt sarcini foarte actuale pentru domeniu, căci și alte țări europene sunt preocupate acum de soluționarea acestor probleme. Sarcinile imediate și cele de durată sunt foarte complexe, iată de ce dezvoltăm colaborări cu institutele din cadrul Academiei de Științe a Moldovei, AGEPI-ul, Ministerul Educației, dar și cu structurile similare din țările vecine, privind o mai bună gestionare a acestei moșteniri și extinderea percepției internaționale a patrimoniului nostru cultural.

Este momentul să generalizăm că nici înscrierea elementelor în Lista reprezentativă UNESCO a patrimoniului cultural imaterial al umanității, nici publicarea elementelor în *Registrul național al patrimoniului cultural imaterial al Republicii Moldova* nu garantează protejarea lor. Prin aceste acțiuni, putem spori vizibilitatea acestui tezaur în societate, contribuim la ridicarea prestigiului său, oferim tinerei generații posibilitatea de a cunoaște mai bine aceste bogății și a le asuma ca valori identitare. Munca concretă privind menținerea viabilității acestor elemente în comunitățile purtătoare de patrimoniu, acolo unde au existat și au alimentat spiritul de solidaritate al comunităților urmează de acum încolo, la fel ca și asigurarea funcționării sistemului de protejare a acestui patrimoniu.

Un loc central, în această conlucrare de menținere a viabilității patrimoniului, revine Centrului Național de Conservare și Promovare a Patrimoniului Cultural Imaterial, care își structurează activitatea în conformitate cu art. 16 al *Legii Republicii Moldova privind protejarea patrimoniului cultural imaterial*³.

Se poate observa liber că, treptat, formele tradiționale de perpetuare a folclorului muzical, coregrafic și literar sunt tot mai mult marginalizate, iar scena tinde să concentreze la maxim expresiile acestui patrimoniu, denaturând și devalorizând temeurile folclorului autentic. Acum va trebui să găsim noi modalități pentru a păstra folclorul în formele lui neschimbate⁴.

Avem de înfăptuit multe acțiuni concrete, pentru a oferi societății cât mai multe exemple de atitudine adecvată față de valorile acestui patrimoniu. E loc destul pentru inițiative importante privind salvagardarea elementelor patrimoniului cultural imaterial. Trebuie să regândim formele noastre de activitate, să nu reducem

toate acțiunile noastre doar la ideea de festivaluri, căci concentrându-ne doar asupra acestora rupem legăturile adevărate, străvechi ale folclorului cu mediul lui de existență. Există forme culturale apropiate de tradiție, care odată reconsiderate, ar putea da noi imbolduri pentru revigorarea patrimoniului cultural imaterial.

Între toate aceste opțiuni, protejarea practicilor culturale, având în centru Mărțișorul, devine o parte foarte expresivă a sistemului. Sărbătoarea de 1 martie se regăsește în practica culturală a multor popoare din Balcani. Colaborând la protejarea lui, vom stabili parteneriate cu diverse instituții din statele care se identifică cu Mărțișorul. Gândind la fortificarea relațiilor cu vecinii noștri, consider că este timpul să regândim conceptul de bază al Festivalului Internațional de Muzică „Mărțișor”, sincronizându-l mai mult la specificul sărbătorii, la plierea lui pe practicile locale.

Este important să cunoaștem și să promovăm întreaga bogăție a patrimoniului nostru imaterial care este încă viabilă. Sunt necesare elaborări și publicații științifice cu referire la teoria și practica patrimoniului, se resimte lipsa CD-urilor, filmelor documentare, prin care să fie promovați purtătorii de patrimoniu. Precum patrimoniul cultural național este definitoriu pentru identitatea noastră, și cărțile bine scrise, care-l pun în valoare, trebuie să devină definitorii pentru atitudinea noastră față de acest patrimoniu.

Referințe bibliografice:

- 1 PAICA Tamara. – **Patrimoniul intangibil românesc (tradiții, folclor) în contextul globalizării (aspecte legislative)**. Editura Muzeului Național al Literaturii Române. București, 2013; PĂRVU Ionică. – **Manual de bune practici juridice pentru patrimoniul imaterial**. București, 2012.
- 2 **Registrul național al patrimoniului cultural imaterial al Republicii Moldova. Volumul A**. Ministerul Culturii al Republicii Moldova, Comisia Națională pentru Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Editura Lumina. Chișinău, 2012 (1000 de exemplare) și ediția din 2013 (1000 exemplare).
- 3 Începând cu 1 martie 2012, i-a fost schimbată denumirea în cea actuală, tocmai pentru a stimula activitățile de protejare a viabilității elementelor patrimoniului cultural imaterial în teritoriu.
- 4 A se vedea mai detaliat abordarea acestor probleme în PĂRVU Ionică, *Op. cit.*, p. 85-89.

La târgul mărțișoarelor din Chișinău. Martie 2013

THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE – A MAJOR RESPONSIBILITY IN THE STRATEGIES OF DEVELOPING CULTURE

Gheorghe Postică
PhD habilitated in history, Vice-minister of Culture of the Republic of Moldova

The ratification of several UNESCO conventions concerning the cultural heritage, the development of the legislative frame of the Republic of Moldova in this field, the evident changes in the field of culture, due to globalization, have created a set of opportunities and priorities in order to reconsider the nowadays cultural practices. The intangible cultural heritage represents an important landmark among these priorities, for several reasons. One of the essential ones is that the values of this heritage cooperate in the building and promotion of cultural identity, enhancing social cohesion. The instruments created to operate more efficiently in the field of protection of the cultural heritage open new possibilities of cooperation in this field, on regional and world level. Rediscovering the values of carolling in male group, of the St. George and Martsishor customs, with the purpose of inscribing them in the UNESCO Representative List of the intangible cultural heritage of the mankind, proves that our society appreciates this heritage, identifies itself with it and aims to pass it on to the young generation.

Keywords: intangible cultural heritage, cultural policies, social cohesion.

Măștișoarelor antropomorfe pentru casă sau oficiu

PRACTICI CULTURALE ASOCIATE MĂRȚIȘORULUI ÎN COMUNITĂȚILE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Varvara Buzilă

*Doctor, Conferențiar universitar,
Președintele Comisiei Naționale pentru Salvarea
Patrimoniului Cultural Imaterial*

Mărțișorul este o amuletă obținută prin răsucirea a două fire de lână, bumbac sau mătase, purtată la începutul primăverii în scopuri apotropaice și augurale. Lucrarea pune în valoare obiceiurile asociate zilei de 1 martie, practicate de către românii din Republica Moldova. Pentru a întruni și a păstra calitățile necesare în perioada afirmării primăverii, pentru a funcționa ca simbol, Mărțișorul este confecționat, purtat și apoi scos din uz conform prescripțiilor rituale, dezvoltând funcții și semnificații de solidarizare a membrilor comunității și de relaționare a acestora cu mediul natural. Practicile și reprezentările tradiționale asociate Mărțișorului, respectate în Republica Moldova, sunt asemănătoare cu ale popoarelor balcanice. În acest context, se relevă unele particularități. Toți oamenii poartă mărțișoare, indiferent de vârstă, dar tinerii le poartă în special. Toate grupurile etnice se identifică prin acest simbol, chiar dacă românii îl respectă cel mai mult. O bună parte dintre oameni poartă mărțișoarele până la sfârșitul lunii martie.

Cuvinte-cheie: mărțișor bicolor, mărțișor tricolor, obiect simbolic, amuletă, funcții apotropaice, funcții augurale.

Mărțișorul este un fenomen cultural de largă cuprindere spațială și temporală sincronico-diacronică. Anual, în perioada lunii martie, el reunește într-un spirit comun românii de pretutindeni, bulgarii, macedonenii, grecii, inclusiv sârbii și ungurii care locuiesc în apropierea spațiului cultural românesc. Literatura de specialitate vizând mărțișorul, deși pare numeroasă, vizează, de cele mai multe ori, tradiția fiecărei țări, fără să cuprindă multitudinea manifestărilor din întreaga lui arie culturală. Urmărind realizarea proiectului actual de abordare și soluționare a mai multor probleme privind originea, funcțiile și semnificațiile acestui fenomen cultural, în unitatea și diversitatea sa, vom analiza manifestările mărțișorului în Republica Moldova și teritoriile comunităților românești din Ucraina, care formează hotarul lui de răsărit și, conform teoriei marginalității, ar putea oferi un plus de informații față de alte regiuni ale răspândirii lui.

Chiar dacă mărțișoarele au fost purtate de foarte multă lume, pe parcursul a două mii de ani, de când se consideră că datează, practica culturală nu a fost, suficient studiată de către cercetători. În ultima jumătate de secol, această temă mai frecvent a fost actualizată de mass-media în preajma și în primele zile ale lunii martie. Cercetarea mărțișorului a stat într-un con de umbră, împreună cu multe alte domenii, mai mari sau mai mici,

ale culturii tradiționale de la noi. Înaintarea acestui element transnațional drept candidat pentru înscriere în Lista reprezentativă UNESCO a patrimoniului cultural imaterial al umanității oferă o oportunitate deosebită pentru reconsiderarea lui și pentru a-i cunoaște dimensiunile în cadrul culturii tradiționale.

Mărțișorul este un obicei dintr-un ciclu mai mare, ce marca anumite etape ale trecerii de la iarnă spre vară. Ca punct de reper pentru a explica acest obicei servește faptul că, în Antichitate, noul an debuta la 1 martie și coincidea cu începutul unui nou ciclu al vegetației. Atunci, Anul Nou și începutul primăverii coincideau, încât obiceiul a căpătat semnificații profund agrare. După instituirea noului calendar de către Iulius Cezar, în anul 46 î. Hr., începutul anului a fost transferat oficial la 1 ianuarie. O bună parte din obiceiurile specifice începutului de an au migrat treptat spre 1 ianuarie, dar altele au rămas la 1 martie, păstrând memoria vechiului început de an. Despre obiceiurile ce însoțesc sfârșitul/începutul anului calendaristic civil s-au elaborat lucrări ce alcătuiesc o bibliotecă reprezentativă. Mai puțin s-a scris despre vechiul început al anului, din luna martie. Poate și din motivul că reminiscențele străvechiului obicei sunt fragmentare și, în baza lor, mai greu poate fi reconstituit întregul ansamblu. Reconstituirea faptelor culturale care ar pune în valoare coordonatele sărbătorii și ale simbolului cu același nume, implică anumite dificultăți. Întâi de toate, acestea țin de numărul redus al surselor istorice din secolele XVIII-XIX, capabile să verse mai multă lumină asupra practicilor calendaristice de la sfârșitul lui februarie-începutul lui martie. Probabil, sărbătoarea Mărțișorului în cadrul practicilor apotropaice, – puțin spectaculoase, – a lăsat puține șanse pentru a fi surprinși de călători, misionari sau alți observatori ai culturii. Această stare de lucruri este proprie tuturor țărilor care au moștenit tradiția.

Prima atestare a Mărțișorului ține de începutul sec. al XIX-lea și surprinde dubla lui ipostază: de prima lună a primăverii și de amuletă. Vornicul lordache Golescu reda succint esența acestei tradiții: „Mărțișorul este și luna martie, dar se zice și [la] o ață împletită cu un fir alb și cu altul roșu ce-l leagă la gâtul, la mâinile copiilor, în luna lui martie, spre pază, spre depărtarea de orice boală, dă dăochiat, dă fermecat...”¹. Descrieri și analize de valoare ale practicilor de Mărțișor se conțin în lucrările lui Simion Florea Marian², Aleksandr F. Stuart³, Polihronie Sârcu⁴, Nicolae Băieșu⁵, Natalia Golant⁶.

Până la mijlocul sec. al XX-lea, sărbătoarea cunoscută actualmente ca *Mărțișorul* era numită, cel mai frecvent, *Mart*, dar și *Marte*, păstrând apropierea fonetică de numele zeului roman *Marte*, de la care își trage numele și luna martie. Bătrânii numeau primele 9 sau 12 zile ale lunii *Zilele Odochiei* sau *Zilele Babei Dochia*. În legătură cu răspândirea științei de carte, în prima jumătate a secolului al XX-lea, a început a se generaliza numele de *martie*, pentru a desemna prima lună de primăvară, iar *Mărțișor*, *Mărțișoare* – pentru obiectele simbolice.

Mărțișorul intermediază, prin mijloace rituale, trecerea de la iarnă spre primăvară. El constă din câteva practici relaționate între ele, fiecare având funcții concrete ce conlucrează pentru a atinge condiția rituală necesară și a asigura trecerea reușită a acestui prag al timpului.

Practica esențială constă în faptul că, în luna martie, oamenii poartă mărțișoare. Mărțișorul este un obiect de ritual sau un simbol obiectivat. Pentru a întruni și a păstra calitățile necesare, pentru a funcționa ca simbol, el este confecționat, purtat și apoi scos din uz, conform prescripțiilor rituale.

Bătrânii recomandă ca, până la răsăritul soarelui, mărtișoarele făcute în ajun sau chiar în dimineața acestei zile, să fie legate, întâi de toate, tuturor copiilor, dar și tinerilor, în special – fetelor, mai rar – și oamenilor în etate. Până la Al Doilea Război Mondial, la întâi martie, când ieșeau prima dată afară, până la răsăritul soarelui, oamenii trebuiau să poarte mărtișoare legate la gât și la ambele mâini⁷.

Femeile făceau mărtișoarele: bunicile, mamele, fetele, având grijă de perpetuarea tradiției în toată plinătatea manifestărilor sale. Și astăzi, tot ele le confecționează, încât putem generaliza că femeile au întreținut acest obicei. Cele mai vechi mărtișoare erau confecționate din lână, iar mai târziu – din ațe de cânepă, în sau bumbac.

Cel mai frecvent mărtișor consta din două fire – unul alb și altul roșu – răsucite împreună. Până la Al Doilea Război Mondial, el arăta ca un găitan simplu, făcut din două fire răsucite. E la fel ca mărtișorul românilor din alte zone, ca cel purtat mai des de aromâni, bulgari, macedoneni, greci, albanezi. Trebuie să luăm în calcul această reprezentanță teritorială și culturală, deducând totodată că dihotomia cromatică alb/roșu are o mare importanță pentru aceste culturi, odată ce a fost păstrată secole la rând. Unitatea însemnelor se întemeiază și pe vechimea simbolului.

În unele sate, dacă nu aveau lână albă, făceau mărtișorul din lână roșie. Legau la mână și la degetul inelar un fir de lână roșie, spunându-i *mărtișor*. Fetele mai mari prindeau la cel de la încheietura mâinii și un ciucure⁸. În alte localități, „Legau copiilor mici o lână roșie la mânuță și alta – la scufie, ca să nu fie deochiat”⁹. Această formă a simbolului, redusă la un singur fir de lână roșie, ne amintește de amuleta folosită contra deochiului, foarte răspândită în spațiul

cultural românesc și în cel european. E locul potrivit să ne amintim că, tot în același scop, era folosită și o ață de culoare neagră. De obicei, cu ajutorul ei sunt protejați copiii mici, considerându-se că respinge forțele malefice. În ultimii ani, tinerii au început să poarte frecvent la mână un găitan roșu, în aceleași scopuri.

De rând cu simbolul bicolor, uneori în aceleași localități, cercetările de teren au relevat și existența mărtișorului tricolor. Acesta are două variante cromatice. În câteva sate, mărtișorul tricolor este format dintr-un fir alb, unul roșu și altul verde, toate de lână (s. Drepcăuți, r. Briceni; s. Filipeni, r. Leova; s. Lărguța, r. Cantemir; s. Manta, r. Cahul; s. Oziornoe, fostul s. Babele, r. Izmail)¹⁰. Localitățile în care a fost atestată această tradiție nu sunt apropiate ca geografie, ceea ce ne dă temeiul să considerăm că ea poate fi mai veche, sau că a apărut în diferite locuri, ca rezultat al interpretării semnificațiilor obiceiului și a avut ca rezultat exteriorizarea unui nou exponent simbolic – verdele. În mai puține localități a fost identificat mărtișorul tricolor din ață albă, roșie și neagră. „Aveau mărtișor la mână făcut din 3 ațe: roșie, albă și neagră. Când au început a le purta la piept, au rămas numai două – albă și roșie”¹¹. Și moldovenii originari din ținutul Orhei, stabiliți în nordul Caucazului, la mijlocul sec. al XIX-lea, au păstrat mărtișorul tricolor, în care intră culoarea neagră¹², ceea ce poate fi un argument în favoarea vechimii acestei practici.

Observăm că albul rămâne culoarea constantă pentru toate combinațiile, iar roșul și negrul înregistrează anumite similitudini, atât în contextul mărtișorului, cât și în cel al practicilor contra deochiatului.

Tradițional, mărtișoarele erau legate la gâtul și la încheietura mâinilor oamenilor, la încheietura mâinii sau la degetul inelar, la mâna dreaptă, la mână (fără a preciza care). Rezultatele cercetărilor de teren, obținute din prima sursă, precum și oameni de diferite vârste, din diverse localități, arată că mărtișorul era purtat la gât și la mână (s. Hârbovo, Molnița, Suceveni, Corcești, Crasna, r. Adâncata, reg. Cernăuți, Bucovina; s. Parcova, r. Edineț; s. Șendreni, r. Nisporeni; s. Lărguța, r. Cantemir; s. Manta, r. Cahul); la gât (s. Filipeni, r. Leova; or. Reni, reg. Odesa, Ucraina); la încheietura mâinii și la degetul inelar (s. Trebujeni, Butuceni, Brănești, r. Orhei), la mâna dreaptă (s. Ciuciuleni, Cățăleni, r. Nisporeni; s. Văleni, r. Cahul; s. Oziornoe, fostul Babele, din Izmail); la mână (s. Dânjeni, r. Ocnîța; s. Drepcăuți, r. Briceni; s. Trebujeni, r. Orhei; s. Badicu, Manta, r. Cahul; s. Camășovca, r. Tatarbunar).

Și animalelor fătate de curând, – mieilor, vițelilor, mânjilor, iedușilor, – înainte de-a fi scoase pentru prima oară afară la soare, li se prindea un mărtișor sau numai un canaf roșu la gât, pentru a le apăra. În unele sate, în același scop se lega un fir roșu de lână la gâtul și la coada vacii care era scoasă afară, pentru prima dată, după fătare. Animalelor mature cornute li se lega un canaf roșu la corn, iar cailor – la căpăstru.

Și casele erau însemnate cu o țesătură roșie (un brâu, un țol, o față de iorgan etc.), afișată pe un loc înalt (streășina casei, colțul casei, un gard). Gestul este repetat la Sfinți/Mucenici, când, conform tradiției, se ieșea în câmp la arat, și de Sânziene/Drăgaică, când se ieșea la secerat cerealele. Și dacă ținem cont de racordarea acestor două ultime sărbători la stările soarelui – echinocțiul de primăvară și solstițiul de vară, – deducem că gestul are conotații ale cultului solar. Ori de câte ori soarele se afla la un prag important al trecerii anuale, comunitățile afișau simboluri roșii. Ce funcții și ce semnificații înregistrau aceste simboluri?

Din cele expuse, reținem ideea că, în prima zi de primăvară, până a ieși la soare, oamenii și animalele, inclusiv casa, trebuiau să poarte măștișoare. Adică reprezentanții lumii vii, întâi de toate, cei mai mici, care încep o experiență a comunicării cu soarele și spațiul în care se desfășoară viața. Semnificațiile acestui simbol corelează într-un întreg cosmosul, natura și oamenii. Purtătorii de cultură tradițională consideră că oamenii poartă măștișoare ca să nu-i ardă soarele vara, ca să fie sănătoși, voinici, să poată îndepărta forțele răului de la ei. Așa cum erau legate la gât și la încheietura mâinilor, formând cercuri cu rosturi apotropaice, măștișoarele ca și cum păzeau locurile prin care aceste forțe puteau pătrunde sub haina omului.

Oamenii poartă măștișoarele fie întreaga lună martie, fie până când apăreau primii mesageri ai primăverii: pomii înfloriți și cocostârcii. În localitățile de la centru și de la nord, oamenii își scot aceste măștișoare, legându-le de ramurile înflorite ale pomilor, în speranța că vor fi frumoși ca florile. Sunt preferați merii, zarzării și piersicii, căci au flori roze, precum și cireșii, vișinii, căci au fructe roșii. Culoarea florilor și a fructelor este asociată cu sănătatea și frumusețea omului. În localitățile de la sud, oamenii își scot măștișoarele când văd primele berze. Atunci rostesc invocația: „Na-ți negreața,/Dă-mi albeața!” Adică, na-ți iarna și dă-mi vara!”. Apoi pun măștișoarele pe ramurile unui pom înflorit, la o tufă de trandafir ori sub piatră. După o săptămână, ridică piatră și văd ce fel de vietăți s-au adunat la măștișoare. Dacă sunt gândaci, consideră că vor avea spor la vitele cornute mari, iar dacă s-au adunat furnici, socotesc că le va merge la oi. Despre măștișoarele legate de ramuri spun că vine barza sau pasarea măiastră să le ia.

Meșterițele populare Valentina Moldovanu (Bălți) și Tatiana Popa (s. Palanca, r. Călărași)

În satele de la sud, situate pe malul Prutului, fetele poartă *mărțigușul* până la Duminica Floriilor, când din sălcioara sfințită la biserică fac cununi și le leagă cu mărțigușul. Se duc apoi la Prut (sau la gârlă) și aruncă cununile pe apă, ca să vadă a cui va ajunge mai repede în josul apei. Se consideră că fata, a cărei cunună a ieșit înaintea celorlalte se va căsători prima. Ea este numită *surată* și invită celelalte fete la o masă de sărbătoare în ziua de Paști¹³.

La această etapă a avansării primăverii, sub incidența mărțișoarelor intră un spațiu mult mai cuprinzător decât la 1 martie, cel marcat atât de pomii înfloriți, cât și de sosirea vestitorilor primăverii – cocostârcii, adică un spațiu culturalizat destul de vast. Semnificațiile acestor gesturi sunt orientate să fortifice conexiunea între om și natură. Comunitățile cu preocupări preponderent agrare au moștenit deprinderea de a lega de pomii mărțișoarele, operând astfel în registrul superior al universului, în care sălășluiesc divinitățile venerate de comunitățile umane. Cele cu preocupări preponderent pastorale, pun mărțișorul sub piatră, operând în registrul de jos. Acest comportament este specific, mai ales, comunităților de agricultori.

Astfel, aflați sub protecția mărțișorului, înțeles ca un mediator cultural, oamenii traversează câteva etape importante ale primăverii: Primul arat, Zilele cocostârcilor, Sfinții, Buna Vestire, Duminica Floriilor.

Copiii poartă mărțișoarele ca străbunii lor

Întâi martie avea valoare de *omen*, asemeni zilei de Crăciun și celei de Anul Nou. Oamenii din sate făceau curățenie generală în case și în gospodărie. Scoteau afară din casă țesăturile și hainele, aerisindu-le. Strigau, mai în glumă, mai în serios: „Mart în casă, puricii afară!” Ardeau gunoiul adunat, imitau lucrările agricole. „Când ajungeam la întâi mart, se chema că asta-i Odochia, Baba Odochia. Dimineața ne sculam și începem 12 lucruri, ca la Crășiun. Și prin casă, și pe-afară. Săpam, greblam, sășeram, îmblășeam. Măturam prin casă, să se ducă puricii afară. Cum numai era luna nouă pe șer, crai nou, ieșă bărbatu afară și striga spri casă de trei ori: „Lună nouă în casă / Purișii afară!”¹⁴. Puricele este cel mai mic reprezentant al necurăteniei umane și al sedentarismului iernii. Alungarea lui din casă este egală cu alungarea iernii.

O altă componentă importantă a obiceiului Mărțișorului, în prima zi a primăverii, o constituie practicile de purificare. În această zi, toate familiile trebuiau să se ocupe de curățenie. Gunoiul strâns era ars, împreună cu toate vechiturile din gospodărie. Acțiunile reale ale oamenilor erau interpretate ca având conotații mult mai profunde. Realmente se făcea ordine și curățenie pretutindeni, în locuință și în gospodărie. Iar din perspectiva imaginarului tradițional, toate acțiunile erau subordonate alungării iernii și înlocuirii ei de către primăvara.

Pentru a asigura pătrunderea primăverii și în spațiul locuit de om, erau deschise ușile caselor, erau scoase toate țesăturile afară, oamenii trebuiau să iasă afară.

O altă acțiune semnificativă a zilei este scuturarea așternuturilor, – hainele, țolurile, scoarțele – adică toate obiectele făcute din fire, alungând iarna, ca și cum ar scutura cojoacele Babei Dochia (Odochia)¹⁵. Trebuie să precizăm că, în această zi, erau strict interzise alte munci. Orice încălcare a interdicțiilor era sancționată în plan mitic. Atâta doar că, după terminarea curățeniei, femeile puteau să se adune împreună să toarcă. Adică nu torceau câte una singură, ci împreună, la clacă, considerând că au voie să facă acest lucru, pentru că și Baba Dochia a tors în această zi¹⁶. Numai femeilor însărcinate li se interzicea de 1 martie să toarcă ori să țeasă. Observăm cum acțiunile femeilor sunt o formă de exteriorizare a conținuturilor mitice, profunde, în care lumescul și cosmicul se întrepătrund, se condiționează reciproc.

Apreciem largă răspândire a șnurului alb/roșu, ca simbol obiectivat în debutul primăverii, dar atunci când ne gândim la vechimea mărtișorului, ni-l imaginăm că putea să fie alb/negru. Despre culorile alb-negru ale mărtișorului s-au făcut referiri în literatura de specialitate¹⁷. Aceste exemple ne ajută să lărgim cadrul analizei, cuprinzând în ea și alte fapte culturale din același câmp semantic. Să ne amintim aici că se impune opoziția: „Na-ți negrețile și dă-mi albețele!”, în invocările rostite pe un areal destul de vast în spațiul cultural românesc. Nu e numai o metaforă. E prea veche și prea răspândită invocarea, ca să nu aibă la bază elemente esențiale. Apoi, este știut că, în cadrul unui obicei, mai greu se schimbă structura și textele ce alcătuiesc limbajul lui verbal. Iar obiectele simbolice folosite de comunități la desfășurarea lui, dimpotrivă, se schimbă mai ușor. După frecvență, culorile amintite în legendele despre Baba Dochia sunt: negrul (preponderent), albul (preponderent), roșul (moderat). Între frecvența culorii albe și negre există aproape o egalitate. Firul negru este destul de des folosit în practicile apotropaice. Conform unor credințe generalizate, mamele leagă mânduța sau degetul copilului cu un fir de ață neagră, pentru a-l proteja de deochi sau de alte rele. Cu același scop leagă un fir de lână de culoare roșie. Deci, în practicile magice apotropaice și de propițiere, firul roșu și cel negru înregistrează roluri și semnificații comune. În gândirea mitică, cea care le-a întretinut ascensiunea în decursul veacurilor, aceste două culori au referenți apropiați care fie că formează un întreg spațial, soarele și pământul, fie unul temporal, iarna și vara.

Concentrarea comunităților umane, în această perioadă critică a timpului, asupra acțiunii, sub diferite forme, a firelor, nu este întâmplătoare. Din perspectivă mitică, firul este un element fundamental al construirii și funcționării lumii. El este un simbol universal ce servește ca mediator al lumilor în rezolvarea conflictelor de tot felul: sociale, biologice, cosmice. Antrenându-l în acțiunile rituale cu substrat mitologic, în cadrul obiceiurilor din luna martie, în totalitatea formelor lui de existență (oi ce pasc, jococ îmbrăcat, lână ce trebuie spălată, toarcerea ei și prepararea firului, fir vopsit în culorile principale, fir țesut), se recurge la potențialul lui de a intermedia schimbarea și de a asigura continuitatea.

Generalizând, precizăm că, în tradiție, apare mărtișorul format dintr-un fir, din două sau din trei fire. El repetă, la scară mică, ideea de funie, un motiv simbolic la care gândirea simbolică recurge mereu, pentru că are o mare

capacitate de a opera cu ajutorul instrumentarului simbolic. Este motivul ce are drept funcție izolarea sacrului de profan¹⁸.

Firele răsucite ale mărtișorului reprezintă încercarea de a influența magic unitatea contrariilor calendaristice: lumină-întuneric, căldură-frig, iarnă-vară, dar și a celor biologice: fertilitate-sterilitate, feminin-masculin, moartea-viață. În rezultatul împletirii celor două fire, văzute ca forțe universale, se împăcau contradicțiile, asigurând bunul mers al lumii. Șnurul alb-roșu este un simbol străvechi al generării și regenerării continue a vieții. Cele două fire unesc întunericul și lumina, viața și moartea, dragostea și ura, binele și răul, sănătatea și boala, speranța și frica.

După Al Doilea Război Mondial, s-a impus treptat o altă variantă de etalare a mărtișoarelor – prinse de haină, la piept, în regiunea inimii. Această migrație s-a produs, parțial, cu ajutorul școlilor, dar a urmat un tipar comportamental specific și etalării buchetului de flori la nuntă. Schimbarea făcea parte din destructurarea obiceiului. Eliberarea obiectului simbolic din locurile în care proteja corpul, atingându-l, a însemnat pierderea unor funcții rituale. Însă mărtișorul, fiind un simbol universal (căci face parte din clasa funiilor, firelor), este foarte activ din punct de vedere social și poate reintra ușor în noi structuri semantice. În ultima jumătate de veac, de când comunitățile din diferite țări i-au reactualizat rosturile sociale, el a fost antrenat în sfera esteticii și a eticii, acestea fiind cele mai prodigioase pentru funcționarea simbolurilor în contemporaneitate.

Totodată, scos din rolul de inel, pe care îl avea mai înainte, prins în piept, locul de etalare al buchetului, foarte curând mărtișorul a început a tinde către forma unui buchet. Cel puțin, așa l-au transformat meșterii populari, în ultimele decenii, prin pandantivele

ce-l însoțesc. Dacă mai înainte, cei doi ciucuri care finalizau în mod firesc capetele șnurului, nu ieșeau prea tare în evidență, în ultimele decenii, terminațiile șnurului au început să fie accentuate prin atașarea a două forme (albă/roșie), reprezentând diferite figuri geometrice. Recurgerea la limbajul geometric în modelarea mărtișorului, arată că el se dezvoltă în făgașul propriu artei populare.

Concluzii

Practicile culturale asociate zilei de 1 martie și reprezentările despre ele, analizate în această lucrare, sunt bine relaționate cu modul tradițional de viață, dovadă a vechimii lor. Aceste fapte culturale debutează cu câteva zile înainte de 1 martie sau în această zi și se desfășoară, de cele mai multe ori, pe parcursul întregii luni martie. Ele marchează debutul primăverii și îi asigură, din perspectiva gândirii magice, rosturile scontate privind sănătatea oamenilor și bunăstarea acestora, asigurată de rodnicia pământului și animalelor.

Mărtișorul a fost și rămâne una dintre sărbătorile esențiale ale primăverii. În societatea tradițională, scenariul acestei sărbători era mult mai complex, având implicații mito-simbolice, iar în ultima jumătate de secol a dezvoltat, cu precădere, aspectele estetice, comunicative, augurale.

În înțelesul de obiect simbolic, mărtișorul este o amuletă purtată în scopuri de protecție. El este creat, purtat și scos din circuitul simbolic în mod ritual, după prescripții și interdicții chemate să-i reglementeze rosturile. Mărtișoarele dominante în spațiul cercetat sunt cele bicolore și constau din răsucirea a două fire: unul de culoare roșie, altul de culoare albă. Dar ca tradiție a fost atestat și mărtișorul tricolor: de culoare roșie, albă și verde. Doar sporadic se mai amintește despre mărtișorul de culoare roșie, albă și neagră.

Și în zilele noastre, mărtișorul este un simbol cu o mare putere de reprezentare. De regulă, tinerii își dăruiesc reciproc mărtișoare. Copiii învață a confecționa aceste obiecte simbolice acasă ori la școală și le dăruiesc profesorilor, colegilor, părinților, bunicilor. Celor care primesc mărtișoare li se dorește sănătate, fericire, bunăstare, o primăvară frumoasă. Rosturile vechi de apărare au fost marginalizate treptat. Dar s-au păstrat funcțiile lui de socializare a copiilor și de sporire a comunicării sociale, afective.

Comparativ cu alte tradiții culturale, în care se observă tendința de a-i reduce funcțiile doar la prima zi din luna martie, locuitorii Republicii Moldova apar mai tradiționaliști, poartă mai îndelung acest simbol, fie până la sfârșitul lunii martie, fie până la apariția primilor soli ai primăverii.

Un spor de festivitate adaugă sărbătorii Festivalul Internațional de Muzică „Mărtișor”, desfășurat în fiecare an, de la întâi până la zece martie, la Chișinău, dar și în alte orașe din Republica Moldova. Mai bine de 40 de ani, prin intermediul acestui festival se promovează și valorile axate pe mărtișorul tradițional. În centrele culturale și educaționale se organizează târguri și expoziții de mărtișoare. În ansamblu, sărbătoarea Mărtișorului traversează o perioadă a reactualizării augurale în societate.

Referințe bibliografice:

- 1 GOLESCU, Vornicul Iordache. – **Condica limbii românești..., între anul 1810-1820.** Apud: Cornelia Călin. *Mărțișorul – coordonate istorice și actuale // Primăvara. Tradiții și obiceiuri.* Academia Română. Institutul de Etnografie și Folclor, București, (f. a.). – P. 9.
- 2 MARIAN Simion Florea. – *Baba Dochia // Sărbătorile la români. Studiu etnografic.* Vol. I. Ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu. București, Editura Fundației Culturale Române, 1994. – P. 281-318.
- 3 СТЮАРТ А.Ф. – **О народных промыслах Бессарабии.** Санкт-Петербург, 1903. – С. 69-70.
- 4 СЫРКУ Полихроний. – *Народный календарь румынского населения в Бессарабии* (рукопись). Архив: **Русское географическое общество.** Д. № 165-166, 1912 г. Санкт-Петербург. – С. 169.
- 5 BĂIEȘU Nicolae. – **Folclor românesc de la est de Nistru, de Bug, din nordul Caucazului. Texte inedite.** Volumul I, Chișinău, 2007. – P. 310-317.
- 6 ГОЛАНТ Н.Г. – *Мэрцишор – оберег, украшение, сувенир // Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии. Материалы международной научной конференции.* Санкт-Петербург, 2004. – С. 151–154; Idem, – *Мартеничка и мэрцишор: судьба украшения-оберега в двух соседних странах // Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии.* Санкт-Петербург, 2005. – С. 185–189; Idem, – *Балканские и западноевропейские параллели в обрядности 1 марта у болгар // Междуетнические контакты Изток-Запад: интеркультурная коммуникация.* Шумен, 2005. – С. 212-217; Idem, – *Цветовая символика в румынских традиционных оберегах и цветовые характеристики мартовских нитей // Балканский спектр: от света к цвету. Балканские чтения 11. Тезисы и материалы.* Москва, 22-24 марта 2011, г. Москва: Институт Славяноведения РАН, 2011. – С. 146 – 149; Idem, – *Традиция ношения мартовской нити в странах Карпато-Балканского региона // Сборник Музея антропологии и этнографии им. Петра Великого Рос. акад. наук Т. 57: Культурное наследие народов Европы.* Санкт-Петербург, 2011.
- 7 MARIAN Simion Florea. – *Op. cit.*, p. 313; inf. Elena Oca, născută (în continuare, n.) 1949, s. Gotești, Cantemir, înregistrare (în continuare, înr.) 2002; inf. Cristina Danus, n. 1913, s. Dănuțeni, r. Ungheni, înr. 1989.
- 8 Satele Trebujeni, Butuceni, Brănești, raionul Orhei.
- 9 Inf. Argint Parascovia, n. 1948, s. Utconosovca, r. Odesa, Ucraina, înr. 1981.
- 10 S. Drepcăuți, r. Briceni; s. Filipeni, r. Leova; s. Lărguța, r. Cantemir; s. Manta, r. Cahul; s. Oziornoe, fostul s. Babele, r. Izmail, Ucraina.
- 11 Inf. Maria Adam, n. 1928, s. Sipoteni, r. Strășeni, înr. 2010; inf. Eudochia Drăgan, n. 1941, s. Slobozia Mare, Cahul, înr. 2011; inf. Ana Bondari, n. 1941, s. Hadjicurda (fosta Camășovca), r. Reni, înr. 1981.
- 12 BĂIEȘU Nicolae. *Op. cit.*, p. 313.
- 13 Inf. Maria Ilie Ciorbă, n. 1952, s. Giurgiulești, r. Cahul; inf. Valeriu Alexei Titovan, n. 1932, s. Giurgiulești, r. Cahul; inf. Teodora Arabadji, n. 1927, s. Giurgiulești, r. Cahul; inf. Olga Bratu, n. 1920, s. Slobozia Mare, r. Cahul, înr. 1996.
- 14 Inf. Danus Cristina Ion, n. 1913, s. Dănuțeni, Ungheni, înr. Lidia Codreanca, 1988.
- 15 BĂIEȘU Nicolae. *Op. cit.*, p. 314.
- 16 MARIAN Simion Florea, – *Op. cit.*, p. 310.
- 17 GHINOIU Ion. – *Vârstele timpului.* Chișinău, Î.E.P. Știința, 1994. – P. 237.
- 18 BUZILĂ Varvara. – *Aspecte rituale și sărbătorești ale Mărțișorului. // Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei - X. In honorem prof. univ. dr. Ion H. Ciubotaru, Iași, 2010. – P. 239-262.*

CULTURAL PRACTICES CONCERNING THE *MARTSISHOR* IN THE COMMUNITIES FROM THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Varvara Buzilă

*PhD, Associate Professor, President of the
National Commission for Safeguarding
the Intangible Cultural Heritage*

The martsishor is an amulet made by twisting two woollen, cotton or silk threads, worn at the beginning of spring, having apotropaic and augural aims. The paper highlights the customs associated with the 1st of March, observed by the Romanians from the Republic of Moldova. In order to acquire and preserve the necessary qualities during the coming of spring, in order to function as a symbol, the martsishor is made, worn and afterwards withdrawn from practice, according to ritual prescriptions, developing functions and significances aiming to unite the members of the community and establish relationships between them and the natural environment. The traditional practices and representations, associated with the martsishor, observed in the Republic of Moldova, resemble to those of the Balkan peoples. In this context several peculiarities occur. Everyone, despite age, wears martsishoare, but especially youngsters wear it. All the ethnic groups identify themselves by means of martsishor, although the Romanians respect it most of all. A lot of people wear martsishoare until the end of March.

Keywords: bicolour martsishor, tricolour martsishor, symbolic object, amulet, apotropaic functions, augural functions.

DIMENSIUNILE CULTURALE ȘI GEOGRAFICE ALE MĂRȚIȘORULUI

Corina Rezneac

Secretarul Comisiei Naționale pentru Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial, Specialist la Direcția Patrimoniu Cultural, Ministerul Culturii al Republicii Moldova

Lucrarea scoate în evidență contribuția importantă a orașelor și a orașenilor la perpetuarea tradițiilor Mărțișorului. Sunt analizate formele de promovare a mărțișoarelor în spațiul public al orașelor, prin târguri, expoziții și spectacole. Dat fiind menirea acestei sărbători de a fortifica coeziunea oamenilor, în pragul sosirii primăverii, aceasta s-a generalizat în mediul urban, experimentând spiritul social de reconsiderare a valorilor culturale.

Cuvinte-cheie: cultură urbană, mărțișor, târg de mărțișoare, valoare culturală națională, valoare culturală mondială.

Mărțișorul este considerat, pe bună dreptate, o parte importantă din cultura noastră națională. Cercetătorii care au studiat mărturiile istorice ale acestei tradiții, argumentează că este veche de mai bine de 2000 de ani, rămânând viabilă până în prezent¹. Suntem martorii popularității ei în mijlocul diferitelor grupuri sociale. V-ați întrebat cât de mult este răspândită această tradiție, cum este practică în diferite localități, inclusiv în orașele din Republica Moldova, cum o respectă alte popoare din vecinătatea noastră? Ați căutat răspunsuri la acestea și alte întrebări, dar nu le-ați aflat? Vom prezenta Mărțișorul în dimensiunile lui integratoare sat-oraș, în cele geografice și culturale, cuprinzând tradiția românească, bulgară, macedoneană, greacă.

Avem certitudinea că, în zilele noastre, se produce o redescoperire a Mărțișorului, ca sărbătoare, ca practică culturală centrată pe dăruirea și purtarea

mărțișoarelor și că există un public larg interesat de acest proces al resemantizării vechiului obicei. Sporirea interesului societății față de Mărțișor are loc în contextul unei concurențe acerbe dintre tehnicitate, tehnologiile modernității și simbolismul sentimental, dar necesar al tradiției. Recent, s-a produs un eveniment notoriu în acest sens. Republica Moldova, România, Bulgaria și Macedonia au stabilit un parteneriat de protejare a acestui vechi obicei și au înaintat pentru înscriere în *Lista reprezentativă UNESCO a patrimoniului cultural imaterial al umanității* candidatul multinațional „Practici culturale asociate zilei de 1 martie”².

Semnificațiile acestei acțiuni sunt multiple. Conștientizarea valorilor patrimoniului cultural imaterial, având valoare axiologică pentru culturile naționale, se reactualizează atât la nivelul statelor, cât și la nivelul regiunii sud-est europene, constituind un suport important pentru proiectele sociale. În acest context, sunt regândite relațiile de vecinătate, sunt identificate noi surse pentru dinamizarea potențialului de colaborare. Mărțișorul este o sărbătoare cu resurse constructive, utilizate inegal de către diferite societăți. Analiza tuturor tradițiilor naționale în comparație și în același context de referință va releva ce este comun și specific pentru fiecare tradiție culturală. Iar includerea în circuitul științific a faptelor culturale de 1 martie va deschide noi posibilități de cercetare ulterioară a Mărțișorului și a ciclului sărbătorilor de primăvară.

Când se discută despre tradiții în societatea noastră, o bună parte dintre oameni consideră că tradiția autentică este cea pe care au cunoscut-o acasă, în satul sau orașul în care au crescut, apărându-și inspirat punctul lui de vedere. O altă parte, – în special persoanele care au avut posibilitatea să cunoască și să compare aceeași tradiție în arii diferite, fie în cuprinsul Republicii Moldova, fie în întreg spațiul cultural românesc, fie în comparație cu datinile altor popoare – au un cadru de referință mult mai mare. După noi, pedagogii și educatorii, operatorii culturali, tinerii, în special, și, indiscutabil, cercetătorii, trebuie să facă parte dintre acei care au largi orizonturi culturale. Dar, atenție!, atunci când asimilează aceste orizonturi este necesar să păstreze sau chiar să fortifice atitudinea față de primul lor orizont cultural, cel de acasă.

În puținele lucrări științifice de la noi, dar și din alte țări care dețin obiceiul Mărțișorului, sunt descrise practicile comunităților rurale, fiind trecute sub tăcere, ori amintindu-se foarte puțin despre cele ale comunităților urbane. Analizând traseul afirmării practicilor legate de Mărțișor, din a doua jumătate a sec. XX, până în prezent, ne-am gândit că este justificat să prezentăm și tradiția urbană, evaluată în cadrul unui program de cercetare a practicilor culturale asociate zilei de 1 martie, în orașele Republicii Moldova.

În baza cercetărilor întreprinse, constatăm că, în orașe, Mărțișorul este la fel de mult celebrat ca și în sate. Această popularitate a sărbătorii se poate explica prin faptul că, în trecutul lor nu prea îndepărtat, orașele noastre au fost sate, apoi târguri, având o viață culturală mult asemănătoare cu cea sătească. Apoi, în ultimele secole, după experiența diverselor aculturații, și în pofida tendințelor generale de mondializare din ultimele decenii, locuitorii orașelor se solidarizează tot mai mult în jurul valorilor culturii naționale, contribuie la protejarea patrimoniului cultural, pentru că simt necesitatea trăirii acestor valori. Aceste practici culturale le fortifică

orășenilor ideea de identitate, confort spiritual, comunicare și considerare socială, fără mari eforturi economice sau financiare.

După cum relatează purtătorii de tradiție, până prin anii '70 ai secolului XX, măștișoarele erau confecționate în cadrul familiei de către fete sau femei, iar mai apoi erau dăruite celor apropiați la 1 martie, pentru a fi purtate cu bucurie. Mai târziu și până prin anii '90 ai aceluiași secol, Întreprinderea *Meșter-Faur*, din cadrul Asociației Meșteșugurilor Artistice *Artizana*, a produs măștișoare și le-a comercializat în orașe. Mai multe meșterițe din satele Lozova, Sadova și Vorniceni au lucrat în acest sistem, deprinzând diferite tehnici de confecționare a măștișoarelor³. În anii '90, Întreprinderea *Meșter-Faur* și-a încetat activitatea, iar meșterii au continuat să lucreze individual, în măsura în care au crezut în puterea datinii. Acestei tradiții de muncă se datorează faptul că, și astăzi, cele mai multe meșterițe care confecționează și comercializează măștișoare în orașele Chișinău, Călărași și Strășeni, sunt din localitățile menționate. În ultimii ani, s-au specializat în producerea acestor obiecte simbolice și anumiți locuitori din raioanele Ialoveni, Criuleni și Anenii Noi. S-au inclus în acest proces și meșterii populari din municipiul Chișinău, care dispun de mai multe posibilități în producerea și comercializarea măștișoarelor.

Din primele zile ale lunii februarie, în centrele urbane de mare concentrare a pietonilor, cum sunt piețele, trotuarele din preajma centrelor comerciale, încep să se formeze mici grupuri de vânzători de măștișoare, care, odată cu apropierea lunii martie, devin tot mai mari, până se transformă în mici târguri. În Chișinău, cel mai vechi târg de măștișoare se formează în fața Centrului Comercial *Gemenii*, aflat în apropierea Pieței Marii Adunări Naționale. În ultimele două decenii, în zilele de intensă pregătire, acest târg ocupă un spațiu destul de vast, de la strada Aleksandr Pușkin, până la strada Vlaicu Pârcălab. În celelalte sectoare ale capitalei, aceste târgușoare sunt mai mici și apar din necesitatea de a oferi cetățenilor măștișoarele căutate. Unii meșteri confecționează măștișoare pe parcursul întregului an, împreună cu familia, comercializându-le în preajma zilei de 1 martie și în primele zile ale lunii martie.

Considerăm necesar să luăm în discuție forma măștișoarelor, pentru că această problemă se impune tot mai mult. Interesul sporit față de aceste obiecte simbolice, tendința meșterilor de a le face cât mai expresive, încât cumpărătorii să le observe mai lesne, conduce la dezvoltarea acestor creații în direcția decorativismului. Pentru a nuanța această problemă, trebuie să delimităm obiectul măștișor în două componente vizibile. Primul este șnurul, obținut prin răsucirea celor două fire de culoare roșie și albă, cunoscut ca element de bază, atât în spațiul cultural românesc, cât și în întreaga arie de răspândire a acestei tradiții, șnur de la capetele căruia pornesc cele două finalități accentuate de aceleași culori. Al doilea component este format din decorațiuni sau ornamente care întregesc măștișorul propriu-zis. Șnurul păstrează cel mai fidel ideea de măștișor. Deși, dacă facem o comparație a măștișoarelor purtate pe parcursul ultimelor două sute de ani, de când acest obicei este documentat în Moldova, trebuie să constatăm că și acesta și-a schimbat proporțiile în funcție de locul unde era legat. Atunci când străbunii îl purtau la gât, măștișorul avea cea mai mare lungime. Cel legat la laba mâinii, la picior, la cosițele fetelor, la pălăriile flăcăilor sau la degetul mâinii era mai mic. Iar odată cu etalarea măștișoarelor la piept, la reverul hainei, firul răsucit s-a redus la formarea unor bucle, devenind mult mai subțire. Capetele sau finalitățile acestui șnur preiau accentul

Tineri din raionul Ungheni

decorativ principal, împreună cu ornamentele suplimentare. Trebuie să recunoaștem faptul că meșterii, dar și toate persoanele care au confecționat ori mai fac măștișoare s-au străduit să valorifice toate formele geometrice pentru a modela aceste terminații, a le face cât mai atractive. Prezentăm în imaginile inserate în carte mai multe forme care ni s-au părut relevante, deși trebuie să recunoaștem, varietatea formelor este mult mai mare. Materialele din care sunt făcute măștișoarele le conferă o expresie aparte. Dacă acum câteva secole, era destul de complicat să obții lână de culoare roșie distinctă, cu ajutorul coloranților naturali, în prezent există o mare diversitate de lână, ață de bumbac sau de mătase, folosite la confecționarea măștișoarelor.

Contează și tehnicile de executare a acestor detalii. În linii mari, au fost utilizate toate tehnicile cunoscute, datorită practicării diferitelor genuri de artă specifice cusutului artistic, croșetării, legării capetelor, formării nodurilor, macrameu iar mai recent sunt adaptate noi tehnici. S-a discutat în contradictoriu despre acest fenomen. Acei care țin la tradiția veche, simplă, a măștișorului și-au exprimat nedumerirea privind această exuberanță.

lar acei care acceptă dezvoltarea tradiției, au remarcat bogăția de expresie a mărtișoarelor ca un fenomen pozitiv. Noi trebuie să constatăm că Mărtișorul a rezistat timpului, datorită faptului că purtătorii tradiției l-au adaptat mereu unor condiții sociale, schimbând unele detalii, revenind apoi, peste o anumită perioadă, la modelul original⁴. Chiar și în lucrarea noastră am amintit câteva schimbări produse în tradiția mărtișoarelor care însă nu i-au schimbat esența. Iar una din dovezile că Mărtișorul și-a păstrat esența de-a lungul timpului, constă în faptul că toate popoarele care îl practică, îl promovează, întâi de toate, sub forma șnurului roșu-alb, luând în considerație și celelalte variante ale sale.

Cât privește ornamentările sau decorațiunile, de cele mai multe ori, ele fac referire la lumea simbolurilor cunoscute, pentru a spori conotațiile benefice ale mărtișoarelor. Ele reprezintă adeseori compoziții florale, realizate din materiale diferite, motive zoomorfe sau avimorfe care sugerează trezirea acestora la viață primăvara. Potcoava norocului, semnele zodiacale, imaginea instrumentelor muzicale, a personajelor de poveste sau a celor din filmele cu desene animate constituie tot atâtea surse de inspirație pentru realizarea acestor detalii. Ele au preluat locul monedei de aur sau de argint care, sute de ani în urmă, era purtată înșirată pe mărtișor, și uneori tind să devină dominante în compoziția mărtișoarelor.

Remarcăm, în acest context, că nu e cazul ca meșterii să exagereze ornamentarea mărtișoarelor, că este important să păstrăm esența lor de șnur răsucit. Au farmecul lor și aceste târguri improvizate în oraș. Între vânzătorii și cumpărătorii de mărtișoare, se produce o comunicare directă, care trezește destule asociații culturale. Dar considerăm oportun să semnalăm problema necesității de a amenaja aceste spații după regulile comerțului civilizat, încât spectacolul împărtășirii bucuriei primăverii să aibă rezonanță exclusiv pozitivă. Municipalitya Chișinăului, dar și ale celorlalte urbe ar putea oferi vânzătorilor corturi comerciale, pe parcursul desfășurării acestor târguri. În luna martie 2014, asemenea târguri de mărtișoare s-au desfășurat în orașele Briceni, Soroca, Edineț, Râșcani, Șoldănești, Telenești, Orhei, Cahul, Ștefan Vodă, Căușeni etc.

Spre deosebire de localitățile rurale, în cele urbane au dispărut vechile practici, legate de această zi, precum erau cele ce vizau facerea curățeniei și ordinii în spațiul privat și public, renovarea relațiilor comunitare cu vecinii, pentru a administra mai eficient spațiile comune⁵.

În schimb, sunt destul de frecvente expozițiile de mărtișoare, organizate de către instituțiile de cultură și cele educaționale. Direcțiile raionale și orășenești de învățământ organizează concursuri ale expozițiilor copiilor. În cadrul instituțiilor preșcolare sunt etalate expoziții ale lucrărilor copiilor, educatorilor și părinților, însoțite de spectacole artistice.

În finalul celor analizate, formulăm concluzia preliminară că orașele au o adus o contribuție importantă la perpetuarea tradiției Mărtișorului. În orașe, practicile culturale desfășurate cu ocazia zilei de 1 martie au un impact destul de mare. Pregătirile către Mărtișor și desfășurarea acțiunilor dedicate începutului primăverii, în primele 10 zile ale lunii martie, par să fie mai vizibile în spațiul urban. Poate din motiv că numărul populației este mai mare sau că aici activează mai multe instituții culturale care desfășoară activități chemate să susțină spiritul de bucurie

ce însoțește trecerea iernii și întâmpinarea primăverii. Mărțișorul înlesnește comunicarea interumană, interetnică, regională, fortifică relațiile celor plecați la muncă peste hotare cu localitățile lor de origine.

Concomitent cu relevarea dimensiunii naționale a Mărțișorului, se impune tot mai mult și conștientizarea dimensiunii lui internaționale. Se pare că a fost depășită etapa cercetării și promovării acestei tradiții doar în societățile naționale, fără a se considera prea mult prezența lui în alte teritorii din aria balcanică. Între timp, s-au pus în valoare sursele istorice care atestă practicarea acestei obiceiuri de-a lungul veacurilor, au fost descrise și interpretate faptele culturale din preajma, din timpul și de după 1 martie. Este foarte important că patru state din sud-estul Europei, – Republica Moldova, România, Bulgaria, Macedonia, – s-au solidarizat în ideea de a proteja acest obicei și de a-l înainta în *Lista reprezentativă UNESCO a patrimoniului cultural imaterial al umanității*. În literatura de specialitate se precizează că mai respectă Mărțișorul și grecii, sârbii și ungurii care vin în contact cu spațiul cultural românesc. Analizând și comparând practicile asociate zilei de 1 martie ale acestor popoare, vom găsi mult mai multe afinități, decât deosebiri. Este un argument în plus că obiceiul Mărțișorului este foarte vechi și că aparține spațiului balcanic. La fel, este important că, în toate limbile popoarelor care au această tradiție, Mărțișorul este desemnat cu un cuvânt derivat din numele lunii martie. Comune sunt și legendele despre bătrâna sub al cărei protectorat se află primele zile din luna martie⁶. Această moștenire comună mai multor popoare din jurul ariei românești înaintază multe probleme nerezolvate privind originea și perpetuarea Mărțișorului pe parcursul secolelor. Este responsabilitatea cercetătorilor de a elucida aceste probleme. Iar grupurile sociale, societatea în ansamblu, au responsabilități majore privind perpetuarea acestor practici din fondul moștenirii comune. Depinde și de fiecare popor cum va ști să-și administreze partea de moștenire. Deja se văd mari diferențe în acest sens. Bulgarii din Bulgaria au valorificat plenar posibilitățile oferite de sărbătoarea Mărțișorului și rămân un exemplu în acest sens.

Note și referințe bibliografice:

- 1 A se vedea în acest sens lucrările: GHINOIU Ion. – **Obiceiuri populare de peste an. Dicționar.** Editura Fundației Culturale Române. București, 1997. – P. 120; BUZILĂ Varvara. – *Aspecte rituale și sărbătorești ale mărțișorului // Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei – X. Iași, 2010. – P. 240.*
- 2 Dosarul de candidat transnațional al elementului „Practici culturale asociate zilei de 1 martie” a fost depus în luna martie 2013 la Biroul UNESCO din Paris pentru examinare, în vederea înscrierii în *Lista reprezentativă UNESCO a patrimoniului cultural al umanității* în anul 2015.
- 3 Mărțișoarele erau comercializate prin intermediul chioșcurilor de presă.
- 4 *Mărțișorul // Sărbători și obiceiuri. Volumul IV.* Moldova. Academia Română. Institutul de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu”. Editura Enciclopedică, București, 2004. – P. 316-319.
- 5 BUZILĂ Varvara. – *Op. cit.*, p. 252-253.
- 6 **Cultural practices associated to the 1st of March in Bulgaria (*martenitsa - мартеница*), Republic of Macedonia (*marminka - мартинката*), Republic of Moldova (*martsishor - mărțișor*), Romania (*martsishor - mărțișor*).** Editura Etnologică, București, 2014.

THE CULTURAL AND GEOGRAPHIC DIMENSIONS OF THE MARTSISHOR

Corina Rezneac
Secretary of the National Commission for Safeguarding the Intangible Cultural Heritage, Counsellor, Department of Cultural Heritage, Ministry of Culture of the Republic of Moldova

The paper highlights the important contribution of cities and citizens in the perpetuation of the traditions of the Martsishor. The author analyses the forms of promoting the martsishoare in the public space of cities, by means of markets, exhibitions and shows. Due to the aim of this holiday to fortify the cohesion among people, at the beginning of spring, it has become largely generalised in the urban space and fits the social spirit of reconsidering the cultural values.

Keywords: urban culture, martsishor, market of martsishoare, national cultural value, world cultural value.

COLECȚIA DE MĂRȚIȘOARE DIN PATRIMONIUL MUZEULUI NAȚIONAL DE ETNOGRAFIE ȘI ISTORIE NATURALĂ

Maria Ciocanu

*Șef Secție Etnografie, Muzeul Național de Etnografie
și Istorie Naturală al Republicii Moldova*

Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală (MNEIN) deține un patrimoniu cultural imaterial divers care, prin obiectele cu încărcătură rituală și simbolică, contribuie la salvagardarea, păstrarea și documentarea bunurilor culturale din spațiul nostru. Între funcțiile de bază ale Muzeului intră și includerea acestui tezaur cultural în circuitul valorilor prin diverse manifestări cultural-științifice. Patrimoniul MNEIN tinde să reprezinte toate categoriile patrimoniului cultural. Astfel el se înscrie pe deplin în definițiile curente ale muzeului contemporan, care definesc muzeul ca o instituție ce achiziționează, conservă și expune obiecte de artă, documente istorice, relicve etc., în vederea studierii lor sau a educării și delectării publicului¹.

Cuvinte-cheie: muzeu, colecție de mărțișoare, expoziție, meșter popular, semnificații simbolice.

Din colecțiile referitoare la patrimoniul cultural al Muzeului, colecția de mărțișoare este cea mai recent constituită. La baza ei au stat mărțișoarele confecționate în anii 70-80 ai sec. XX de către meșterii din Asociația Meșteșugurilor Populare Artistice „Artizana”. Următoarea intrare substanțială a mărțișoarelor în patrimoniu a avut loc în luna martie 2003 și s-a datorat unui concurs organizat de Televiziunea „Moldova 1”. În acest mod s-a pus baza colecției, s-au determinat liniile principale de completare ale ei și acțiunile de bază pentru menținerea interesului societății față de Mărțișor. În prezent, colecția de mărțișoare a Muzeului însumează circa 4870 de obiecte.

În definitiv, se poate crea impresia că ele nu sunt atât de vechi, deci nu sunt valoroase, mai ales când le comparăm cu alte obiecte de patrimoniu, care au sute ori mii de ani. Din considerente de ordin ritual și mitic, va fi mult mai util să le punem în valoare în contextul în care ele au apărut și au fost rostuite. În realitate, mărțișoarele sunt destul de fragile, pentru că sunt gândite să existe un scurt timp – o lună, cât le poartă omul, apoi cât rezistă condițiilor naturale la care au fost expuse ulterior, odată cu prinderea lor de ramurile pomului sau punerea sub piatră, adică integrarea lor în spațiul natural. Ținând cont de faptul că, prin tradiție, le-a fost rânduită o viață scurtă, ne dăm seama că formarea unei colecții de mărțișoare a fost o problemă destul de dificilă pentru instituția noastră. Poate din acest motiv, colecțiile muzeale de mărțișoare sunt destul de puține în tot arealul răspândirii acestei practici.

Etnografii-muzeografi s-au inclus activ în cercetarea și documentarea Mărțișorului, a acestui obicei autohton, cu o vechime multimilenară, care face parte din scenariul ritual de înnoire a timpului calendaristic în preajma echinocțiului de primăvară. Poartă numele lunii martie, dedicată lui Marte, considerat inițial zeu al renașterii naturii primăvara, protector al agriculturii, recoltei, apoi și al războiului. Mai multe obiceiuri, ritualuri și acte magice de revigorare a naturii au rămas să fie practicate pe vechi, adică la început de primăvară, chiar și după mutarea Anului Nou la mijloc de iarnă. Dintre cele mai arhaice, amintim aprinderea rituală a focurilor, prima brazdă rituală, consumarea sacramentală a celor 40 de sfințișori, copti în formă de 8, în ziua de 9 martie etc. Dar cel mai frumos obicei de primăvară, ajuns până în zilele noastre, este Mărțișorul – simbol al primăverii, semnificația căruia ține de tradiția *Dochiei* carpatică, „divinitate agrară și maternă, la vârsta senectuții, care moare și renaște simbolic la 9 martie”².

Revenind la colecția muzeală, trebuie evidențiat faptul că analiza acestui patrimoniu contribuie la conturarea aspectelor evoluției Mărțișorului, ca simbol al reînvierii naturii din mai multe considerente. Mărțișoarele adunate de instituția noastră reprezintă situația la zi privind caracteristicile de bază ale mărțișorului, realizat în condițiile modernității, cu implicații tradiționale. Este foarte important faptul că Muzeul, constituind și dezvoltând asemenea colecții, documentează mai multe ipostaze ale fenomenului dat. În primul rând, este vorba de salvagardarea, conservarea și păstrarea mărțișoarelor ca obiecte materiale, fapt care nu a suscitât interesul cercetătorilor decât foarte târziu. Pentru a explica această situație, trebuie să ținem cont de faptul că mărțișoarele erau făcute și purtate pentru a proteja și purifica purtătorul de forțele rele, în perioada unuia din pragurile calendaristice, iar la expirarea timpului de maxim pericol, tot în virtutea gândirii magice, se credea că mărțișorul intra în comuniune cu natura, cu pomul fructifer, pentru a fi transmise omului virtuțile de reproducere a lumii vegetale. Sau, fiind aruncat în sus, spre culmile cerului, avea rostul să medieze un târg de sănătate între primele păsări vestitoare ale primăverii și om: *Na-ți negrețile, și dă-mi albețele!*³

În al doilea rând, piesele din patrimoniu, documentate, sistematizate și clasificate după rigorile muzeografice, prezintă valoare științifică, documentară, decorativă și estetică. Relevant este momentul că analiza colecției

Mărțișoarele-găitan sunt cele mai vechi

Mărțișoarele-ghiocel au derivat din găitan

Pe parcursul timpului, aspectul mărțișorului variază de la forme simple geometrice, stilizate, până la forme complexe. Între aceste variațiuni, distingem câteva clase de forme mai răspândite în arealul nostru: găitan, ghiocel, sferice, discoidale, cilindrice, conice, rombice, antropomorfe, complexe.

Mărțișoare-sferice

Mărțișoare-cilindrice

Mărțișoare-discoidale

Mărțișoare -conice

Mărțișoare-romboidale

Mărțișoare-antropomorfe

Mărțișoare-complexe

oferă posibilitatea unei cercetări științifice privind arealul, frecvența lui de răspândire și semnificațiile actuale ale mărtișorului, dar și virtutea creatorilor de a promova tradiția strămoșească. Fiecare mărtișor este o lucrare de autor, fie de copil, adolescent sau de matur, circumscrisă unei viziuni de asimilare a tradiției. Și toate aceste creații fac parte din universul nostru cultural, ne mențin identitatea.

În acest context, considerăm că este necesar a evidenția proprietățile caracteristice confecționării mărtișoarelor: materialul, tehnicile de lucru, forma și dimensiunile, motivele ornamentale, cromatică, modalitățile de etalare etc. Cronologic, exemplarele colectate sunt raportate la perioada dintre anii 70-80 sec. XX – începutul sec. XXI. Colecția conține mărtișoare mici, asemenea celor tradiționale, de purtat la mână sau la gât, ca talismane, și mai mari, cu destinația de a decora oficii, încăperi publice, interiorul mijloacelor de transport. Se mai deosebesc piesele cu dimensiuni foarte mari, create pentru a fi afișate în cadrul manifestărilor de amploare.

După varietatea formelor, mărtișoarele se împart în 2 categorii: mărtișoare simple, reprezentând „funia anului”⁴, un șnur bicolor din două fire răsucite, la capete cu motocei sau ciucuri, numiți în popor *canafuri*, și în mărtișoare ornamentate, care mai au prinse de ele diverse elemente decorative, cum ar fi buchețele de flori artificiale, broșe, vase miniaturale de ceramică, căsuțe, figurine, pietre semiprețioase etc., purtătoare de semnificații ce corespund marelui cadru semantic întreținut de acest simbol⁵. Obiceiul de cândva de a agăța mărtișorul într-un pom fructifer a condus la apariția pomișorilor împodobiți cu mărgelușe, în calitate de accesoriu decorativ. Unele din aceste suvenire sunt ornamentate cu un rafinament excepțional.

Relevant este faptul că multe mărtișoare corespund tehnicii vechi de lucru – răsucitul firelor, dar și materialului utilizat la confecționare – lână. În prezent, la pregătirea lor se folosește nu numai răsucitul, dar și broderia, aplicațiile, dantela, desenul. Unele exemplare au fost confecționate cu ajutorul câtorva tehnici mixte, la fel ca și materialele din care se fac aceste piese. Dacă în secolele trecute, mărtișoarele se făceau din fire de lână, cânepă, in, iar mai târziu din bumbac, rămase de la țesut, brodat sau croșetat, atunci astăzi creatorul folosește, pe lângă tot felul de materiale tradiționale, și altele moderne: ață de mătase sintetică, mărgelușe, sticlă, hârtie, ceramică, fire metalice și încă multe altele, îmbogățind cu ajutorul acestora aspectul decorativ al obiectului.

Au survenit schimbări vizibile și în cromatică mărtișoarelor. Culorile fundamentale ale șnurului, albă și roșie, ca simbol străvechi al generării și regenerării continue a vieții⁶, sunt întregite cu alte culori, reprezentând accesoriile (verde, violetă, galbenă, albastră, argintie, aurie).

Meșterii creatori de mărtișoare, în bună parte, au păstrat motivele vechi care odinioară aveau încărcătură mitico-magică și o largă circulație în arta populară. Foarte des, capetele șnurului sunt împodobite cu figuri umane, el și ea, reprezentând personaje din legendele despre Mărtișor, îmbrăcate în haine de prinț și prințesă, sau imaginând costume populare. Alteori, imaginea omului este redată prin elemente care îi aparțin: *inima*, cu o bogată încărcătură simbolică, *mâna*, ca simbol al muncii, creației, puterii și dominației⁷, *capete umane*, în formă de măști ale moșilor și strămoșilor, ca genii protectoare. Crucea, motiv ancestral, este al doilea, după frecvență, element decorativ. Frecvente sunt florile de ghiocei, lăcrimioare, violete.

Un alt aspect al valorificării colecției muzeale ține de manifestările organizate în instituție către Sărbătoarea Primăverii *Mărțișorul*, printre care locul central îl ocupă organizarea atelierelor de confecționat mărțișoare și a expozițiilor tematice. Fidel scopurilor sale, pe lângă colectarea și cercetarea tradiției Mărțișorului, Muzeul și-a propus să promoveze și să valorifice această sărbătoare prin diverse mijloace muzeografice. De 10 ani, în luna februarie, aici se organizează *Atelierul de confecționare a mărțișoarelor*, pentru a susține interesul elevilor, liceenilor, studenților față de acest simbol și, totodată, a comunica și transmite societății, inclusiv publicului vizitator, formele arhaice ale mărțișorului, facilitând astfel redescoperirea valorilor autentice.

Atelierele sunt conduse de către muzeografi și meșteri populari cu experiență. De fiecare dată, persoanele implicate în procesul creativ, pregătesc un număr mare de suvenire care, potrivit tradiției, urmează a fi înmânate invitaților la manifestarea muzeală, consacrată sosirii primăverii, sau dăruite participanților la Festivalul Internațional de Muzică „Mărțișor”, devenit pe parcursul anilor o marcă etnică. Mărțișoarele create în Muzeu sunt destinate și instituțiilor de stat, culturale, dar și ambasadelor. Un set special revine, de fiecare dată, concetățenilor noștri aflați peste hotare. Este important faptul că Muzeul, ca instituție cultural-educativă, îi atrage în procesul de cunoaștere și valorificare a tradițiilor moștenite pe meșterii populari, elevi, preșcolari, studenți, oameni de diferite vârste, scopul urmărit fiind cel de a promova semnificațiile și formele obiectuale ale sărbătorii, în așa fel ca societatea să accepte lucrurile de valoare și să respingă kitsch-urile care, spre regret, împânzesc târgurile în preajma sărbătorii. Standurile de comercializare cuprind foarte multe lucruri departe de cultura noastră. În acest context, mărțișorul s-a transformat într-un produs artizanal, confecționat de cele mai multe ori de persoane care nu cunosc tradițiile populare.

La perpetuarea tradiției contribuie și expozițiile de mărțișoare, vernisate, de obicei, înainte de 1 martie. Până în prezent, în incinta Muzeului au fost desfășurate 11 expoziții de mărțișoare ale meșterilor și altor producători. Expozițiile urmăresc un scop bine determinat: a susține atmosfera de primăvară și a transmite mesajul unei comuniuni spirituale îndătinată dintre om și natura înconjurătoare. Astfel, la expozițiile anuale sunt etalate obiecte din patrimoniul muzeal și mărțișoare confecționate de către grupuri de copii, elevi, liceeni, meșteri populari. Vizitatorii au posibilitatea să ia cunoștință de varietatea și frumusețea acestor obiecte, de iscusința creatorilor care urmăresc respectarea tradiției de confecționare a obiectelor pregătite cu prilejul marelui eveniment. În același timp, expozițiile pot fi numite pedagogice sau parteneriate educaționale. Ele demonstrează rezultatele obținute de către atelierele sau centrele de creație sub îndrumarea profesorilor. Fiind implicați în organizarea expozițiilor, creatorii au posibilitatea de a fi inspirați de lucrările valoroase din patrimoniul muzeal. Mulți autori, la finele expoziției, dăruiesc din lucrările lor exemplare de mărțișoare Muzeului, îmbogățind în acest mod patrimoniul instituției.

În baza studierii literaturii de referință, sistematizării rezultatelor investigațiilor de teren privind obiceiurile calendaristice, cercetătorii și muzeografii instituției s-au orientat, în ultimele două decenii, spre valorificarea mărțișorului arhaic, prin creații realizate în spiritul datinilor. În cadrul atelierelor, expozițiilor, vernisajelor,

Scrisoare de familie
din anul 1943.

Ca simbol al primăverii
și tinereții, pe scrisoare
au fost brodați ghiocei
cu ață colorată, având
agățate mărtișoare
de mătase.

„Cu venirea primăverii
a anului 1943, acești
simplici ghiocei, îți vor fi un
talisman de la tânăra soție
și micuțul nostru Valeriu.
Te îmbrățișăm și cu dor
te sărutăm cu toții.

Gallissimus”.
(Din colecția Muzeului
Național de Istorie
a Moldovei)

Cu venirea primăverii a
anului 1943, acești simpli
ghiocei îți vor fi un talisman
de la tânăra soție și micuțul nostru
Valeriu.

Te îmbrățișăm și cu dor
te sărutăm cu toții: *Gallissimus*

se încearcă o reactualizare a atmosferei de altă dată, în care predomina tradiția, iar fiecare om o respecta ca o garanție a bunei orânduiri. Atunci, imaginația, pasiunea și creativitatea feminină, esențiale în acest proces, insistau la ordonarea lucrurilor sacre, pentru a întâmpina zorii zilei de 1 martie cu mărtișoarele gata a le prinde la mâna sau gâtul celor de-ai casei, luminând inimile și sufletele tuturor cu puterea energizantă a obiceiului. Primii destinatari erau copiii, lor urându-li-se sănătate, noroc și o creștere ușoară în anul care avea să urmeze. Potrivit datinii strămoșești, mărtișorul constituia un dar pe care și-l trimiteau românii unul altuia la 1 martie.⁸

În zilele noastre, obiceiul de a confecționa mărtișorul în condiții casnice pentru cei dragi nu se mai păstrează pretutindeni. Tendința este una consumistă, de achiziționare. Cu toate acestea, datorită activităților de salvagardare și promovare a valorilor culturale, mărtișorul a evoluat, devenind un simbol cu o mare putere de reprezentare, semnificațiile lui actuale ținând de sfera propițierii – sănătate, fericire, bunăstare.⁹ Un alt moment, care trebuie menționat, ține de promovarea caracteristicilor tradiționale ale mărtișorului. În acest sens, contribuția Muzeului la readaptarea mărtișorului în viața contemporană este una considerabilă, având în vedere asistența logistică din partea lucrătorilor de Muzeu în desfășurarea activităților atelierelor și expozițiilor.

Concluzii

Muzeul, ca formă de rememorare a trecutului, a valorilor culturale, prin colecția destul de impunătoare, dar și a manifestărilor consacrate evenimentului, oglindește aspectele principale de dezvoltare, răspândire și evoluție a Mărtișorului care, în trecut, constituia un element simplu și modest, dar cu o încărcătură semnificativă de apărare și transmitere a celor mai bune urări augurale. În actualitate, a devenit o piesă ce ne caracterizează identitar, prin manifestări de amploare colectivă, în cadrul târgurilor, festivalurilor, expozițiilor, concursurilor, atelierelor de creație. Este evident impactul instituțiilor culturale, inclusiv al Muzeului, asupra răspândirii pe scară largă a acestui obicei.

Referințe bibliografice:

- 1 <http://meaptulcea.wordpress.com/2011/12/05/muzeul-o-forma-de-rememorare-a-trecutului-sau-o-institutie-cultural-educativa-contemporana/>.
- 2 GHINOIU Ion. – **Obiceiuri populare de peste an**. Editura Fundației Culturale Române, București. 1997. – P. 64.
- 3 MARIAN Simion Florea. – **Sărbătorile la români**. Vol. I. Editura Fundației Culturale Române, București, 1994. – P. 313.
- 4 GHINOIU Ion. – *Op., cit.*, p.65.
- 5 BUZILĂ Varvara. – *Aspecte rituale și sărbătorești ale mărtișorului // Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei – X*. Iași, 2010. – P. 260.
- 6 *Ibidem*, p. 257.
- 7 EVSEEV Ivan. – **Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale**. Editura Amarcord, Timișoara, 1994. – P. 166.
- 8 MARIAN Simion Florea. – *Op., cit.*, p. 314.
- 9 BUZILĂ Varvara. – *Op. cit.*, p. 260.

THE COLLECTION OF MARTSISHOARE FROM THE FUNDS OF THE NATIONAL MUSEUM OF ETHNOGRAPHY AND NATURAL HISTORY

Maria Ciocanu

*Head of the Department of Ethnography, National
Museum of Ethnography and Natural History*

The National Museum of Ethnography and Natural History owns a varied material cultural heritage which, by means of its objects having ritual and symbolic value, contributes to the safeguarding, preservation and documentation of the cultural values in our area. Among the main functions of the Museum is promoting this cultural heritage in the circuit of values, through different cultural and scientific events. The funds of the Museum strive to represent all the categories of the cultural heritage. Thus, the Museum matches entirely the actual definitions of the contemporary museum which define museum as an institution that acquires, preserves and exhibits art objects, historical documents, relics etc., with the purpose of studying them or educating and entertaining the public.

Keywords: museum, collection of martsishoare, exhibition, folk craftsman, symbolic significances.

MĂRȚIȘORUL ȘI RELAȚIILE LUI CU TIMPUL SACRU

Sabina Ispas

Membru titular al Academiei Române, Directorul Institutului de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu”, București

Lucrarea precizează și argumentează cadrul total al sacralității temporale în care este circumscrisă ziua de 1 martie. Având ca reper cele trei sărbători mari ale ciclului sacru, –Crăciunul, Paștele și Rusaliile, – ținând cont de caracterul sistemic al culturii tradiționale care relaționează toate evenimentele într-un sistem coerent și interdependent, studiul demonstrează că Mărțișorul este situat la mijlocul dintre Crăciun și Paști. Expresie a unor practici divinatorii vechi, care reiterează schimbarea sacrificiului de sânge prin diverse substitute, Mărțișorul cumulează mai multe funcții ale începutului de primăvară, dar și al debutului Postului Mare de dinaintea Paștilor. În acest context sunt abordate, ca funcție și semnificație, obiceiurile, riturile, practicile magice, reprezentările și simbolurile specifice acestei perioade calendaristice.¹

Cuvinte-cheie: calendar, timp sacru, Crăciun, Paști, Rusalii, Triod, Mărțișor.

Problema timpului este una dintre cele mai controversate și importante, care i-a preocupat și continuă să-i preocupe pe oameni, concentrând, pentru înțelegerea și aprofundarea ei, energiile creatoare ale multor gânditori și savanți, din vremurile antice până în zilele noastre. Nu trebuie decât să-i amintim pe I. Kant, H. Bergson sau M. Heidegger, între personalitățile internaționale invocate de specialiștii generațiilor noastre sau, dintre români, pe L. Blaga, M. Eliade, C. Rădulescu-Motru, V. Băncilă, E. Bernea, pentru a vedea cât de importantă este problema timpului pentru om, pentru cursul vieții sale terestre, care, la rândul ei, se desfășoară între două răscruci: nașterea și moartea. Relațiile omului cu veșnicia, în care sunt implicate și raporturile existente între ființa umană creată și transcendent, conform gândirii tradiționale, ar trebui discutate în cadrul unor sisteme teologice, din perspectivă dogmatică, determinantă pentru înțelegerea viziunilor diferențiate despre om, rolul său pe planetă și raporturile pe care le are cu universul, cu „restul creației”.

Obişnuim să ne organizăm existența orientându-ne după un sistem de măsurare și divizare a anului, care are la bază cunoștințe empirice și calcule riguroase matematice. Ceea ce numim *calendar*, vechiul *cărintar* românesc, provine în limba noastră din latinescul *calendae*. „Calendarul, după popor, nu e o socoteală omenească utilă, ci e și el o revelație”. Pentru țaran, „sărbătorile sunt o cosmologie, [...] manifestări după un anume program

mistic, regulat și etern, ale unei esențe ultime”². În complexul sistem al viețuirii în spațiu și timp, organizarea sistemului sărbătorilor are rol modelator, normativ, hotărâtor pentru definirea datelor specifice identitare. Pentru omul care trăiește în acord cu normele tradiționale ale unei culturi, calendarul este, datorită legăturii pe care o face între cer, pământ și istorie, un depozitar al memoriei colective în care, alături de reglementările impuse de perspectiva comunității referitoare la viață, moarte, veșnicie, existență pământească, raporturile omului cu transcendentul, se întâlnesc reflexe ale experiențelor individuale, personale³.

Pentru comunitatea românească, ca și pentru multe alte comunități creștine și ortodoxe, cele trei mari sărbători domnești – Crăciunul, Paștile și Rusaliile – sunt repere fundamentale pentru întreaga desfășurare a existenței individuale și de grup, de-a lungul fiecărei secvențe temporale, de la cea mai mică unitate de măsură – clipa, trecând prin orele zilei și ale nopții, zilele și săptămânile unei luni, anul, anii și veșnicia. Pentru credinciosul creștin și, implicit, pentru cel ortodox, viața trebuie să se desfășoare în armonie cu prescripțiile care să-l ajute să recâștige Paradisul pierdut, să dobândească viața veșnică. Perspectiva religioasă din care fiecare comunitate percepe existența este un reper fundamental în aprecierea valorilor spațiului și timpului. Unul dintre momentele cu pondere majoră în drumul acesta ce trebuie parcurs spre mântuire este sărbătoarea Paștelui. Ne aflăm în fața acelei calități speciale pe care o are timpul, pentru gândirea religioasă, pentru gândirea omului societății tradiționale, în general, de a fi sacru, ca de altfel și spațiul, cele două unități fiind interdependente. Timpul este continuu, experiența timpului este o spirală ascendentă. Paștele oferă, celor care îl prăznuiesc, cea mai mare „concentrare” sacră. „*Mundus non factus est in tempore, sed cum tempore*” („Lumea nu a fost făcută în timp, ci împreună cu timpul”, Fericitul Augustin), deci timpul a fost creat odată cu lumea. Culturile care au perspectivă mesianică, cum este cultura românească, nu percep succesiunea evenimentelor rituale din calendar ca pe o mișcare permanentă, în cerc închis, care pendulează între „nașterea” și „moartea” timpului, fie el reprezentat prin an, sezon sau lună, echinocțiu sau solstițiu, nu oferă un cadru pentru recosmicizarea ciclică, așa cum este interpretată succesiunea evenimentelor din ciclul calendaristic în gândirea „magică”, ci ca pe o desfășurare spiralică, fiecare etapă temporală fiind superioară celei precedente, îmbogățind cunoașterea și ducând spre perfecționare spirituală personală și, implicit, a grupului; asemenea câștig moral îi apropie pe toți cei îndreptățiți și pregătiți să atingă treapta superioară în drumul spre mântuire. Pe spirala aceasta ascendentă a timpului, cei vii și cei „adormiți”, generațiile legate între ele, se îndreaptă spre Parusie și așteaptă „învierea de obște”⁴.

Calendarul este „un sistem de împărțire a timpului în ani, luni și zile, bazat pe fenomenele periodice ale naturii”⁵. Sărbătorile sunt forme sociale ale vieții religioase și au rol comemorativ sau aniversar. Termenul provine din latinescul *servatoria*, la rândul lui, un derivat din *servo*, -are care avea sensul de „a păstra, a conserva, a respecta”. Respectarea sărbătorilor religioase implică și un act de cinstire și închinare; acestea au funcție educativă și oferă spații pentru reculegere. Sărbătorile numite adesea, impropriu, populare, sunt ordonate, de cele mai multe ori, în sistemul tradițional românesc, după datele calendarului creștin ortodox. (Sărbătorile fiind consacrate pentru întreaga colectivitate, sunt *populare* în toate accepțiile termenului subliniat).

Sistemul obiceiurilor și credințelor din așa-numitul *ciclu calendaristic*, care acoperă întreaga perioadă a unui an – 12 luni – a fost analizat și interpretat de folcloriști și etnografi din diverse perspective. O fascinație deosebită pare să fi exercitat asupra analiștilor informațiile oferite de sursele documentare antice, grecești și romane, ale Orientului Apropiat, Mijlociu sau Îndepărtat, dar și generalizările teoretice rezultate din studiul comunităților „primitive”, aflate în diverse zone ale pământului. (Nu folosim termenul în sens peiorativ sau cu malițiozitate). În aceste pagini ne-am propus să oferim o interpretare care să fie mai apropiată de viziunea omului care conștientizează, printr-o perspectivă de acum teologică, secvențele sărbătorilor, actele rituale, gesturile culturale ceremoniale actuale.

Cea mai importantă diviziune a anului, indiferent dacă este administrativ, astronomic sau religios, este săptămâna. În cursul acesteia sunt zile rezervate anumitor acte culturale, practici rituale, interdicții și recomandări de diverse tipuri. În cursul unui an sunt 52 de săptămâni, a căror organizare, depășind cadrul astronomic, se realizează prin raportare la două sărbători cu dată variabilă: Paștile și Rusaliile. (Acestea, la rândul lor, pot fi asociate unor segmente temporale sezoniere; sezoanele nu se manifestă asemănător pe tot arealul unde se celebrează evenimentele amintite, la aceeași dată, în cadrul unui sistem religios bine definit). Pentru tradiția românească și pentru familia confesională din care aceasta face parte majoritar, cea ortodoxă, identificăm o perioadă prepaschală, numită a Triodului, care numără 10 săptămâni (trei săptămâni pentru pregătirea Postului Mare sau al Paștilor și 7 săptămâni de post), o perioadă paschală, a Penticostarului,

între Paști și Rusalii (50 de zile, cu dată variabilă) și o a treia, a Octoihului, care numără restul săptămânilor. De obicei, vorbim despre un „ciclu pascal” și avem în vedere nu numai Învierea lui Hristos, ci toată perioada pregătitoare premergătoare, de la Lăsata Secului de Carne și, la interval de o săptămână, Lăsata Secului de Brânză, începutul Postului Mare sau al Paștilor și continuând până la Înălțare, 40 de zile după Paști. Tot acest interval este marcat de ritualuri și acte culturale în care sunt atrași toți membrii comunității.

Postul Paștilor, numit și Păsesimi, din latinescul *Quadragesima*, durează 7 săptămâni și este alcătuit din 6 săptămâni ale Păsesimilor și Săptămâna Patimilor, și este precedat de Sâmbăta Morților. Având origine apostolică și bază vetero-testamentară, postul acesta care astăzi cuprinde 40 de zile, a avut la început durată variabilă. Plasat în perioada Triodului, era cunoscut și sub numele de „post al catehumenilor” (cei care se pregăteau să primească botezul creștin). Pentru români, postul era foarte riguros, se interzicea consumul alimentelor cu bază animală, hrana fiind exclusiv vegetariană; se cerea și un control riguros al instinctelor și o reprimare a comportamentelor agresive, egoiste, trufașe. Paștele este o sărbătoare cu dată mobilă, care cade în aceeași zi a săptămânii, duminica, și se calculează după luna plină de după echinocșiul de primăvară (21 martie). Este o sărbătoare a primăverii și nu poate fi celebrată după data de 8 mai a unui an calendaristic. Prin raportare la data Paștilor se celebrează celelalte trei mari sărbători – Floriile, Înălțarea și Rusalii, – și se organizează toate sărbătorile cu dată mobilă din an, inclusiv „Moșii de Rusalii” (comemorarea morților). Tradițional, data Paștilor se calcula la Patriarhia din Alexandria. Acestor evenimente, celebrate la date mobile, le sunt asociate sărbători cu dată fixă, dintre care sunt mai cunoscute cele legate de Nașterea și Botezul lui Iisus (Crăciunul – 25 decembrie, și Boboteaza – 6 ianuarie) și cele care alcătuiesc „ciclul Fecioarei Maria” (în luna martie, pe data de 25 este celebrată Bunavestire). O perspectivă corectă asupra evenimentelor din așa-numitul *calendar popular* trebuie să armonizeze cele două structuri.

Luna martie, numită de români *marț* sau *mărțișor*, provine din lat. *Martius*. Pentru zonele cu climă temperată și patru anotimpuri, este prima lună de primăvară. În calendarul iudaic, pe care îl amintim pentru a avea o perspectivă istorică obiectivă asupra marilor sărbători pomenite anterior, prima lună, Nisan (numită Aviv, înainte de exilul babilonian), este martie-aprilie, când are loc sărbătoarea Paștilor, în intervalul dintre 15-22. Sărbătoarea care semnifică eliberarea din robie, este o sărbătoare a primăverii, care are străvechi legături cu agricultura. (Pentru ortodocși, Anul Nou Bisericesc începe la 1 septembrie și este legat de „începutul creației lumii”, „începutul activității de propovăduire a lui Iisus”. Deosebit de Anul Nou civil, el se numește *Indiction*, iar 1 martie punctează jumătatea anului bisericesc). În vechiul calendar roman, 1 martie marca Anul Nou. Poziția lunii martie în cadrul primăverii, unul dintre cele patru sezoane caracteristice pentru clima României, ne determină să o asociem cu momentul revigorării vegetalului adormit sau amorțit, al trezirii la viață a plantelor. Pentru comunitatea românească, „codul vegetal” este unul dintre reperele determinante pentru definirea identității culturale. Între persoana umană și vegetal sunt făcute substituții și analogii, mai ales după modelul euharistic, prin care s-a înlocuit sacrificiul sângeros cu cel al vegetalului prelucrat: grâu-pâine-colac, strugure-vin⁶. În ceea ce privește activitatea productivă a comunității tradiționale, caracteristic pentru luna martie este începutul muncilor agricole, aratul

și semănatul, curățatul grădinilor și livezilor, scoaterea din iarnă a stupilor cu albine etc. „[...] la Galiciuica, în județul Dolj, 1 martie este socotit începutul primăverii, când se pornește munca câmpului și servitorii intră în serviciul stăpânilor”; la Gogoșu, în același județ, „ciobanii intră în serviciu la 1 martie și stau tot timpul cât ține stăpânul vitele în timpul verii”; „slugile și păstorii intră în serviciul stăpânilor cu începerea lui martie la Andreești, jud. Gorj”⁷. Luna martie este plasată, totdeauna, în timpul Triodului și, din această cauză, alături de sărbători cu dată fixă (1, 9, 25 martie), periodic are și sărbători cu dată mobilă: Lăsata Secului, Moșii de Iarnă (Sâmbăta Morților). După cum a constatat românul, „marte din post nu lipsește niciodată”.

Fiecare lună a anului posedă o perioadă de timp în care sacralul este concentrat, iar practicantului i se oferă posibilitatea să-și perfecționeze viața spirituală, să o îmbunătățească și să facă eforturi pentru a-și depăși condiția umană. Luna martie deține un număr impresionant de comemorări și sărbători care o fac să ocupe un loc deosebit în cursul anului calendaristic. De aceea, tradițiile, practicile culturale, obiceiurile, credințele trebuie privite ca un sistem, un ansamblu ceremonial al acestei luni și nu fiecare practică individuală sau ca expresie particulară a uneia sau alteia dintre prescripțiile tradiționale. Caracteristic lunii martie este ceea ce am numit, cu alte ocazii, un *transfer de autoritate rituală* de la grupul masculin spre cel feminin. Autoritatea masculină a acționat în tot cursul sărbătorilor iernii, plasate în perioada Octoiului, prin atributele cetei de colindători (5 decembrie – 7 ianuarie), ale bărbaților care au celebrat arezanul sau curbanul viilor (2 februarie); i-a urmat un moment de cooperare rituală și conciliere, pe 24 februarie, la sărbătoarea

numită Dragobete, aflarea capului Sf. Ioan Botezătorul (în anul 2002, de exemplu, sărbătoarea a marcat și începutul Triodului), când s-au cules primele flori apărute de sub zăpadă, în pădure, de către fete și băieți, laolaltă. Această acțiune cu funcție rituală la bază, desacralizată, în timp, este primul sacrificiu vegetal, cu rol de *primiții* (primele roade, primele fructe sunt ale Domnului, ca și primul animal născut), care oferea și garanția de puritate, calitate absolut necesară în orice moment de trecere din cadrul complexelor rituale ample care reglementează existența umană. Acestuia îi succede practica Mărțișorului, pe data de 1 martie.

Încă din secolul al XIX-lea, documentele ne furnizează informații conform cărora, între sărbătoarea Dragobetelui și cea de 1 martie, au avut loc substituirii sau extinderi ale unor practici, Dragobetele fiind asociat, uneori, cu prima zi a lunii martie. Actul cultural tradițional cel mai important era chiar confecționarea mărțișorului din două fire răsucite de culoare albă și roșie (arnici, bumbac, lână, mătase), simbolizând sacrificiul, sângele, viața și puritatea, curăția. Firul acesta, împletit de femei, poartă numele de *mărțișor*, *mărțișuș*, *mart*, *mărțug* și este, pe de o parte, purtătorul identității celei care l-a confecționat și îl dăruiește, pe de alta, a celui sau celei care îl poartă. Este persoana umană și viața ei în cursul zilelor ce se vor scurge până la următoarea acțiune similară. Sacrificiul celei care împletește firele, personalitatea ei sunt încorporate în acel fragment textil prelucrat, firul împletit care devine purtătorul acelei identități, ca urmare a acțiunilor ce s-au efectuat asupra substanței sale. Este un produs asemănător *cămășii de izbândă*, *cămășii ciumei* sau *colacului* de nuntă cu funcție expiatoare⁸. El era dăruit copiilor, fete și băieți, tinerelor fete sau chiar nevestelor; în unele zone, era dăruit de fete feciorilor. Era purtat la mână, la gât, mai rar, la picior, mai nou, pe piept, la reverul hainei, timp de 9, 12 zile, până la venirea berzelor, până înfloreau pomii, când era depus pe o tufă sau pe un pom înflorit, însoțit de o scurtă incantație prin care se solicita sănătate și frumusețe, protecție pentru tinerele fete a căror piele albă putea fi arsă de vânturile și soarele primăverii: „Na-ți negrețele/ Și dă-mi albețele”; „Cine poartă mărțișoare,/ Nu mai e pârlit de soare”⁹. Mărțișorul era pus și la animalele domestice – miei, viței, cai – , la ușa casei sau la grajd.

Culoarea roșie are o semnificație cu totul specială în cultura tradițională românească, dar și în alte culturi europene și extraeuropene; remarcăm prezența statornică a unor sensuri comune în sud-estul Europei și în mare parte din arealul culturii Mediteranei. Între cele mai vechi menționări ale valorii purificatoare, asociată cu sacrificiul sângeros este cea din tradiția iudaică, referitoare la „sacrificiul vacii roșii”. Cenușa rezultată din arderea de tot a trupului animalului ucis, *amestecată cu apă*, era folosită pentru curățire (păstrarea sfințeniei și purității spirituale) prin stropire, de către toți membrii comunității, după necesități. Este interesant de amintit ritualul care pare cel mai complex, dintre cele cunoscute, care au legătură explicită cu această culoare roșie și cu prezența firului textil roșu. Se alegea o vacă tânără „de culoare roșie (*Para aduma*), fără defecte fizice și neînjugată vreodată, care era dusă în afara cetății și jertfită de un preot în prezența unor oameni curați [. . .]. Sângele jertfei era adunat într-un vas, iar corpul se așeza pe o grămadă de lemne, pentru a arde în întregime trupul vacii roșii. În timpul arderii, preotul arunca în foc lemn de cedru, isop și *fire de lână roșie* (s.n.) [. . .], un om în stare de curățenie aduna cenușa pe care o punea într-un loc curat, în afara taberei și din aceea obștea lui Israel foloseau pentru ritualul

purificațiilor levitice”¹⁰. Despre acest sacrificiu vorbesc Sf. Ap. Pavel, Fer. Ieronim. Sacrificiul era purificator. „Animalul nu era un junc, ci o junincă, tocmai pentru a arăta că ea este sălaş al vieții și în ea naște viața care contrastează cu moartea care distruge viața”, pentru că în femeie este „sediul și nașterea vieții. *Culoarea roșie* (s.n.) a jertfei simbolizează încă o dată viața deplină nestrucăcioasă, exprimată și de faptul că tânărul animal neînjugat reprezintă puterea vitalității care învinge moartea. De asemenea, *culoarea roșie* (s.n.) închipuie vigoarea sângelui în care se află puterea vieții [...]. Simbolismul sacrificiului vacii roșii este completat de folosirea celor 3 materiale – cedru, isop și lână, ca să se accentueze puterea purificatoare a cenușii. Astfel, lemnul de cedru simbolizează durabilitatea vieții în care omul intră după curățirea sa de necurățiile care îl atrăgeau spre păcat și acesta ducea la moarte. Isopul simbolizează purificarea omului de necurăție, așa cum și regele David afirmă în *Psalmul 50*: „Stropi-mă-vei cu isop și mă voi curăța, spăla-mă-vei și mai vârtos decât zăpada mă voi albi” (psalm prezent și în slujba înmormântării), „iar *lâna roșie*, *viața care biruie moartea* (s.n.)”¹¹. Vechimea ritualului confecționării și purtării șnurului de către creștini o dovedește citarea acestuia de către Sf. Ioan Gură de Aur.

În Grecia se crede că mărtisorul apără pielea fragedă a copiilor și tinerelor fete de soarele de martie. Și aici se împletesc două fire, alb sau auriu, și roșu, care se poartă la încheietura mâinii sau la picior, după ce a fost expus toată noaptea la lumina stelelor, pe o tufă de trandafir. Astfel, încărcat cu puteri protectoare, șnurul, preluând numele lunii martie, este purtat până în ziua Paștilor, în unele localități, – până când vin berzele sau rândunelele, când este depus, din nou,

pe o tufă de trandafir. Uneori șnurul este depus sub o piatră, de unde este luat peste 40 de zile; după calitatea insectelor de sub piatră se interpretează destinul celei sau celui care a purtat mărtișorul¹². Cercetătorul grec N. G. Politis face legătura între tradiția Mărtișorului și Misterele din Eleusis.

În practica românească, cu timpul, acestui șnur i s-a adăugat o amuletă, la început, sub forma unei monede din argint (pentru ca purtătorii lui să fie curați ca argintul), aramă sau chiar aur. Astăzi, amuleta are forme diverse – flori, găngăanii, animale domestice sau sălbatice, păsări, personaje cunoscute din basme sau legende etc. – și a devenit purtătoarea unor mesaje afective și simbolice, fiind confecționată din materiale diverse: de la textile de orice tip, plante uscate, pietre semiprețioase modelate, scoici, sticlă, metale de toate felurile, inclusiv cele prețioase, dar și nelipsitul și inesteticul „plastic”.

Cea mai veche atestare a obiceiului, la români, datează de la începutul secolului al XIX-lea și se află în *Condica limbii rumânești*, un dicționar-lexicon manuscris, în 7 volume, realizat de boierul lordache Golescu, unde citim: „Mărtișorul este și luna martie, dar se zice și o ață împletită cu un fir alb și cu altul roșu ce-l leagă la gâtul, la mâinile copiilor, în luna lui martie, spre pază, spre depărtarea dă orice boală, dă dăochiat, dă fărmeac”¹³. În lucrarea lui N. Caramfil, *Cântece populare de pe valea Prutului* (1872), citim: „Mărtișorul este o ață răsucită din mai multe fire roșii și albe, ce-și leagă româncele la gât și la mâini pentru ziua de 1 martie și care apoi se leagă pe trandafiri înfloriți”¹⁴.

Calitatea rituală este dată de implicarea directă a femeii în confecționare și este legată de virtuțile ei procreatoare, acelea de a fi „dătătoare de viață”; ritualitatea se asociază și cu semantica sacrificiului, actele dăruirii și răscumpărării, contactul cu vegetalul care este un mediator între om și transcendent, purtător al simbolicii pomului vieții veșnice din Paradis. Pomul, arbustul sacru, de crengile căruia sunt aninate fâșii textile sau din hârtie, pe care sunt scrise mesaje diverse, aflat în preajma unor locașuri de cult – islamice, șintoiste, animiste etc. – poate fi întâlnit în multe arii culturale din Caucaz, Asia Mică, până în Extremul Orient și Japonia. Sensurile actelor rituale și valorile obiectelor sau plantelor implicate în acestea sunt diferite, conform preceptelor religiilor cărora le aparțin practicantii diferitelor tradiții. Odată cu sacrificiul hristic, vegetalul substituie animalul din sacrificiul sângeros și devine purtător al identității umane, în general. În împlinirea tuturor acestor acte caracteristice tradiției românești și sud-est europene, femeia are un rol mediator.

Mărtișorul este una dintre practicile rituale supuse unui spectaculos și activ proces prin care se realizează deritualizarea și desacralizarea obiceiului. Dezvoltat în mediul urban, acceptat de toate categoriile socio-profesionale, de vârstă și de gen etc., gestul oferirii mărtișorului – după ce confecționarea șnurului și amuletei au trecut, predilect, în sfera micii industrii și artizanatului – devine, progresiv, purtătorul unor mesaje afective sau de marcare a statutului social al dăruitorului și, implicit, al primitivului; el poate exprima o întregă gamă de semnificații, de la atașamentul pentru partenerul de viață, la manifestarea respectului față de superiorul ierarhic. Prin mijlocirea amuletei sunt transmise mesajele, ea fiind uneori substituită de obiecte cu diverse utilități: piese de îmbrăcăminte, parfumuri sau alte produse scumpe. Dar *șnurul* tradițional, împletit din fire de culoare albă și

roșie, chiar dacă nu mai este confecționat de femeie în casă și este cumpărat de la un producător oarecare, a rămas neschimbat, iar valorile și semnificațiile lui inițiale sunt încorporate în el. Prin cumpărarea celor două componente, răscumpărăm actul sacrificial care, simbolic, este efectuat de către un ins specializat și *renunțăm, de bună voie, la dreptul și chiar la datoria noastră de oficanți*. La îmbogățirea tematicilor și formelor reprezentate de amulete, un rol deosebit l-au avut studenții de la Facultatea de Arte Plastice, încă din deceniul al 6-lea al secolului al XX-lea, când au început să creeze produse special pentru această sărbătoare tradițională. În ultimii 4-5 ani, pe „piața măștișoarelor” au apărut figurine care reproduc imagini grotești, unele selecționate din filmele cu desene animate sau marionete, modelate grosolan, străine de imaginile tradiționale și chiar moderne, de până acum. Preluând una dintre funcțiile Dragobetelui, florile sunt tot mai mult oferite, în locul amuletei, de 1 martie.

Informații deosebit de interesante despre valoarea sacră a zilei de 1 martie și relațiile cu tradiții creștine, probabil foarte vechi, puțin cunoscute, a căror semnificație greu ar putea fi descifrată astăzi, ne oferă lucrarea, citată anterior, a Marcelei Bratiloveanu-Popilian. „La Vârtop, jud. Dolj, în vechime, oamenii se rugau lui Dumnezeu, la 1 martie, ca să le rodească țarinele și să le sporească turma și să-i apere de rele [...]”. La Reșca, în jud. Olt, la 1 martie, „se fac sfeștani la case, se merge la biserică cu sticla cu apă, te stropești pe față, stropești prin casă, pui apă la găini, umbli prin grădină”. Apa „neîncepută” din ziua de 1 martie este eficientă în momente mai dificile: „Apa aia nu se strică. E ca aghiazma și când pleci la judecată e bună. Fratele meu când pleca la examen dădea cu apa asta”¹⁶. (Vezi informațiile despre ritualul de purificare, al vacii roșii).

Începând cu prima zi a lunii martie, se instituie progresiv autoritatea feminină, personalitatea femeii fiind asociată timpului ritual de-a lungul a nouă (sau douăsprezece) zile, cunoscute sub numele de *Zilele Babelor*. (*Zilele Moșilor*, care se spune că ar urma după această perioadă, sunt instituite recent și par a aduce un fel de „compensare” socială, pentru a nu fi știrbită o prejudecată de autoritate, și ea relativ recentă, dacă avem în vedere repartizarea rolurilor și sarcinilor rituale tradiționale). Se poate descifra aici un mesaj ocultat legat de rolul femeii în actul mântuirii, trecerea de la condiția Evei la statutul Mariei, care este reprezentanta „conștiinței omenirii” în pregătirea mântuirii obiective, în care liberul arbitru funcționează fără greș în timpul Bunevestiri (25 martie, Blagoveștenia, *Anunțatio Beatae Mariae Virginis*). În catacomba Priscilla (sec. al II-lea) este ilustrată, probabil, și o scenă a Bunevestiri. Panegirice cunoscute în sec. al V-lea fac referire la eveniment. Cum în calendar nu sunt fixate zile pentru comemorarea protopărinților Adam și Eva, femeia care s-a lăsat ispășită de păcat este reprezentată de Evdochia (Dochia), sfânta cu un trecut zbuciumat, comemorată la 1 martie, care, progresiv, se apropie de conștiința păcatului, ispășește și deschide drumul pentru impunerea personalității Mariei. Bătrâna ursuză, eroina unora dintre legendele populare (Baba Dochia sau Marta, la bulgari), care își persecută nora și o supune unor „probe imposibil de realizat”, este „înghețată” sau „pietrificată” pentru a fi, de atunci încolo, un exemplu moralizator pentru toate femeile-mame care uită că datoria lor este să apere și să întărească familia și nu să o distrugă. Bătrâna Dochia nu moare, așa cum interpretează unii exegeți ai textelor momentul înghețării sau pietrificării, ci continuă să existe sub forma materiei nemișcătoare, ca un reper exemplar care să certifice

autenticitatea legendei. Îi este refuzată calitatea de muritoare care s-ar cădea să fie îngropată și să se descompună în elementele „din care a fost alcătuită”, care i-ar putea aduce, ulterior, izbăvirea. Cele 9 Zile ale Babelor se încheie cu o comemorare emblematică a celor 40 de mucenici creștini, sfinți militari, luptători, care, în Sevastia, trec prin chinurile provocate de frig și de dogoarea focului, ca și pământul cu locuitorii lui, ce vor străbate intervalul de timp din Postul Mare, purificându-se, pentru a atinge momentul mântuirii din ziua de Paști. Din nou, femeia este actantul principal care împlinește ritualul, de data aceasta pentru toți morții, cei „adormiți” din neam, alături de mucenicii amintiți, strămoși ai creștinilor. Acum se prepară *sfinții*, *măcinicii*, *moșii* sau *bradoșii*, forme antropomorfe din aluat care, după ce se fierb cu mirodenii sau se coc (prefigurări ale chinurilor răscumpărătoare ale eroilor amintiți), sunt slujite și „date de pomană”, spre a fi consumate ca hrană rituală, însoțită de vin roșu, imagine și simbolică euharistică. Tradiția cerea să fie modelate un număr de 40 de forme antropomorfe (asemănătoare cifrei 8, formată incomplet), cărora li se adăugau 40 de cercuri, „cununi” ale martirilor și 40 de mici bucăți de aluat, reprezentând „măciucile” sau „buzduganele” cu care au fost sfărâmate gleznelor picioarelor lor. Această „armată” de sfinți strămoși va media între cei vii și cei răposați care se vor pregăti să primească laolaltă Paștele, cu ajutorul neprecupețit al actelor rituale oficiate de femei de-a lungul celor 7 săptămâni. Și în Grecia este respectată tradiția preparării, împărțirii și consumării hranei rituale în ziua de 9 martie: „special dishes are prepared, such as pies covered with forty thin sheets of pastry, or forty pancakes, or a dish including forty different kinds of wild herbs, or a stew containing forty varieties of corn. These dishes are distributed among the villagers in memory of the dead. A well-known Greek motto says: Eat forty, drink forty and give forty to save your soul” („se prepară bucate deosebite, cum ar fi plăcinte acoperite cu 40 de foi de aluat, sau 40 de clătite, sau un gen de mâncare ce conține patruzeci de feluri de verdețuri, sau o tocană din patruzeci de specii de porumb. Un celebru moto grec spune: mănâncă patruzeci, bea patruzeci și dă patruzeci, ca să-ți mântuiești sufletul”) ¹⁷. În această zi se plantează copacii, vița de vie și florile, pentru a avea rezultate bune. Este o zi potrivită pentru semănatul busuiocului ¹⁸.

Prezența sfinților martiri militari este emblematică pentru spiritualitatea creștină răsăriteană, comemorările din calendarul tradițional popular (care implică acte rituale, ceremoniale și interdicții de lucru sau recomandări pentru împlinirea anumitor practici), fiind asociate, evident, cu aceste personalități luptătoare care au devenit, prin devoțiune și sacrificiu, apărători și propagatori ai credinței. Între ei sunt foarte cunoscuți Sfinții Gheorghe, Teodorii, mai mulți la număr (de care legăm tradiția Sân-Toaderilor), ca și mucenicii din Sevastia, ale căror momente de comemorare sunt concentrate, cu deosebire, primăvara; lor li se alătură, toamna, Dimitrie Izvorătorul de Mir, Sumedru sau Sâmedru.

Foarte aproape de începutul lunii martie (uneori chiar la începutul lunii, în ziua de 9, ca în anul 2002), are loc comemorarea tuturor morților, Sâmbăta Morților sau Moșii de Iarnă. Din nou, femeia este implicată în actul ritual, ea fiind cea care pregătește hrana rituală – coliva –, o altă formă prin care grâul, substanță și simbol euharistic, este prezent în lumea celor vii, și este rugăciune pentru cei morți. În fiecare săptămână din timpul celor 40 de zile de post, femeia va pregăti, sâmbăta, colivă pentru răposați, culminând cu parastasul făcut în Joia Mare,

După ce au fost purtate timp de o lună sau până înfloresc primii pomi, mărțișoarele sunt prinse de ramurile înflorite, pentru ca purtătorilor lor să li se îndeplinească aspirațiile, visele cu care au trăit în această perioadă

din săptămâna Paștilor. Este interesant de observat faptul că majoritatea sfinților comemorați în luna martie au trăit și au suferit martiriul în primele 4 secole, fac parte din fondul străvechi al calendarului creștin și sunt cei mai numeroși din zona creștină orientală: Mucenicul Teodot din Cirena Ciprului, Eutropiu, Cleonic Conon din Isauria, episcopii din Cherson, Codrat și cei din Corint, mucenicii din Gaza și Cezareea Palestinei, Sabin Egipteanul, Cuviosul Alexie „omul lui Dumnezeu”, Chiril al Ierusalimului, Hrisant și Daria, Vasile din Ancira, Nicon și cei 159 de ucenici, Marcu din Sicilia; șirul lor se încheie cu Ioan Scărarul, trăitor în sec. al VI-lea, autor al cunoscutei scrieri despre scara virtuților. Din acest punct de vedere, luna martie prezintă o evidentă concentrare de existențe exemplare care constituie modele elocvente pentru cei care trebuiau să-și controleze și să-și revizuiască întreaga atitudine în această lună. Tot femeia era cea care supraveghea și pregătea hrana, exclusiv vegetală, în toată această perioadă.

Unul dintre cele mai spectaculoase și profund teologice ritualuri este cel al aprinderii focurilor sau rugurilor. În cultura românească tradițională, aprinderea focurilor rituale are loc de mai multe ori pe an, neputând fi argumentată o legătură explicită și exclusivă cu momentele echinocțiilor sau solstițiilor. Tema aceasta este deosebit de generoasă și nu o putem dezvolta aici¹⁹.

Viețuirea în cadrul sacru era grija de căpetenie a purtătorului culturii tradiționale. „Sacru creștin dezvoltă un concept de o mare originalitate. El se deosebește de sacru din religiile necreștine, pentru că este centrat pe persoana lui I. H. [...] care trăiește o relație aparte cu el [...]. Dumnezeu îi sfințește și îi iartă pe oameni prin Iisus Hristos [...] Aici își găsește locul și problema transmiterii acestei sfințenii prin intermediul *riturilor culturale* (s.n.). [...] Aceste rituri sunt indispensabile, datorită faptului că biserica este un popor, adică *o comunitate umană istorică* (s.n.). [...] în viața creștinului, sacru și sfințenia încep cu riturile inițierii creștine, pentru ca ulterior să se extindă la cele mai diferite niveluri: dominarea forțelor cosmice, dezvoltarea culturilor, sacralizarea lumii”²⁰. Practica Mărțișorului, cu tot complexul de acte, gesturi, persoane, timp și spațiu ar trebui analizată ca o secvență de referință prin care debutează una dintre cele mai importante perioade din anul tradițional cultural și care se află în relație de interdependență și interfuncționalitate cu toate celelalte activități rituale sau ceremoniale care au loc în luna martie, cea aflată, așa cum am precizat mai înainte, la jumătatea Indictionului.

Referințe bibliografice:

- 1 O variantă a acestui articol a fost publicată în volumul *Cultură orală și informație transculturală*, București, Editura Academiei Române, 2003, p. 133-147.
- 2 BĂNCILĂ Vasile. – **Duhul sărbătorii**. Ediție îngrijită de Ileana Băncilă. București, 1976. – P. 28.
- 3 ISPAS Sabina. – *Comentarii etnologice asupra colindatului // Sub aripa cerului*. București, 1998. – P. 29.
- 4 ISPAS Sabina. – *Versurile de Plugușor, între descrierea tehnologiei agricole și semnificația rituală // Cultură orală și informație transculturală*. București, 2003. – P. 131.
- 5 **Dicționarul explicativ al limbii române**. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”. București, Editura Univers Enciclopedic, 2009.
- 6 ISPAS Sabina. – *Hypostases du végétal dans la spiritualité roumaine // Text și discurs religios*. Iași, 2011, Nr. 3. – P. 375-393.
- 7 BRATILOVEANU-POPILIAN Marcela. – **Obiceiuri de primăvară din Oltenia. Calendarul ortodox și practica populară**. București, 2001. – P. 41-42.
- 8 ISPAS Sabina. – *Motivul „chinul plantelor” în folclorul românesc // Revista de etnografie și folclor*. Nr. 2, 1984.
- 9 MARIAN Simion Florea. – **Sărbătorile la români. Studiu etnografic**. Ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu. Vol. I. București, Editura Fundației Culturale Române, 1994. – P. 312.
- 10 Pr. prof. dr. Dumitru ABRUDAN și diac. prof. dr. Emilian CORNIȚESCU. – **Arheologie biblică**. București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994. – P. 259-260.
- 11 *Ibidem*, p. 260-261.
- 12 MEGAS George A. – **Greek Calendar Customs**. By..., Athens, 1963.
- 13 CĂLIN Cornelia. – „*Condica limbii românești... și contribuția lui lordache Golescu la cunoașterea culturii noastre populare // Revista de etnografie și folclor*. Tomul 21, Nr. 1, 1976. – P. 9.
- 14 CARAMFIL N. – *Op. cit.*, p. 17.
- 15 ISPAS Sabina. – *Motivul „chinul plantelor”*. Idem. – *Versurile de Plugușor*. Idem. – *Hypostases du végétal*; citate mai sus.
- 16 BRATILOVEANU-POPILIAN Marcela. – *Op. cit.*, p. 42.
- 17 MEGAS George A. – *Op. cit.*, p. 85.
- 18 *Ibidem*, p. 86.
- 19 ISPAS Sabina. – *The Symbol of Light in the Romanian Popular Tradition of Christmas // Religiosita popolare. Tra antropologia e storia delle religioni*. Cluj-Napoca, 2002. – P. 145-154.
- 20 RIES Julien. – **Sacrul în istoria religioasă a omenirii**. Iași, Polirom, 2000. – P. 195.

THE MĂRȚIȘOR (MARTSHISHOR) AND ITS RELATIONSHIPS WITH THE SACRED TIME

Sabina Ispas

Full Member of the Romanian Academy, Head of the
Institute of Ethnography and Folklore „C. Brăiloiu”,
Bucharest

The paper specifies and brings arguments in favour of considering the entire temporal frame where inscribes itself the 1st of March. Taking as reference marks the three big feasts of the sacred cycle, – Christmas, Easter and the Pentecost, – taking into consideration the feature of the traditional culture, as being a system, drawing links among all the events in a coherent and interdependent system, the study proves that the Mărțișor is situated in the middle, between Christmas and Easter. Being an expression of ancient divinatory practices that reiterate the substitution of the blood sacrifice with different alternatives, the Martsishor cumulates several functions pertaining to the beginning of spring, and to the beginning of the Great Lent, before Easter. In the same context are treated, from the perspective of their function and significance, the customs, rites, magical practices, the representations and symbols specific for this calendar period.

Keywords: calendar, sacred time, Christmas, Easter, Pentecost, Triodion, Martsishor.

OBICEIURI DE 1 MARTIE LA BULGARII DIN REPUBLICA MOLDOVA

Alexandr Covalov

*Cercetător științific, Institutul Patrimoniului Cultural,
Academia de Științe a Moldovei*

Articolul pune în valoare contribuția bulgarilor din Republica Moldova la perpetuarea obiceiurilor asociate zilei de 1 martie. În lucrare sunt analizate cele mai vechi mărturii scrise ale acestor practici. Descrierile sunt foarte valoroase pentru că sunt complexe și surprind elemente dispărute ulterior din practica culturală. În partea a doua a lucrării, în baza cercetărilor de teren, întreprinse de autor în ultimii ani, în localitățile Republicii Moldova, este reconstituit ansamblul de reprezentări specific acestei sărbători. Comparându-le cu cele ale bulgarilor din Bulgaria, se pot observa similitudini pronunțate, dar și un grad înalt de conservare, datorat comunicării cu mediul tradițional moldovenesc. Iar în general, tradiția bulgară este parte din cea balcanică, promovată de mai multe popoare.

Cuvinte-cheie: marteniți, arealul bulgar, tradiție balcanică, Baba Marta, Ziua Babelor, sosirea cocostârcilor.

Pe meleagurile noastre, este binecunoscut obiceiul balcanic de a pregăti, către prima zi de primăvară, diverse podoabe din fire de ață împletite, roșii și albe, numite *мартеници* la bulgari, *mărțișoare* la români etc. Transferat pe timpuri de coloniștii transdanubieni din patria lor istorică, acesta constituie o parte integrantă a culturii spirituale tradiționale a etniei bulgare din Republica Moldova.

Una din primele mențiuni cu privire la serbarea zilei de 1 martie de către bulgarii din Basarabia o găsim în articolul apărut în 1875, sub semnătura preotului S. Kiranov. În această publicație, autorul abordează tema „prejudecăților și superstițiilor” enoriașilor săi din satul Ciumlechioi, notând că, în această zi, gospodina trebuie să arboreze deasupra ușii un brâu roșu sau o bucată de țesătură, iar copiii să-și atârne, la gât și la mână, fire alb-roșii. La apariția primei rândunele, aceștia le aruncă împreună cu un pumn de pământ. Dăinuie credința că acolo, unde vor cădea firele, ulterior, va crește planta *кромъ* (după toate probabilitățile, este vorba de *укрон*, adică de mărar obișnuit – A.K.).¹

De asemenea, spre sfârșitul sec. XIX, apare și descrierea acestui obicei, pe care o putem descoperi în cunoscuta lucrare a lui V. A. Moșkov, dedicată culturii tradiționale a găgăuzilor (asemănarea între complexe calendaristice de obiceiuri, tradiții și datini ale bulgarilor și găgăuzilor, actualmente, este confirmată

la nivel științific). În compartimentul ce vizează sărbătorile calendaristice înregistrate în 1895, în satul Beșalma, autorul povestește și despre obiceiurile ce țin de prima zi de martie, numită aici *Sf. Dochia* sau *Бабин денъ* (*Ziua Babelor*): „În dimineața acestei zile, femeile bătrâne scot din casă toate hainele de lână, aprind o grămăjoară de paie, întind lucrurile în direcția vântului, având drept scop fumigația pentru deparazitare, protejarea hainelor de molie”.² Apoi, dau afară cu mătura puricii din casă, zicând: „Puricii – afară, martie – în casă”. Savantul nu trece cu vederea nici practica izbăvirii complete de acest soi de insecte. În acest scop, la 1 martie, la apus de soare, cineva în pielea goală ocolește de trei ori casa din interior, rostind cuvintele: „Puricii afară!” Din exterior, altul trebuie să-i răspundă: „Martie în casă!”³

V. A. Moșkov prezintă date referitoare la celebrarea concomitentă a *Zilei Babelor*. În continuare, el scrie: „În ziua de 1 martie, femeile și fetele iau fire roșii și albe și confecționează din ele brățări și inele, iar după aceea, când vin cocostârcii, pun aceste fire în preajma cuibului, însoțindu-le cu următoarele doleanțe: „Luați aceste firicele pentru cuibul vostru, căci veți avea copilași, și rugați-vă Domnului pentru noi”.

Tot aici, autorul reproduce legenda din partea locului, reprezentând o variantă a unui șir de legende binecunoscute pe întinsurile Bulgariei. Este vorba despre așa-zisa bătrână din martie: „În prima zi din martie, oamenii, în special femeile, nu au voie să lucreze. Se povestește despre o femeie care nu manifesta respect față de *Бабинден*, că, în ziua de 1 martie, ea a dus caprele la păscut. Și tocmai de atunci timpul a început să se strice: dintâi a plouat, apoi a căzut prima zăpadă și au dat înghețurile. În chiar a noua zi după acest caz, baba, deși îmbrăcată în blană, a înghețat în câmp și s-a transformat în piatră, apoi într-un izvor din care au izbucnit șiroaie de apă”⁴

În opera fundamentală a lui N. S. Derjavin, apărută acum o sută de ani, în 1914, consacrată etnografiei coloniștilor bulgari din Rusia, de asemenea, putem găsi date despre serbarea zilei de 1 martie. În satul Cișma-Varuita, gubernia Basarabia, după spusele autorului, în ajunul acestei zile, gospodinele scot afară toate obiectele din casă pentru a le aerisi, spunând următoarele cuvinte: „Afară puricii, în casă Marta!”. Dis-de-dimineață, femeile își găsesc ceva de cusut pentru „a coase ochii șoarecilor”; tot ele atârnă copiilor la mână câte un fir roșu pe care aceștia îl poartă până văd primul cocostârc. Tocmai în acest moment, ei pun firicelul sub piatră și o rup la fugă pentru a scăpa de ispita leneviei pe parcursul verii”⁵

În satul Și chirli-Kitai, aceeași gubernie, în această zi (*Баба Евдока*), „un șnuruleț din fire roșii și albe este legat la gât, la mâini și la picioare”⁶

În satul Preslav, cât și în multe altele din fosta gubernie Taurida, după datele lui N. S. Derjavin, un asemenea fricel (*мартиничка*) este atârnat la mână și purtat până apare vreun cocostârc; apoi copiii îl pun sub piatră și, peste o bucată de vreme, revin și se uită: dacă „au apărut furnici – posesorul fricelului va avea cai buni, dacă au apărut buburuze – vaci și boi, dacă nu au găsit nimic – se crede că omul va rămâne sărac. Tot aici, în ziua de 1 martie, dis-de-dimineață, înainte de a răsări soarele, gospodina mătură în casă, strânge gunoiul, spunând: „Afară puricii, să intre Marta!” și-l aruncă, de obicei, în curtea vecinului”⁷

Câțiva ani mai târziu, o nouă carte despre bulgarii din Basarabia apare sub semnătura lui V. Diacovici. În această lucrare, găsim mărturii despre faptul că, în ziua de 1 martie (*Баба Марта*), până la răsăritul soarelui sau în ajunul acestei date, femeile fac ordine în casă și scutură hainele, iar când scot afară gunoiul, rostesc fraza: „Afară puricii, las' să intre Marta!”. Copiii și fetele își prind *мартеници*, iar după ce văd primul cocostârc, cocor sau prima rândunea, le dezleagă și le pun sub piatră; peste câteva zile, de regulă, în cea de-a noua, revin și se uită sub piatră: după insectele descoperite acolo, ghicesc despre viitoarea căsătorie, despre înmulțirea animalelor domestice. În unele localități, firele roșii sau chiar brâiele sunt aruncate pe acoperiș.⁸

Cercetările actuale, dedicate calendarului popular al comunității bulgare din Moldova și Ucraina, confirmă, o dată în plus, că structura și simbolica acțiunilor efectuate cu prilejul zilei de 1/14 martie sunt, în fond, stereotipice. Deosebirile le descoperim doar în unele detalii. De exemplu, în anchetele realizate de E. Vodincear, în satul Cișia, regiunea Odesa, Ucraina,

se menționează: drept semnal că a venit primăvara servește faptul că, dis-de-dimineată, gospodina aruncă peste un pom roditor nu doar o bucată de țesătură roșie, dar și una albă. Aici e cunoscută expresia: *Баба Марта с бяла фарта* (*Baba Marta cu șorț alb*), ceea ce ar însemna că iarna se mai poate întoarce; în sâmbetele lunii martie, se interzice spălarea rufelor de culoare albă spre a se evita căderea grindinii în timpul verii.⁹

În satul Suvorovo, regiunea Odesa, Ucraina, după cum aflăm din materialele publicate de E. S. Soroceanu, gospodina aprinde o cârpă neagră, intră în odaie, scoală din somn copiii, rostogolește cu piciorul cârpa fume-gândă pe podea, zicând de trei ori: „Marta în casă, puricii afară!”. Apoi iese afară, se oprește lângă geam și zice: „Marta-n casă!”. Copiii îi răspund dinăuntru: „Puricii afară!”. Acest dialog se repetă tot de trei ori. De menționat că textul e rostit în limba română, deși pentru locuitorii acestui sat bilingvismul nu este caracteristic. Același autor a înregistrat și explicațiile vizând acțiunile de ritual: în satul Chirsova, raionul Comrat, Republica Moldova, cupoanele roșii se întind cu scopul ca „nu cumva Baba Marta să le transmită oamenilor urâciunea sa”, deoarece, potrivit credinței, ea are un aspect exterior pocit. În satul Crinicinoe, aceeași regiune, deasupra porților atârână un brâu roșu – „pentru ca bărbații să îndeplinească cu succes aratul de primăvară”.¹⁰

* * *

În continuare, ținem să prezentăm tradițiile bulgarilor din localitățile Republicii Moldova, referitoare la ziua de 1/14 martie, în baza materialelor adunate în cadrul cercetărilor de teren realizate de autor, în anii 1996 – 2002, în orașul Taraclia, precum și în satele Valea-Perjei, Cairaclia, Corten, Tvardița (actualmente, cu statut de oraș) – toate din raionul Taraclia, în Chirsova, raionul Comrat, și în Parcani, raionul Slobozia. (Datele de referință se păstrează în arhiva personală a autorului).

După cum se știe, vechiul obicei de a întâlni sosirea primăverii cu amulete din fire roșii și albe, răspândit în zona Balcanilor, la bulgari este legat de legendele despre *Баба Марта* – un personaj mitologic care se asociază cu acest anotimp. Se zice că fiecare gospodină trebuie să împodobească *Marta* cu ceva roșu (*да зачерви Марта*), pentru ca ea să se îmbrace și să o vedem în bună dispoziție. De aceea, pretutindeni, până la răsăritul soarelui, cea mai vârstnică femeie în familie aruncă pe un pom roditor sau deasupra porții o țesătură roșie, o panglică sau un brâu. După aceasta, în Tvardița, bunăoară, gospodinele revin în locuință pentru a trezi mai devreme copiii mici, pentru ca Baba Marta, văzându-i, să devină mai *veselă*, iar ei, în timpul verii, să nu doarmă prea mult: *Ставайте, че бабата Марта дошла, излезте да я посрещнете с усмивка на устата. Тя да се ухили, да е весела. Кат' шъ е весела – и през годината и дъш шъ има, шъ има и хляб. ...* („Sculați-vă, Baba Marta a venit, ieșiți să o întâlniți cu zâmbete pe buze, ca să zâmbească și ea, ca să fie veselă. Dacă va avea bună dispoziție – în anul acesta vor cădea ploii, vom avea și pâine...”)¹¹. În satele Cairaclia și Chirsova, în aceeași zi, este practicat următorul dialog de ritual. Unul din membrii familiei iese din casă, se oprește lângă fereastră și bate la geam, spunând două cuvinte:

– *Марта вкъщи!* (*Marta-n casă!*).

– *Бълхи вънка!* (*Puricii afară!*) – i se răspunde.

În satul Corten, stăpâna casei, după ce deschide ușa, rostește aceleași cuvinte de trei ori. Iar în Parcani, cu ocazia datei respective, un atare dialog este citat doar ca o zicătoare: *Марта въкъщи – бълхи вънка!* („Marta-n casă puricii afară!”)

În toate localitățile, vârstnicii leagă copiilor la gât, la mână sau la picior, la gâtul mieilor, uneori chiar și la pomii roditori, mărtișoare din fire de lână roșie și albă, numite: *мартенци* (Valea-Perjei, Cairaclia, Taraclia), *марту* (Chirsova, Parcani), *мартенца* (Valea-Perjei, Corten, Tvardița). Purtătorii de mărtișoare spun despre culoarea albă că semnifică recoltă bogată (sau longevitate), iar despre cea roșie – că se referă la sănătate.

Mărtișoarele sunt purtate timp de 9 zile sau o lună, sau până la sosirea primilor cocori, cocostârci sau primelor rândunele. După aceasta, de obicei, purtătorii le pun sub piatră și, peste un anumit timp, se duc să vadă ce găze stau lângă ele. Dacă sub piatră au apărut buburuze, se crede că, în gospodărie, se va mări numărul de vaci, dacă au găsit viermi – vor avea cai (sau bani), dacă au descoperit furnici – vor avea oi etc. În Tvardița, această verificare este îndeplinită de către fetele care, până acum, au purtat mărtișoarele în plete. Iar în satul Parcani, între semnificațiile referitoare la înmulțirea animalelor domestice, se adaugă una nouă, care vizează cât vor trăi stăpânii casei. Mult mai târziu, în ajunul Crăciunului, ei ridică piatra și se uită: dacă acolo nu se târăsc viermi și *марта* nu a putrezit, se crede că vor trăi mulți ani.

În Tvardița, copiii, după ce au văzut primii cocori sau cocostârci, scot *мартенца*, le aruncă sau le atârnă de ramurile unuia dintre cei mai înalți și frumoși pomi roditori (ca să crească și ei înalți și robuști) și aleargă în urma păsărilor – să nu petreacă anul în lenevie. În unele localități, copiii, după ce au văzut primii cocori, aruncă în direcția lor câte un pumn de pământ, în dorința de a vedea la toamnă o recoltă bogată: *Колкото пръст има – толкоз жито да има*. („Cât e de întins ogorul – atâta grâu să avem”) (Valea-Perjei); alții zmulg *мартенци*, strigând: *Колкото жерави – толкоз кила жито да имаме* („Câți cocori – tot atâtea kilo de grâu să avem”) (Taraclia). (*Kilo* – unitate de măsură egală cu 400 kg).

În această zi, în satul Valea-Perjei, unii locuitori au obiceiul de a scutura toate hainele – „pentru a se proteja de purici”. În următoarele 9 zile, gospodinele nu spală și nu întind rufele albe – să fie feriți de grindină și de brumă (Corten, Tvardița), precum și porumbul de tăciune (Chirsova). În satul Parcani, tot la 1 martie, părinții își duc copiii bolnavi la descântătoare. În Tvardița, *мартенца* uneori sunt păstrate pentru a apăra copiii mici de deochi. În orașul Taraclia, dacă în aceste zile ninge, se rostește fraza: „*Баба Марта с бяла фарта*” („Baba Marta cu șorț alb”). Tot aici, din când în când, se realizează o altă practică magică: sătenii dau un oarecare nume fiecăreia din casele învecinate, situate pe aceeași stradă, și cu începere de la 14 martie, fiecare zi ce urmează este corelată casei următoare. Dacă, de exemplu, în prima zi, vremea a fost frumoasă, înseamnă că și stăpâna primei case este bună, harnică; a doua zi, reieșind din starea vremii, este apreciată gospodina celei de-a doua case etc.

În încheiere, remarcăm faptul că compararea obiceiurilor și tradițiilor descrise mai sus cu cele din arealul bulgar, vine să confirme geneza lor comună, caracteristică pentru întreaga Bulgaria, precum și nivelul lor de conservare suficient de înalt, la care, fără doar și poate, au contribuit și obiceiurile similare ale moldovenilor cu care bulgarii conviețuiesc.

1ST MARCH CUSTOMS OBSERVED BY THE BULGARIANS FROM THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Alexandr Covalov

*Research Fellow, Institute of Cultural Heritage,
Academy of Sciences of Moldova*

The paper highlights the contribution of the Bulgarians from the Republic of Moldova in the perpetuation of the customs associated to the 1st of March. In the paper are analysed the oldest written witnesses of these practices. The descriptions are very valuable, since they are complex ones and contain elements that have later disappeared from the cultural practice. In the second part of the work, basing on the field researches made by the author during latter years, in the villages of the Republic of Moldova, is reconstructed the system of representations, specific for this feast. Comparing them with those of the Bulgarians from Bulgaria, we can notice prominent similarities, but also a high degree of conservation, due to the communication with the Moldovan traditional environment. In general, the Bulgarian tradition is part of the Balkan one, shared by several peoples.

Keywords: martenitsi, Bulgarian area, Balkan traditions, “Baba Marta” [Granny Marta], “Ziua Babelor” [Day of Grannies], coming of storks.

Referințe bibliografice:

- 1 КИРАНОВ С. – *Борьба приходского священника с предрассудками и суевериями прихожан-болгар // Кишиневские епархиальные ведомости.* № 21, 1875. – С. 777 – 778.
- 2 МОШКОВ В. А. – *Гагаузы Бендерского уезда (этнографические очерки и материалы).* Кишинев, Tipografia Centrală, 2004. – С. 327.
- 3 *Ibidem*, p. 327-328.
- 4 *Ibidem*, p. 328.
- 5 ДЕРЖАВИН Н. С. – *Болгарские колонии в России.* Фототипно издание. София, Мартилен, 1914. – С. 161.
- 6 *Ibidem*.
- 7 *Ibidem*.
- 8 ДЯКОВИЧ В. – *Българската Бесарабия.* София, 1918. – С. 121.
- 9 ВОДИНЧАР Е. – *Календарни обреди, обичаи и фолклор на българите от село Чийшия // Чийшия: Очерки истории и этнографии болгарского села Городнее в Бессарабии.* Одесса, 2003. – С. 709.
- 10 СОРОЧЯНУ Е. – *Пролетни празници на бесарабските българи // България: метрополия и диаспора. Сборник по случай 65-годишнината на д.и.н. Николай Червенков.* Кишинев, SŞB, 2013. – С. 412.
- 11 Informatoare Ana Belcevicina, a.n. 1946, oraşul Tvardița.

PRACTICI CULTURALE ASOCIATE ZILEI DE 1 MARTIE LA GĂGĂUZI

Elizaveta Kvilinkova

*Doctor habilitat, conferențiar cercetător,
Institutul Patrimoniului Cultural,
Academia de Științe a Moldovei*

În articol sunt cercetate interdicțiile și prescripțiile rituale asociate lunii martie, respectate de găgăuzi, și tradiția de a purta „firele de martie”, numite „marta”, „martacık”, „kırmızı marta parçası”. Autorul prezintă aceste fapte culturale în baza materialelor de teren culese în satele găgăuze ale Republicii Moldova și în cele din nord-estul Bulgariei, la sfârșitul sec. XX – începutul sec. XXI, raportându-le la datele existente în istoriografie privind această tradiție a găgăuzilor. În baza analizei datelor prezentate în lucrare este cercetată tradiția purtării de către găgăuzi a „firelor de martie”, cu o pronunțată semnificație magică, oferind siguranță, bunăstare. În încheiere, autoarea conchide că aceste practici culturale se înscriu în contextul vast al riturilor din luna martie, răspândite și la alte popoare din regiunea Balcano-Dunăreană. Se atrage atenția că, în prezent, la găgăuzii basarabeni, această tradiție este aproape pierdută, iar sensul magic al martenițelor, ca talisman, s-a uitat.

Cuvinte-cheie: „firele de martie”, găgăuzii din Moldova și Bulgaria, tradițiile lunii martie, interdicții rituale, „Baba Marta”, „Baba Dochia”.

Despre practicile culturale asociate zilei de 1 martie, respectate de comunitățile din arealul Carpato-Balcanic, s-a scris o bogată literatură științifică¹. Fiecare popor din acest areal, dar și locuitorii diferitor regiuni din aceeași țară au perpetuat anumite caracteristici ale acestei importante secvențe calendaristice. Odată studiate și lansate în circuitul științific, aceste fapte culturale pot întregi și nuanța tabloului ritualic de ansamblu al zilei de 1 martie și al lunii martie.

Prezenta lucrare este realizată în baza rezultatelor științifice ale cercetărilor de teren, întreprinse de noi în satele găgăuze din Republica Moldova și în cele din nord-estul Bulgariei. Din punct de vedere cronologic, ele acoperă cadrul temporal de la sfârșitul sec. XX – începutul sec. XXI, iar prin analiza mărturiilor istoriografice existente, acest cadru este extins până la mijlocul sec. al XIX-lea.

În popor, ziua de 1/14 martie se numește *Mardin biri* (1 martie), *Marta Babusu* (Baba Marta), mai rar – *Sfintu Dokiya* (Sf. Dochia/Evdochia², s. Cioc-Maidan, raionul Comrat). În conștiința tradițională a găgăuzilor, această zi are legătură atât cu venirea primăverii (mai este numită prima zi a primăverii), cât și cu instaurarea definitivă a

acestea – de Sărbătoarea Tuturor Sfinților (9/22 martie) și Bunavestire (25 martie/7 aprilie). (Precizăm că găgăuzii respectă sărbătorile populare pe stil vechi).

Conform tradiției populare, de 1 martie, dimineața devreme, din fire albe și roșii de lână se confecționau *marta*, *martacik* (la găgăuzii din Bulgaria, acestea sunt numite în manieră bulgară – *marteniciki*, *marti*, *martaniciki*). Cu acestea erau legați copiii (inclusiv nou-născuții), iar fetele și femeile le purtau la mână, la gât și la degete. Asemenea fire erau legate de gâtul animalelor tinere (miei, iezi, viței, mânzi) și de crengile copacilor roditori [MTA]³. După cum rezultă din materialele cercetătorului rus V. A. Moșkov, culese la sfârșitul sec. XIX, în timpul confecționării acestor *martacik*, găgăuzii foloseau doar fire de culoare roșie și albă: "De 1 martie, femeile și fetele iau fire roșii și albe, și confecționează din acestea brățări și inele"⁴. La găgăuzii din Bulgaria, conform datelor savanților bulgari, *martenițele* sunt confecționate pe 1 martie, dimineața devreme, după ce este aprins focul în sobă. Cu acestea sunt legate rudele, animalele de casă și, în același timp, se ornaștează ușile, porțile, spațiile pentru animale. Fetele și femeile le poartă deseori pe deget, în loc de inel. În trecut, femeile în etate deseori purtau *marteniciki* nu doar la mână, dar și la gât, în păr. Acestea sunt realizate din fire roșii și albe, din lână sau din bumbac⁵.

În legătură cu simbolismul cromatic, putem remarca faptul că, la multe popoare indo-europene, roșul, culoare a focului, are un rol defensiv. Obiectelor de culoare roșie, inclusiv materialelor, firelor, le sunt atribuite funcții magice. Firele roșii de lână sunt utilizate pe larg, în calitate de talismane, în ritualurile de apărare. Roșul este considerat și o culoare foarte puternică, purtătoare de energie, putere; conferă oamenilor

energie, stimulează circulația sângelui. Culoarea albă este simbolul curățeniei, iar la multe popoare – simbolul vieții. Symbolismul culorii albe este corelat opusului său, negrul [Krasnov]. Cu toate acestea, culoarea albă are o conotație pozitivă și subliniază sărbătoarea. În tradiția amintită, aceasta este legată de venirea primăverii și de începutul unei noi vieți. Trebuie subliniat că opiniile savanților, privind simbolica acestor culori, se deosebesc simțitor. După părerea unora, „firele roșii și albe simbolizează dragostea și noblețea”⁶, conform altora, ambele culori – albul și roșul – simbolizează lumina, fertilitatea, viața, norocul etc.

Firele de martie erau purtate până la venirea primelor păsări – cocorii sau rândunelele [MTA]. După ce a fost zărit primul cocor, firele erau puse lângă cuiburile acestora, spunând: „Luați aceste ațe pentru cuibul vostru. Veți avea copii, iar voi rugați-vă Domnului pentru noi”⁷. Conform mărturiilor prezentate în lucrarea etnolingvistului E. S. Soroșanu, oamenii le purtau până pe 9 martie, iar apoi le agățau de crengile unui pom tânăr (s. Cotlovina), le lăseau lângă cuibul cocorului (or. Ceadâr-Lunga) sau le aruncau în urma cocorilor ce trec în zbor (s. Congaz)⁸.

Găgăuzii din Bulgaria consideră că *martenițele* trebuie purtate până când vezi cocorii sau până la 9 martie. Spre deosebire de alte grupuri etnice care locuiesc în regiunea Caverna, și care pun *martenițele* sub piatră ori le aruncă într-o apă curgătoare, găgăuzii acestei regiuni respectă practica legării lor de arborii fructiferi care au înflorit. Se crede că anume cocorul va duce aceste fire bicolore în cuibul său⁹. După mărturiile altui etnograf bulgar, într-un șir de alte localități exista tradiția de a îngropa *martenițele* în pământ, în timp ce era văzut cocorul. Mai târziu urmăreau: dacă în acest loc s-au adunat buburuze, se credea că familia va avea mulți viței, fiind invocată fertilitatea vacilor, iar dacă erau multe furnici, se considera că vor avea belșug la oi¹⁰. Tradiția de a pune firul de martie sub piatră este legată de ghicitul privind șeptelul de vite din anul curent. Se credea că pomii, de ramurile cărora au fost prinse aceste obiecte simbolice, vor aduce o recoltă bogată în fructe. Tradiția de a prinde firul de martie pe un pom înflorit era interpretată ca transferare a frumuseții și rodniceii lui asupra omului.

În literatura științifică se vehiculează ideea că rostul original al tuturor ritualurilor referitoare la „despărțirea” de firul de martie constă în izgonirea simultană a răului pe care firul l-a preluat asupra sa. După cum presupun o serie de savanți ruși, anume acesta constituie sensul original al tuturor operațiilor îndeplinite în cadrul „despărțirii ritualice” de firul de martie, – aruncarea lui în urma unei păsări, în râu, legarea de un tufiș sau de ramul unui pom, punerea lui sub o piatră sau a scăpa altfel de obiectul ritual, – iar în acest context se dezvoltă deja operațiile magice (ghicitul după firul de martie, lăsat sub piatră) și credința în legătura simpatetică dintre talisman și purtătorul său¹¹.

O altă practică rituală, respectată de găgăuzii din Republica Moldova, constă în a scoate în spațiul curții, afișând pe uși, pe acoperiș, poartă sau la streșina casei, diferite obiecte din pânză de culoare roșie (*kırmızı marta parçası*), cum ar fi: o bucată de material roșu, „pentru ca soarele să lumineze mai tare” [MTA], „pentru ca înghețurile să nu distrugă roadele”, „pentru a păzi grâul de dăunători” etc.¹² Conform credințelor populare, lucrurile țesute din lână roșie aveau proprietăți magice, iar în prima zi de primăvară, acestea căpătau sensuri sacrale deosebite, fiind folosite în calitate de talisman. Reprezentări similare se păstrează la găgăuzii din Bulgaria: de 1 martie, dimineața devreme, înainte de răsăritul soarelui, femeile prind la streșina casei sau pun pe gard o bucată de material de culoare

roșie (batistă, șorț sau altceva), pe care le lasă acolo timp de 9 zile (cu alte cuvinte, până la 9 martie). „Conform credințelor populare, culoarea roșie poate alunga bolile rele și, în același timp, intensifică razele soarelui”. Acest obicei mai este legat de conceptul unei creaturi mitice feminine, activitatea căreia este asociată acestui răstimp: în popor se crede că, dacă Baba Marta nu va vedea ceva roșu, va fi supărată întreaga lună, prin urmare, va fi vreme rea în această perioadă¹³. Mai mult decât atât, oamenii încercau s-o îmbuneze, numind în cinstea ei animalele fătate de curând. Astfel, în s. Avdarma, mun. Comrat, exista obiceiul de a aduce în casă primele animale domestice, născute în martie, numindu-le *Marta Babusu* („Baba Marta”) [MTA].

Deoarece ziua de 1 martie este percepută în popor ca prima zi a primăverii, respectiv, și ca sfârșit al iernii, iar conform vechiului calendar roman, această zi simboliza începutul anului nou, devine explicabil de ce la baza ritualurilor acestei zile se află magia menită să asigure bunul mers al primăverii și protecția contra forțelor malefice. Tradițiile și ritualurile zilei de 1 martie, formal, pot fi împărțite în două grupe: cele practicate pentru „a asigura” sănătatea oamenilor și animalelor domestice, și cele care urmăresc „asigurarea” timpului frumos în această perioadă a anului. Luându-și rămas bun de la iarnă, oamenii trebuiau să realizeze un șir de ritualuri de purificare. Astfel, dimineața devreme, gospodinele măturau atent prin casă și aruncau gunoiul în curte, rostind: *mart – ișeri, pirlăr – dișari!* („martie – în casă, puricii – afară!”). În multe sate, cuvintele erau pronunțate de primul membru al familiei, care ieșea în stradă, iar în unele localități, dialogul era rostit de către soț și soție; în s. Congaz, mun. Comrat, această incantație se rostea atunci când în curte erau scoase

hainele și așternuturile din cameră. În s. Beșghioz, mun. Comrat, în timp ce erau spuse aceste fraze, se dădea cu mătura de trei ori pe podea. După părerea etnologului E. S. Soroșanu, „în acest dialog transpare funcția purificatoare a acestui ritual”. Astfel, în s. Joltai (Coltay), mun. Comrat, după finalizarea curățeniei prin casă, gunoiul era scos în curte și se striga: *Mart ișeri!* („Martie în casă!”), iar dinăuntru li se răspundea: *Boklular, kirlär, dıșari!* („Gunoiul, murdăria în curte!”)¹⁴.

Conform informațiilor prezentate de V. A. Moșkov, referitoare la găgăuzii din Basarabia, „în această zi, de dimineață, babele scot din casă hainele de blană, ard mai multe paie și înșiră lucrurile în direcția vântului, afumându-le ca molia să nu le mănânce. În același timp, mătură puricii din bojdeucă, spunând *pirelär – dıșari, mart – ișeri!* (“puricii – afară, martie – în casă!”). De altfel, pentru a scăpa definitiv de această insectă supărătoare, pe parcursul zilei de 1 martie sau la apusul soarelui, trebuie să te dezbraci complet, să înconjori casa din interior, de trei ori, repetând: *pirelär – dıșari!* (“puricii – afară!”). Iar altul, între timp, trebuie să stea afară și să-i răspundă primului: *mart – ișeri!* (“martie – în casă!”)¹⁵.

Acțiuni similare erau săvârșite de găgăuzii din Bulgaria. Conform imaginarului popular, primul lucru ce trebuia făcut după o iarnă lungă era să alunge puricii. De aceea, tot gunoiul era adunat și ars pe rug, „pentru ca să ardă tot ce-i rău”. Arderea era însoțită de aceeași formulă de incantație: *mart – ișeri, pirelär – dıșari!* („martie – în casă, puricii – afară!”)¹⁶.

De prima zi din martie erau legate o mulțime de credințe și diverse semne. În această zi se interziceau diferite lucrări bărbătești și femeiești – „pentru ca grâul să se înmulțească” (s. Congaz, s. Tomai, s. Beșghioz, or. Ciadâr-Lunga); se interzicea a scoate ceva din casă – „pentru a nu pierde din sporul păsărilor și animalelor de casă” (s. Cișmichioi). În afară de aceasta, pentru ca munca, pe parcursul anului, să sporească, în această zi „se obișnuia ca oamenii să stea numai în picioare. Dacă stând în picioare, vei vedea cocori zburând, se credea, omul va fi muncitor tot anul (s. Congaz)”¹⁷.

Pentru a lărgi arealul geografic al tradiției, am considerat util să ne referim și la practicile respectate în aceste zile ale lui martie de către găgăuzii din Bulgaria¹⁸. În perioada 1-9 martie, femeile se conduc după mai multe interdicții și prescripții ritualice, vizând activități strict femeiești: nu era voie a spăla, a înălbi, a toarce, a unge cu lut. În aceste zile se interzicea a pune la uscat în curte albiturile de culoare albă și neagră. Aceste prescripții erau respectate pentru a nu o supăra pe Baba Marta/ Baba Dochia (care puteau influența revenirea iernii și a întârzia venirea primăverii). În popor, aceste reglementări erau explicate prin diferite motivații: „Ca să nu fie chiciură”, o precauție firească, pentru a preîntâmpina înghețurile tardive; „Ca roada să nu sufere din cauza secetei”, opțiune frecventă a locuitorilor din sud; „Ca grâul să nu se înnegrească”, în dorința de a avea o recoltă bună etc.¹⁹ Gospodinele care nu țineau cont de aceste interdicții erau pedepsite conform dreptului cutumiar: vecinele murdăreau albiturile spălate și întinse să se usuce afară, deteriorau locurile muruite cu lut etc.²⁰

Găgăuzii basarabeni credeau, până târziu, că unul din motivele secetei prelungite era încălcarea acestor interdicții de către unele gospodine, în perioada 1-9 martie. Pentru a contracara acest fenomen, destul de

frecvent în părțile sudul Republicii, un grup de femei mergeau din casă în casă și răzuiau din sobe puțină tencuială, pe care o foloseau în practicile de invocare a ploii.

În acest fel, timpul era perceput, în imaginarul popular, ca element al structurii lumii, ce permitea realizarea legăturilor de cauză-efect, altfel spus, încălcarea ordinii general-acceptate în zilele marcate de interzicerea anumitor activități de muncă, aducea inevitabil pedeapsă. După cum se poate observa din conținutul ritualurilor agricole, un loc important între acestea era rezervat tradițiilor și ritualurilor ce puteau contribui la trezirea naturii, fiind strâns legate de pregătirea începutului lucrărilor agricole de primăvară (aceasta e ziua de 1 martie, urmată de sărbătorile de primăvară – 40 de Sfinți/ 40 de Mucenici, Bunavestire și altele). După părerea lui S. A. Tokarev, trăsătura fundamentală a ritualurilor care au la bază magia timpului, constituie arhaismul lor pronunțat și predominarea acțiunii magice pur imitative, completată mai târziu cu elemente ale cultului creștin²¹.

În continuarea analizei vom sublinia că popoarele din sud-estul Europei păstrează multe legende și tradiții consacrate istoriei sărbătoririi acestei zile și ființelor mitice feminine care le protejează – Baba Marta (la bulgari), Baba Dochia (la români), Baba Evdoha (la slavii de est). La găgăuzi, asemenea narațiuni se întâlnesc extrem de rar. Una dintre acestea, probabil o variantă a legendei despre Sf. Dochia, răspândită la popoarele est-romanice, a fost înregistrată de V. A. Moșkov. În legătură cu necesitatea de a respecta în prima zi de primăvară interdicția ritualică, în popor se spunea: „Este interzis, mai ales femeilor, a lucra în ziua de 1 martie. Despre o femeie care nu a ținut

Ziua Babei se povestește că, de 1 martie, s-a dus în câmp să pască caprele. Și din această zi s-a stricat timpul: la început a plouat, apoi a nins și s-a pornit gerul. În a 9-a zi, baba a înghețat în câmp, chiar dacă purta șubă, s-a transformat în stană de piatră, din care a început să curgă un izvor²².

Este interesant de subliniat că, în lucrarea lui V. A. Moșkov, 1 martie este numit ziua Sf. Evdochia („Sf. Dochia”) sau Ziua Babei („Baba Ghiuniu”). În acest context, autorul prezenta ritualul „Ziua Babei”/„Ziua Moașei”: „În această zi, toate femeile se strâng în jurul moașei care le-a primit nașterile. Ele îi aduceau câte o garafă de vin și câte o „caniscă” (un colac mare, cu găină fiartă sau pește). Apoi, plimbă moașa cu sania, trăgând de o frânghie lungă, o udă cu apă la fântână și o duc pe la casele lor, pentru a o ospăta. Apoi se strâng la moașă acasă, baba pune din partea sa încă 3-4 vedre de vin și toți ospătează. Bărbații nu asistă niciodată la această serbare, le este interzisă intrarea în spațiile unde petrec femeile. Se povestește că, odată, un evreu care nu știa această regulă, a intrat la ospățul moașei. Femeile l-au prins, l-au dezbrăcat de pantaloni și i-au dat drumul afară²³.

La prima vedere se poate presupune că aici s-a produs o confuzie. În multe alte sate găgăuze, „Ziua Babei”, cu un conținut analogic, este marcată la 21 ianuarie (pe stil vechi), după sărbătoarea Soborului Sf. Ioan Botezătorul. Pentru a explica această situație vom menționa că, la popoarele est-romnice, una din denumirile acestui interval este legată anume de femei – perioada „bachelor” (Babele) sau „Zilele Bachelor”, care țin de la 1 până la 9 martie. În afară de aceasta, o legătură strânsă dintre „mărțișor” și cultura copilăriei poate fi urmărită și la bulgari. De „Ziua Babei”, sărbătorită la 8 ianuarie (stil nou), baba moașă lega copilului, pe care l-a ajutat la naștere, un fir alb-roșu răsucit²⁴. Din această perspectivă, problema sincronizării celor două sărbători, „Ziua Moașei” și 1 martie, rămâne deschisă. Cercetările ulterioare ar putea clarifica noi aspecte, luând în considerare și practicile culturale ale moldovenilor, cu care găgăuzii au venit în contact²⁵.

O altă legendă privind tradiția purtării de către găgăuzi a firelor de martie a fost descrisă de cercetătoarea bulgară D. Mirceva. Conform autoarei, în această zi, cea mai bătrână femeie din casă strângea toți copiii împreună, le lega *martenițele* și le povestea legenda hanului Asparuh. „Odată, Asparuh a venit de la Dunăre aici și a zis: „Aceasta este Bulgaria mea”. Exista chiar și un cântec. El a legat de piciorușul unei rândunici o ață și astfel i-a trimis surorii sale un răvaș. Ața i-a rănit rândunicii piciorușul și a început să curgă sânge care a colorat ața. Iar ața a devenit albă și roșie. După aceasta, sora lui a legat și ea o ață albă și roșie rândunicii. Și a zburat pasărea o primăvară întregă, până ce a ajuns și a coborât la fereastră, cu răvașul adus. În acest mod, fratele și sora au făcut cunoștință²⁶. Apoi, continuă cercetătoarea, după această povestire, gospodina ducea copiii în pragul casei, spunându-le să-l sară de mai multe ori. Sărind, ei trebuiau să zică tare: „martie – înăuntru, copiii – afară!” Se credea că acest obicei asigură oamenii sănătate și timp frumos, în luna martie²⁷.

Astfel, la originea obiceiurilor din martie, respectate de găgăuzi, se află magia de purificare-apărare și cea simpatetică (intensificarea activității solare cu ajutorul textilelor de culoare roșie). În viziunea tradițională a țărănilor, necesitatea de a respecta interdicțiile impuse de ritual și a obiceiului de a purta *martenițe*, etalarea unui material de culoare roșie, sunt legate de aspirația oamenilor de a se proteja pe sine și pe membrii familiei,

animalele și gospodăria, de influența forțelor malefice și a diferitor ființe mitice. În tradiția purtării firelor de martie se profilează clar magia apărării. Asemenea brățări îndeplineau una dintre cele mai arhaice funcții – acționau în calitate de talisman (erau purtate „pentru sănătate”, „contra deochiului” etc.).

În încheiere, remarcăm că sărbătorirea începutului lunii martie, la găgăuzi, și tradiția utilizării firelor de martie (*marta, martacık; kırmızı marta parçası*), în întregime se înscriu în contextul general al ritualurilor din martie, larg răspândite la popoarele regiunii Balcano-Dunărene (purtarea *martenițelor, mărțișoarelor*, respectarea unor practici apotropaice și de propițiere). În prezent, găgăuzii din Bulgaria au revigorat obiceiul purtării amuletelor, celebrării Babei Marta. Un informator relatează cum directorul unei școli sătești a invitat-o la elevi, în calitate de Baba Marta. Copiii au cântat la acordeon, au jucat hora. Ea le-a dăruit *martenițe*, pe care le-a confecționat singură, iar părinții copiilor, la rândul lor, îi dăruiau pâine ritualică (*pită*), nuci, floricele de porumb (*pukanki*) etc.²⁸

În cultura găgăuzilor basarabeni, această practică culturală a dispărut. Semnificația magică a *martenițelor*, în calitate de talisman, a fost uitată. Iar tradiția de a dăruii reciproc *mărțișori*, însoțită de felicitări cu prilejul sosirii primăverii, a căpătat la găgăuzii din Republica Moldova același caracter ca și la moldovenii.

Traducere din limba rusă: Mihai Dohot

Note și referințe bibliografice:

- 1 ВАСИЛЕВА М. – *Календарни празници и обичаи // Капанци. Бит и култура на старото българско население в североизточната България: Етнографски и езикови проучвания*. София, 1985. – С. 200-235; Idem. – *Календарни празници и обичаи // Добруджа: Етнографски, езикови и фолклорни проучвания*. София, 1974. – С. 301-351; Idem. – *Календарни празници и обичаи // Софийски край. Етнографски и езикови проучвания*. София, 1993. – С. 234-260; АНФЕРТЬЕВ А. Н. – *Календарные обходы и мартовская обрядность у народов Восточной Европы: преемственность и этнокультурные контакты: Дисс. канд. ист. наук. Ленинград, 1979; ПЛОТНИКОВА А. А. – Мартовские сюжеты в полевых исследованиях под Буззу, Румыния // Мартеница. Мărțișor. Март'є. Verore... (Материалы Круглого стола, 25 марта 2008 года)*. Москва, 2009. – С. 118-138; СЕДАКОВА И. А. – *Мартеница в современной городской культуре Болгарии // Мартеница. Мărțișor. Март'є. Verore... (Материалы Круглого стола 25 марта 2008 года)*. Москва, 2009. – С. 139-147; ГОЛАНТ Н. Г. – *Традиция ношения мартовской нити в странах Карпато-Балканского региона (по материалам МАЭ) // Электронная библиотека Музея антропологии и этнографии им. Петра Великого (Кунсткамера) РАН*. http://www.kunstkamera.ru/files/lib/978-5-02-038267-1/978-5-02-038267-1_03.pdf; ЙОРДАНОВА Л. – *Изкуство и народни обичаи*. София, 1988; ПОПОВИЧ Ю. В. – *Календарная обрядность // Молдавене. Очерки истории, этнографии, искусствоведения*. Кишинев, 1977. С. 287-295; ȘĂINEANU Lazăr. – *Zilele Babei și legenda Dochiei // ȘĂINEANU L. – Studii folklorice. Cercetări în domeniul literaturii populare*. București, 1996. – P. 1-45; MARIAN Simion Florea. – *Sărbătorile la români. Studii etnografice*. Vol. I. București, 1994; GHINOIU Ion. – *Panteonul românesc*. București, 2001; GHINOIU Ion. – *Vârstele timpului*. București, 1988; Idem. – *Obiceiuri populare de peste an*. București, 1997; Idem. – *Comoara satelor: calendar popular*. București, 2005; BUZILĂ Varvara. – *Aspecte rituale și sărbătorești ale Mărțișorului // Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei - X. În onorăm prof. univ. dr. Ion H. Ciubotaru*. Iași, 2010. – P. 239-262.

- 2 Conform calendarului bisericesc, sărbătoarea este dedicată Sfintei Mucenițe Eudochia. Sfânta Eudochia provenea dintre samarineni. Din tinerețe avea o frumusețe rară, dar a dus o viață în păcat. Crezând în Hristos, s-a schimbat complet, a realizat multe fapte duhovnicești, a devenit stareță mănăstirii, unde erau ajutați și tratați pribegii. În anul 152, în timpul persecuțiilor contra creștinilor, a fost martirizată.
- 3 Materialele de teren ale autoarei, E. Kvilincova, culese în anii 1994-2005, în localitățile de găgăuzi din Republica Moldova și din Nord-Estul Bulgariei (în continuare, МТА).
- 4 МОШКОВ В. А. – Гагаузы Бендерского уезда. **Этнографические очерки и материалы.** (Переиздано с сокращениями). Кишинев, 2004. – С. 327.
- 5 МИРЧЕВА Д. – *Календарни празници и обичаи на гагаузите Каварненско // Гагаузите в България. Записки от терена* / Сост. Ж. Стаменова. София, 2007. – С. 272; СТАМЕНОВА Ж. – *Празничен календар // Гагаузите в България. Записки от терена* / Сост. Ж. Стаменова. София, 2007. – С. 226.
- 6 ЧОБАНУ-ЦУРКАНУ В. – *Календарные обычаи и обряды // Молдаване.* Москва: Наука, 2010. – С. 361.
- 7 МОШКОВ В. А. *Указ. соч.*, с. 327.
- 8 SOROÇANU E. – *Gagauzların kalendar adetleri. (Etnolingvistik araştırması).* Kişinöv, 2006. – С. 162-163. <http://bibliotecamironcostin.blogspot.com/2012/03/blog-post.html>
- 9 МИРЧЕВА Д. – *Указ. соч.*, с. 272.
- 10 СТАМЕНОВА Ж. – *Указ. соч.*, с. 226.
- 11 АНФЕРТЬЕВ А. Н. – *Указ. соч.*, с. 134; ГОЛАНТ Н. Г. – *Указ. соч.*, с. 134.
- 12 SOROÇANU E. – *Указ. соч.*, с. 162-163.
- 13 МИРЧЕВА Д. – *Указ. соч.*, с. 272.
- 14 SOROÇANU E. – *Указ. соч.*, с. 162.
- 15 МОШКОВ В. А. – *Указ. соч.*, с. 327.
- 16 МИРЧЕВА Д. – *Указ. соч.*, с. 272.
- 17 SOROÇANU E. – *Указ. соч.*, с. 163.
- 18 СТАМЕНОВА Ж. – *Указ. соч.*, с. 227.
- 19 КВИЛИНKOBA E. H. – *Гагаузский народный календарь.* Chişinău, Pontos, 2002. – С. 69-70; SOROÇANU E. *Указ. соч.*, с. 163; МИРЧЕВА Д. – *Указ. соч.*, с. 272-273.
- 20 СТАМЕНОВА Ж. – *Указ. соч.*, с. 227.
- 21 ТОКАРЕВ С. А. – *Народные обычаи календарного цикла в странах зарубежной Европы (Опыт структурно-исторического анализа) // Советская этнография.* 1973, № 6. – С. 19.
- 22 МОШКОВ В. А. – *Указ. соч.*, с. 327.
- 23 *Ibidem*, p. 327-328.
- 24 ГОЛАНТ Н. Г. *Указ. соч.*, с. 134.
- 25 BUZILĂ V. – *Ziua Moașei // Pyretus. Anuarul Muzeului de Istorie și Etnografie din Ungheni.* Anul 1, Nr.1, Ungheni, 2001. – P. 100-106.
- 26 Traducerea din bulgară – E. N. Kvilincova. «Едно време Аспарух като дошъл от Дунава насам и казал: Това е мойта България! И даже песен имаше. На лястовичката вързал на крака едно конче и изпратил на сестра си писъмце. И то конче резало му крачето и потекло кръв и се боядисало кончето, и станало бяло и червено. Сестра му оттам, сетне също вързала бял и червен конец на лястовичката и лятала, лятала цяла пролет. Докато напролет вече пристигнала, кацнала на прозореца и донесла вестта. Така се запознали брат и сестра» (Мирчева Д. – *Указ. соч.*, с. 273).
- 27 *Ibidem*.
- 28 СТАМЕНОВА Ж. – *Указ. соч.*, с. 226.

CULTURAL PRACTICES ASSOCIATED TO THE 1ST OF MARCH, AMONG THE GAGAUZ

Elizaveta Kvilinkova

*PhD habilitated in history, Associate Professor,
Institute of Cultural Heritage, Academy of Sciences
of Moldova*

In this paper are considered the ritual interdictions and rules related to March, among the Gagauz, as well as the tradition of wearing "March threads", called "marta", "martacık", "kırmızı marta parçası". The author presents these cultural facts using field materials, collected in the Gagauz villages from the Republic of Moldova and north-eastern Bulgaria, in the late XXth – early XXIst c., comparing them with the existing data in the historiography, regarding this tradition among the Gagauz. According to the analysis of the presented data in this paper, it is argued that the tradition of wearing "March threads", among the Gagauz, has a clearly expressed character of defense magic, providing safety, welfare. In the end, the author concludes that these cultural facts belong to the general context of March customs, known as well among other peoples of the Balkan-Danubian region. It is also noted that nowadays, among the Gagauz from Bessarabia, this tradition has almost entirely been lost and the magical significance of the "martenitsi", as amulets, has been forgotten.

Keywords: "March threads", the Gagauz from Moldova and Bulgaria, March customs, ritual interdictions, "Baba Marta" [Granny Marta], "Baba Dochia" [Granny Dochia].

MĂRȚIȘORUL ÎN SUD-ESTUL EUROPEI

Andrei Prohin

*Cercetător științific stagiar, Secția Etnografie,
Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală*

Mărțișorul este purtat de mai multe comunități din sud-estul Europei (români, bulgari, macedoneni, albanezi, greci ș.a.). Confruntarea obiceiurilor populare din acest areal geografic relevă particularități regionale, dar și câteva constante ale tradiției mărțișorului. În majoritatea cazurilor, denumirea Mărțișorului derivă din numele lunii martie, amuleta constă din două culori (mai frecvent, alb și roșu), având menirea de a-și proteja purtătorul și a-l înzestra cu virtuți. În contextul datinilor de la începutul lunii martie, la români și popoarele balcanice, mărțișorul se înscrie între practicile care mediază trecerea la un nou ciclu vital. În opinia etnologilor, mărțișorul rezumă, în limbajul simbolic al ritualurilor, legenda despre Baba Dochia, atestată în întregul bazin mediteranean.

Cuvinte-cheie: sud-estul Europei, mărțișor, tradiții populare, rituri de trecere, Baba Dochia.

Alături de alte obiceiuri consacrate începutului de primăvară, Mărțișorul se numără între practicile culturale atestate în rândul mai multor popoare din sud-estul Europei. În studiul de față ne propunem să determinăm elementele comune și varietatea formelor pe care le îmbracă tradiția Mărțișorului la diferite comunități etnice. Vom urmări succint și datinile asociate primelor zile ale lunii martie, formând cadrul în care se afirmă tradiția mărțișorului. Studiul comparativ al obiceiurilor populare din sud-estul Europei deschide o perspectivă mai largă asupra Mărțișorului, în calitate de practică culturală, și ne va permite să estimăm particularitățile datinilor românești ale Mărțișorului în raport cu tradițiile comunităților culturale învecinate.

Cercetătorii au identificat mai multe mărturii care ar indica originile antice ale ritualurilor românești și balcanice asociate primăverii, inclusiv ale tradiției Mărțișorului. Numele Mărțișorului, în mai multe limbi, provine de la denumirea lunii martie, la rândul său, numită în cinstea zeului roman Marte. Obiceiurile populare consacrate reînvierii naturii și începutului anului agricol cunosc paralele în vechile tradiții romane, în care anul începea la 1 martie (din 153 î.Hr., data Anului Nou a devenit 1 ianuarie). În calitate de ocrotitor al comunității, zeul Marte cumula multiple funcții: divinitate a războiului, dar și a fertilității, a vegetației și naturii sălbatice, protector al căsătoriilor. Principalele sărbători dedicate lui Marte se grupau în lunile martie și octombrie¹. În luna martie, agricultorii romani săvârșeau ritualuri de izgonire a iernii (personificată de „bătrânul Marte”) și purificare a moșiei, invocau fertilitate pentru câmpuri, sănătate familiilor, robilor

și animalelor domestice². În primele trei zile din martie, erau respectate mai multe interdicții ritualice (a nu spăla rufe, a nu tăia lemne, a nu se îmbăia)³. Tradiția calendaristică romană, în care prima zi (*calendae*) din martie coincidea cu primul pătrar al lunii, transpune în practica unor comunități de a prinde mărtișorul odată cu apariția primei luni noi din martie⁴. De asemeni, firele de lână din care se împletește mărtișorul amintesc firele de lână purtate de inițiați, în cadrul Misterelor Eleusine (Micile Mistere, celebrate primăvara, iar Marile Mistere – la început de octombrie), din Peninsula Atica (Grecia), dedicate divinităților agrare Demetra și Persefona⁵. În una din predicile sale, rostită în orașul Antiohia, Sf. Ioan Gură de Aur (344/354 – 407 d.Hr.) critica firele roșii și alte amulete (clopoței) care se legau copiilor, pentru a-i feri de rele⁶. În Bizanțul medieval, sărbătorile populare prilejuite de 1 martie sunt menționate, prima oară, în canoanele adoptate la Sinodul Trulan, de la Constantinopol, din anul 692⁷. Astfel, mărturiile prezentate sugerează că mai multe datini ce însoțesc mărtișorul au o vechime considerabilă.

Sursele etnografice atestă tradiția de a purta mărtișorul începând din sec. XIX, până în zilele noastre. În calitate de amuletă, mărtișorul este purtat la români, aromâni și vlahi, bulgari, macedoneni, găgăuzi, albanezi (din patria de origine și din regiunea Mării Azov), greci, în unele regiuni ale Peninsulei Balcanice, populate de sârbi și turci. De la mijlocul sec. XX, mărtișorul a mai fost înregistrat la ucraineni, evrei (în teritoriul actual al Republicii Moldova) unguri și germani (din România). În majoritatea comunităților, numele mărtișorului derivă de la denumirea lunii martie: (în română) *mărtișor*, *mărtigúș*, *márț*; (în dialectul aromân) *márțu*; (în bulgară) *мартеница*, *мартеничка*, *марта*, *мартенка*, *мартичка*, *мартенича*, *Баба Марта*, *мартишора*; (în macedoneană) *мартинка*, *мартинче*, *марте*, *моњак*, *мрњак*, *млњак*; (în găgăuză) *marta*, *martacık*, *kırmızı marta parçası*; (în albaneză) *mart*, *martra*, *Babo Martë*, *manak*; (în greacă) *μάρτες*, *ó μάρτης*, *ή μάρτα*, *ου Μαρτ*, *ου Μαρτς*, *m`arti*, *το Μαρτοάτονο*. În alte cazuri, termenii pun în valoare diverse calități ale mărtișorului: (în bulgară) *китица*, *китичка*, *кичилка*, derivate din verbul „a împodobi”, „a împodobi cu flori”, sau *гадалушка*, *байница*, sugerând acțiunile de ghicire și magie; (în bosniacă) *kose* „păr; fir”; (în albaneză) *verore* „de vară”, *guduvere*, *smilirësh*⁸.

Cromatică mărtișorului cunoaște mai multe variante, până și în interiorul aceleiași comunități etnice. Cel mai frecvent, mărtișorul se compune dintr-un fir roșu și unul alb, dar se mai întâlnesc sporadic și alte combinații de culori: negru-roșu, albastru-galben (la români), albastru-roșu (la români și bulgari), negru-alb (la români, aromâni,

macedoneni), alb-galben (la turcii din regiunea Ohrida, Macedonia), alb-albastru, roșu-auriu (la greci). Există mărțișoare de o singură culoare (roșie sau albă), din trei (în mărțișorul roșu-alb se adaugă, alternativ, câte un fir negru, verde sau albastru) și chiar patru culori (mărțișorul roșu-alb se completează cu îmbinările albastru-galben sau negru-galben)⁹. Cercetătorii au încercat să explice motivele apariției variantelor cromatice ale mărțișorului. Etnologul bulgar Ljubomir Mikov susține că mărțișoarele care se abat de la îmbinarea tradițională roșu-alb nu schimbă semnificația mărțișorului, dimpotrivă, reiterează corespondența dintre forma și conținutul său semantic¹⁰. Lingvistul rus Tatiana Tzivyan compară mărțișorul bicolor cu imaginea rândunelei, colorată în negru-alb, ambele exprimând simbolic caracterul contradictoriu al lunii martie (alternanța căldurii și a frigului)¹¹. Natalia Golant, de la Muzeul de Antropologie și Etnografie „Petru cel Mare” (Sankt Petersburg), sugerează că îmbinarea roșu-alb constituie ipostaza autentică a mărțișorului, deoarece „pentru slavii de sud, cuvintele „alb” și „roșu”, într-un anume sens, constituie sinonime ale cuvântului „frumos”¹². Deoarece negrul desemnează „întunericul, frigul, sterilitatea și moartea”, în diverse culturi, consideră autoarea, această culoare a dispărut treptat din cadrul mărțișorului (cel puțin, la români)¹³. În opinia cercetătorilor menționați, așadar, modelul original al mărțișorului este bicolor, în acord cu simbolismul său.

În comunitățile sud-est europene, tradiția Mărțișorului înregistrează permanențe și particularități regionale. Conform atestărilor din trecut și ale celor contemporane, mărțișoarele se pot confecționa din fire de lână, bumbac, cânepă, in, mătase, uneori – din mărgelile. O practică răspândită este a prinde la mărțișor o monedă (alteori, câteva monede) sau un simbol

aducător de noroc (trifoiul cu patru foi, buburuza, potcoava, crucea, mărgica). Bulgarii mai utilizează, în acest scop, căței de usturoi, fire din păr de cal, ciucuri de diferite forme (în particular, o figură de bărbat și una de femeie). La grecii din arhipelagul Cicladelor, în loc de mărtișoare, copiii poartă inele sau mărgelile din sticlă, coral¹⁴.

De regulă, fetele și femeile împletesc mărtișoare. În trecut, procesul putea fi însoțit de prescripții rituale. Bunăoară, la bulgari, mărtișoarele erau confecționate de cea mai vârstnică femeie din familie, care trebuia să fie „curată”, să nu atingă focul (pentru ca amuleta să nu-și piardă puterea), să țină ochii închiși în timpul lucrului (pentru ca șerpilor să nu vadă și să nu atace purtătorul mărtișorului). Înainte de a prinde mărtișoare membrilor familiei, meșterita sărea peste un rug aprins în curte. Mărtișorul (monocolor) se recomanda a fi confecționat din lâna rămasă în mărcini, după ce au trecut oile¹⁵.

Între popoarele balcanice, mărtișoarele se poartă, preponderent, de copii și tineri (în special, de domnișoare). Dar întâlnim acest obicei și în rândul bărbaților și femeilor din celelalte categorii de vârstă (la români, bulgari, albanezii din regiunea Azovului). Dacă românii purtau mărtișorul legat la încheietura mâinii, la gât, prins la pălărie, iar astăzi – la piept, apoi în comunitățile balcanice, modalitățile de a purta mărtișorul cunosc o varietate mai mare: la încheieturile ambelor mâini, la cot, la talie, la picior, la degetul mâinii sau al piciorului, împletit în păr¹⁶. Locul unde era prins mărtișorul putea indica statutul social al persoanei. În cazul bulgarilor, fetițele îl prindeau la brâu, în partea stângă, iar fetele mari – în partea dreaptă. Flăcăii și-l legau la degetul mic de la mâna stângă, iar bărbații căsătoriți – la ciorapul de la piciorul drept. Animalelor domestice li se prindeau mărtișoare la gât, de urechi, coarne, coadă, la picioare (mai sus de copită). Mărtișoare se mai legau de uneltele de muncă¹⁷. În tradițiile grecilor, mărtișoarele puteau împodobi ferestrele, ușile, pentru a feri locuința de forțele răului sau deochi. De 1 martie, copiii bulgarilor și grecilor obișnuiau să umble pe la casele oamenilor, ducând rândunele butaforice, cu mărtișoare atașate la colivii¹⁸.

Conform tradițiilor populare din sud-estul Europei, mărtișorul se prinde începând cu 1 martie (cel mai des) sau din ajunul acestei zile (28/29 februarie), la prima lună plină din martie, de Lăsatul Secului (înainte de Postul Mare), odată cu sosirea rândunelelor. În schimb, perioada purtării mărtișorului se estimează foarte variat: în funcție de zile și date calendaristice (timp de 1-3, 9, 25 sau 40 de zile, 1-3 săptămâni, întreaga lună martie, 2-3 luni, până la 1 mai), de sărbătorile bisericești (până la Mucenici, Bunavestire, Florii, Sf. Gheorghe, Arminden), de semnele naturii (până la următoarea lună nouă, până înmuguresc arbuștii ghimpoși sau pomii fructiferi, până la apariția păsărilor migratoare, a șerpilor, până începe să cânte cucul, până la seceriș sau până când se coc cireșele), până se uzează amuleta¹⁹.

Despărțirea de mărtișor reprezintă un adevărat ritual care dezvăluie valoarea magică a amuletei. În unele regiuni din România, Bulgaria, Macedonia, mărtișorul este aruncat pe o apă curgătoare, pentru ca, odată cu apa, să plece bolile și răul. Păstrătorii memoriei folclorice susțin că mărtișorul își protejează purtătorul de pârlăla soarelui, deochi, mușcăturile șerpilor sau ale insectelor, de primul cântat al păsărilor (care poate aduce nenorociri, boli, moarte). Tot în viziunea acestora, mărtișorul aduce noroc purtătorului în activitățile cotidiene (să aibă noroc, să

fie bun uleiul de la oloiniță, să iasă toți pușorii din ou, să nu se poticnească pe întuneric). O tradiție răspândită constă în a prinde mărtișorul de un arbust ghimpos, de un pom fructifer sau a-l dăruii simbolic primei zburătoare (cocorului sau rândunelei). Tradiția respectivă se întemeiază pe credința că, în acest mod, omul își va însuși frumusețea naturii: sănătate, albeață, roșeață (de la floarea tufei de trandafir sau de la cea a pomului), gingășie (de la rândunică). Potrivit folclorului copiilor, la aromâni, macedoneni și greci, rândunelea culege mărtișorul abandonat, iar în schimb aduce sau țese copiilor câte o cămașă nouă. În unele comunități locuite de români și bulgari (inclusiv din Republica Moldova și Ucraina), macedoneni și greci, stăpânul lasă mărtișorul sub o piatră, iar peste câteva zile sau peste o săptămână, în funcție de găngăniile adunate în jurul amuletei, află cum va fi noul an. Prezența insectelor indică bogăție, iar absența lor – sărăcie; insectele mari (cărăbușii) prevestesc gospodarului vite cornute mari, insectele mici (furnici, gâze) – capre și oi; păianjenii vestesc că vor fi măgari, buburuzele – apariția vacilor, pe când viermii – noroc la cai. În mod similar, fetele ghiceau dacă se vor mărita cu un agricultor (când vedeau cărăbuși) sau cu un cioban (când apăreau furnici)²⁰. Diversitatea obiceiurilor și credințelor evocate denotă că, la popoarele din sud-estul Europei, Mărtișorul a fost asociat dimensiunilor esențiale ale vieții umane. În acest context, datinile românești ale Mărtișorului se integrează organic în tradiția balcanică, având particularități regionale, fiind și un factor de iradiere culturală în mediul comunităților alogene din spațiul românesc.

Semnificația magică a Mărtișorului, în cultura tradițională, se profilează în raport cu obiceiurile de la începutul lui martie. Potrivit calendarului popular, respectat la români și la popoarele balcanice, sosirea primăverii marchează hotarul dintre vară și iarnă (singurele anotimpuri, în conștiința arhaică), inaugurând noul an agricol. Obiceiurile prilejuite de 1 (după calendarul gregorian) sau 14 martie (după cel iulian) exprimă simbolic regenerarea naturii și a omului, odată cu trecerea într-un nou ciclu vital. Bulgarii, sârbii și grecii cunosc tradiția de a scutura lucrurile din casă, a curăța hornurile, a arde gunoiul afară. Oamenii săreau peste ruguri, afumau casa cu diferite ierburi. În prima zi de primăvară, familiile se adunau la masa de sărbătoare, își adresau felicitări, urări de fericire²¹. În comunitățile de sârbi, albanezi și greci, grupuri de copii, tineri, uneori și adulți, umblau pe la case, interpretau cântece tradiționale (numite „colinde de martie”), urându-le de bine gospodarilor și fiind răsplătiți cu daruri (în special, ouă)²². Diverse ritualuri magice aveau menirea de a proteja familiile, a le asigura sănătatea și bunăstarea. Bulgarii prindeau haine sau basmale roșii pe acoperișurile caselor, în curte, „ca să râdă Baba Marta”²³. În zorii zilei de 1 (14) martie, familiile de albanezi plecau la izvor, pe nemâncate, unde își spălau fețele și aduceau vase cu apă proaspătă²⁴. La rândul lor, grecii goleau vasele din casă și le umpleau cu apă proaspătă. În ajun de 1 martie, grecii stingeau focul din vatră, pentru a-l reaprinde în ziua următoare. În orașul Megara, din Atica, pentru a fi sănătoși, oamenii se spălau pe mâini și pe față cu rouă, iar deasupra ușii, la intrare, atârnav spice de grâu înrourate, pentru a avea răcoare și prospețime întregul an²⁵. Constituind o perioadă de tranziție între anul vechi și cel nou, primele zile din martie erau însoțite de interdicții ritualice, pentru a evita nenorocirile, și de semne premonitorii care anunțau vremea viitoare, recolta, fericirea oamenilor în noul an²⁶. În calitate de amuletă, mărtișorul se înscrie organic în registrul ritualurilor menite a feri oamenii de rele și a le asigura fericirea.

Primele zile ale lunii martie, când oamenii își prind mărtișoare, sunt supranumite, în folclorul românesc, *Babele*, *Zilele Babelor* sau *Zilele Babei*, adică ale Babei Dochia, personaj legendar, considerată a fi întruparea Marii Mame, zeitate arhaică a pământului și vegetației²⁷, sau a divinității slave *Mara* (identificată cu zeița *Marena*), asociată fertilității, morții și reînvierii anuale a naturii²⁸. La români, personajul respectiv se numește *Baba Dochia*, *Baba Dochița*, *Baba Evdochia*, *Baba Odochia*, *Baba Marta*, *Chirdosia*. În folclorul bulgarilor, macedonenilor și sârbilor, poartă numele de *Marta* sau *Baba Marta*. Însă subiectul legendei despre Baba Dochia a fost identificat pe o arie mai largă, aproape la toate popoarele din bazinul mediteranean. În diverse versiuni, legenda justifică mitic vremea instabilă, cu înghețuri, de la începutul lui martie²⁹. În opinia unor savanți (Jungmann, A. Van Genep), legenda Babei Dochii a apărut în estul Mediteranei, „într-un areal unde anul nou începe primăvara (la 1 martie sau la echinocliul de primăvară)”³⁰. Cercetătorii mai văd o legătură semantică între legenda Babei Dochia și tradiția Mărtișorului. După cum remarcă Ion Ghinoiu, „în ceea ce privește modul de confecționare, mărtișorul ține sigur de tradiția Dochiei”. Cele două fire ale mărtișorului, explică etnologul român, simbolizau iarna și vara, pe când „șnurul reprezenta „funia anului” care împletea zilele celor două anotimpuri”³¹. I. Ghinoiu mai semnaleză tradiții, în care „firul Mărtișorului, funie de 365 sau 366 de zile, ar fi tors de Baba Dochia în timp ce urca cu oile la munte. Asemănător Ursitoarelor care torc firul vieții copilului la naștere, Dochia toarce firul primăvara, la nașterea anului agrar”³². Într-o monografie apărută recent, N. Golant afirmă: „putem considera mărtișorul o încifrare a legendei despre Baba Dochia. Tradiția de a purta mărtișoare, la popoarele balcanice, probabil, s-a dezvoltat din obiceiul de a împodobi curtea cu bucăți de pânză și piese vestimentare de culoare roșie, pentru a o îmblânzi pe Baba Dochia care, într-un șir de cazuri, era considerată personificarea lunii martie”³³. Acceptând interpretările autorilor, putem conchide că simbolismul mărtișorului se înscrie între viziunile mitice asupra lumii, împărtășite de gândirea arhaică.

Asemeni altor domenii ale culturii populare, Mărtișorul a pierdut treptat o parte din componentele sale ritualice și din valențele simbolice, în procesul modernizării țărilor sud-est europene. Încă la sfârșitul sec. XIX, referindu-se la tradiția Mărtișorului, folcloristul român Simion Florea Marian (1847-1907) nota cu tristețe: „această datină strămoșească a început în cele mai multe părți, și cu deosebire în Moldova, a se pierde, iar în Bucovina, care s-a ținut odinioară de Moldova, numai rar unde se mai aude de dânsa”³⁴. La fel, în cazul popoarelor balcanice, cercetătorii din perioada postbelică remarcă pierderea semnificațiilor magice ale mărtișorului, acesta devenind, mai curând, o podoabă festivă³⁵. Totuși, la începutul sec. XXI, într-un studiu comparativ al tradiției Mărtișorului în Republica Moldova, România și Bulgaria, Natalia Golant constată popularitatea sporită de care beneficiază acesta în mediul urban, ajungându-se chiar la „a doua folclorizare a obiceiurilor consacrate mărtișorului”³⁶. „Funcția de *amuletă*”, scrie autoarea, „nu mai e principala funcție a mărtișorului, lăsând loc funcției de *cadou*, semn de atenție și bunăvoință. Pentru români și bulgari, acest obicei a devenit și un fel de simbol al identității etnice”³⁷. Destinul mărtișorului probează astfel viabilitatea pe care o pot deține simbolurile arhaice în lumea contemporană.

Referințe bibliografice:

- 1 FERRARI Anna. – **Dicționar de mitologie greacă și romană**. Trad. de D. Cojocaru, Em. Stoleriu, D. Zămosteanu. Iași, Polirom, 2003. – P. 528.
- 2 **Мифы народов мира. Энциклопедия**. Гл. ред. С. А. Токарев. Изд. 2-е. Том 2 (К-Я). Москва, Советская Энциклопедия, 1992. – С. 119.
- 3 BLACKBURN Bonnie, HOLFORD-STREVENSON Leofranc. – **The Oxford Companion to the Year**. New York, Oxford University Press, 1999. – P. 104.
- 4 EVSEEV Ivan. – **Enciclopedia simbolurilor religioase și arhetipurilor culturale**. Timișoara, Editura „Învierea”, 2007. – P. 355.
- 5 BLACKBURN Bonnie, HOLFORD-STREVENSON Leofranc. – *Op. cit.*, p. 103.
- 6 *Ibidem*, p. 103-104.
- 7 АНФЕРТЬЕВ А. Н. – *К истории мартовских обрядов в Греции // Советская Этнография*. 1979, № 1. – С. 137-138.
- 8 ГОЛАНТ Н. Г. – **Мартовская старуха и мартовская нить. Легенды и обряды начала марта у румын**. Санкт-Петербург, МАЭ РАН, 2013. – С. 110-113. http://www.kunstkamera.ru/lib/rubrikator/03/03_05/978-5-88431-241-8/ (accesat la 10.10.2014).
- 9 *Ibidem*, p. 113-117.
- 10 МИКОВ Любомир. – **Първомартенска обредност. Български празници и обичаи**. София, Държавно Издателство «Септември», 1985. – С. 46, 50.
- 11 ГОЛАНТ Н. Г. – *Ук. соч.*, с. 121, прим. 1.
- 12 *Ibidem*, p. 120.
- 13 *Ibidem*, p. 121.
- 14 **Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (конец XIX – начало XX в.). Весенние праздники**. Отв. ред. С. А. Токарев. Москва, Наука, 1977. – С. 328 (în continuare: Весенние праздники).
- 15 МИКОВ Любомир. – *Ук. соч.*, с. 50. **Весенние праздники...**, с. 282-283.
- 16 ГОЛАНТ Н. Г. – *Ук. соч.*, с. 127-130.
- 17 МИКОВ Любомир. – *Ук. соч.*, с. 52, 56.
- 18 ГОЛАНТ Н. Г. – *Ук. соч.*, с. 129.
- 19 *Ibidem*, p. 130-137.
- 20 *Ibidem*, p. 138-148. **Весенние праздники...**, с. 283.
- 21 **Весенние праздники...**, с. 253, 282, 328.
- 22 *Ibidem*, p. 254, 316, 329.
- 23 *Ibidem*, p. 282.
- 24 *Ibidem*, p. 315.
- 25 *Ibidem*, p. 328.
- 26 *Ibidem*, p. 254, 316, 328. КАБАКОВА Г. И. – *Структура и география легенды о мартовской старухе // Славянский и балканский фольклор. Верования. Текст. Ритуал*. Отв. ред. Н. И. Толстой. Москва, Наука, 1994. – С. 217, 219.
- 27 EVSEEV Ivan. – *Op. cit.*, p. 62, 355. GHINOIU Ion. – **Panteonul românesc. Dicționar**. București, Editura Enciclopedică, 2001. – P. 11-12.
- 28 ГОЛАНТ Н. Г. – *Ук. соч.*, с. 175. **Мифы народов мира...**, том 2, с. 111.
- 29 КАБАКОВА Г. И. – *Ук. соч.*, с. 209, 215. ГОЛАНТ Н. Г. – *Ук. соч.*, с. 175.
- 30 КАБАКОВА Г. И. – *Ук. соч.*, с. 220.
- 31 GHINOIU Ion. – **Vârstele timpului**. Chișinău, Știința, 1994. – P. 237.
- 32 Idem. – **Panteonul românesc...**, p. 117-118.
- 33 ГОЛАНТ Н. Г. – *Ук. соч.*, с. 175-176.
- 34 MARIAN Simion Florea. – **Sărbătorile la români**. Ediție îngrijită și introducere de I. Datcu. Vol. II: Păresimile. București, Editura Saeculum I.O., 2011. – P. 147.
- 35 **Весенние праздники...**, с. 316 și *passim*.
- 36 ГОЛАНТ Н. Г. – *Ук. соч.*, с. 170.
- 37 *Ibidem*, с. 176.

THE MĂRȚIȘOR (MARTSISHOR) IN SOUTH-EASTERN EUROPE

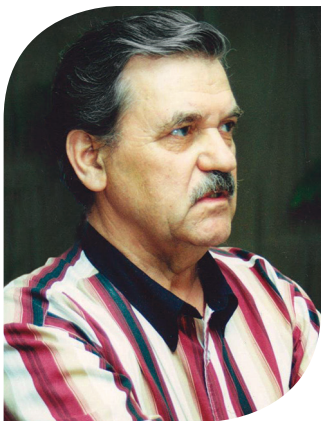
Andrei Prohin

*Researcher Fellow, Department of Ethnography,
National Museum of Ethnography and Natural
History*

The Martsishor is worn by several peoples from south-eastern Europe (the Romanians, Bulgarians, Macedonians, Albanians, Greeks etc.). Confronting the traditional customs from this area, proves regional peculiarities, as well as several constants of the martsishor tradition. In most of the cases, the term designating the Martsishor derives from the name of March, the amulet consists of two threads (most frequently, red and white), having the function of protecting the bearer and offering virtues. In the context of the customs from the beginning of March, among the Romanians and the Balkan peoples, the Martsishor belongs to the practices that mediate the passage towards a new life cycle. According to ethnologists, the Martsishor summarizes, in the symbolic language of rituals, the legend concerning Baba Dochia [Granny Dochia], attested within the entire Mediterranean area.

Keywords: south-eastern Europe, Martsishor, traditional customs, rites of passage, Baba Dochia [Granny Dochia].

TRADIȚII ETNO-FOLCLORICE PRACTICATE ÎN LUNA MARTIE („CAP DE PRIMĂVARĂ”)

Nicolae Băieșu

*Doctor habilitat, profesor universitar, cercetător principal,
Sectorul Folclor al Institutului de Filologie, Academia de Științe a Moldovei*

Trecerea de la iarnă la vară este intermediată de primăvară care, la rândul ei, are mai multe etape. În luna martie, ca prima lună de primăvară, societatea tradițională respecta mai multe sărbători, fiecare având semnificații religioase tardive și precreștine timpurii, contextualizate activităților economice. Am elucidat aceste sărbători ale lunii martie ca să conturăm și să înțelegem mai bine cadrul temporal în care sunt purtate, deci sunt active, mărtișoarele.

Cuvinte-cheie: mărtișoare, Baba Odochia, 40 de Sfinți, Alexei Caldul, Bunavestire.

Și cuvântul Martie ne-a rămas moștenire din mitologia romană, de la numele zeului Marte. La început, acesta era considerat drept zeul renașterii naturii primăvara, devenit și protector al agriculturii, al recoltelor, iar mai târziu – apărător al pământului patriei, prin urmare, și zeu al războiului.

În cinstea zeului Marte au fost numite: planeta cea mai apropiată de Pământ (Marte), prima lună a anului (când la romani, începea primăvara), a doua zi a săptămânii (marți) ș.a.

La români, lunii întâi a primăverii îi zic, oficial, Martie, însă are și câteva denumiri populare: *Marta*, *Mărtișor* (de la Marte), precum și *Germinar*, căci începe fenomenul germinării, adică al încolțirii semințelor ș.a.

Față de februarie, luna martie este mai bogată în sărbători. În continuare ținem să le prezentăm, pe scurt, ca să observăm contextul cultural în care este încadrat Mărtișorul. Principalele sărbători cu date fixe sunt – *Mărtișorul/Întâia zi de primăvară* (pe data de 1), *40 de Sfinți* (9), *Alexa Caldul* (17), *Bunavestire* (25); cu data mobilă – *Lăsata Secului*, *Ziua Crucii* de primăvară sau *Miezul Păresei* (care marchează mijlocul Postului Mare).

Întâia zi de primăvară (1 martie)

Componentele etno-folclorice ale acestei sărbători sunt:

- tradiții legate de Baba Odochia;
- semne populare despre timp;
- obiceiul Mărțișorul;
- alungarea iernii și chemarea primăverii;
- facerea curățeniei prin locuințe și prin gospodărie;
- credința în primul vizitator al casei;
- sfințirea semințelor care urmează a fi puse în pământ;
- prepararea *cocoșeilor*;
- petreceri în casele unde locuiesc femei cu numele Eudochia.

La sfârșitul sec. al XIX-lea, Simion Florea Marian a publicat mai multe legende despre Baba Dochia care, la acea vreme, mai circulau în mediul tradițional¹. În spațiul basarabean, ea este numită Baba Odochia și ține 9 sau 12 zile, timp în care se crede că ea își scutură cojoacele. Baba Odochia semnifică larna geroasă, care nu vrea să cedeze locul primăverii. Este „o semidivinitate meteorologică”, „o zeităte feminină sezonieră, care moare și renaște anual”². Calitățile Babei Odochia corespund, de obicei, timpului în perioada respectivă a anului, care se numește, în popor, *Zilele Babei*. Este vorba de câteva zile (9 sau 12) de la sfârșitul lui februarie și începutul lui martie, când are loc trecerea de la iarnă la primăvară, vremea în această perioadă fiind foarte instabilă.

În contextul începutului anului agrar, oamenii observau semnele cerului, vântului, comportamentul păsărilor și animalelor, încercând să anticipeze cum va fi anul: roditor, ploios ori secetos, care cereale, legume, păstăioase, fructe vor da recolte mai bogate. Duceau la biserică diferite semințe pentru a le sfinți, ca mai apoi să le amestece cu celelalte și să le semene.

Obiceiul de a purta mărțișoare este practicat de către toți românii din Republica Moldova, România, Ucraina, dar și de alte popoare ce locuiesc în arealul balcanic. Poartă mărțișoare, în special, tinerii, copiii, mai rar – oamenii în vârstă. Până acum 20-30 de ani, se obișnuia ca fetele să confecționeze aceste obiecte simbolice, pe care apoi le purtau și le dăruiau celor apropiați. În ultimii ani, meșterii populari produc mărțișoare. Conform tradiției, acestea sunt purtate până la anumite sărbători: 40 de Sfinți, Florii, Bunavestire ș.a. Apoi le leagă de ramurile unui pom sau arbust fructifer înflorit, – măr, măceș, zarzăr, cireș, – pe care îl văd pentru prima oară. Unele fete poartă mărțișoare până văd venind primele păsări migratoare. Atunci aruncă mărțișoarele în sus, urându-și sănătate, frumusețe.

În această zi, se făcea curățenie peste tot locul cât ținea gospodăria. Din casă erau scoase afară hainele și țesăturile, să stea la soare, apoi erau scuturate, împrăștiate și duse înapoi în locuință. Gunoii vechi din anul trecut era adunat din curți și din grădini (harmane), apoi era scos în drum și ars. Către seară, familiile terminau de îngrijit gospodăriile și, la focul din drum, făceau cocoșei, spre bucuria copiilor.

40 de Sfinți (9 martie)

Ziua aceasta a fost cândva un început de an agrar – hotar convențional între iarnă și primăvară. Mai multe practici și reprezentări au aceste semnificații. În popor, sărbătoarea este cunoscută sub denumirile: *Sfinți*, *Mucenici*, *Moși*.

Majoritatea practicilor culturale respectate în ziua de *Sfinți* formează un vast ansamblu specific:

- sădirea în pământ a unor legume timpurii (usturoi ș.a.);
- baterea cu bețe în pământ („să iasă căldură”);
- ieșitul (simbolic) la arat;
- întâmpinarea primelor păsări călătoare.

În această zi, se întreprind lucrări agricole, unele cu caracter simbolic, altele autentice, în special când e timp bun pentru ele. Podgorenii, după o veche credință, țin să bată 40 de pari în vie, ca să iasă căldura din pământ. Multe elemente ale *ieșitului la arat* au dispărut în urma colectivizării pământurilor și a utilajului agricol, inclusiv a introducerii tehnicii agricole noi după Al Doilea Război Mondial. Astăzi, unele dintre ele sunt practicate într-o formă redusă.

De multe ori, doar simbolic, aratul începea, în mod solemn, anume în ziua de *Sfinți*. Se proceda astfel, chiar dacă uneori pământul nu era bun pentru a fi arat, fiind înghețat ori prea umed. Începutul aratului adevărat se făcea mai târziu, după Sfinți. Dar este foarte important că despre ritualul ieșitului la arat se mai ține minte în comunitățile rurale. Copiii de atunci, acum oameni în etate, își amintesc cum părinții lor porneau plugurile. Astfel, în ziua hotărâtă, vitele și uneltele agricole, pregătite din timp pentru arat și semănat, erau scoase în mijlocul curții. Stăpâna casei pregătea un vas cu agheasmă, un smoc de busuioc, o mică tipsie cu tămâie aprinsă, pâine, sare și se apropia de plug, vite, plugari. Îi înconjura de trei ori, în sensul mișcării soarelui, stropindu-i cu agheasmă, afumându-i și rostind anumite formule magice: „Cum îi fumul ușor,/ Așa să fie arătura,/ Crescătura de pâine,/ De roadă”³. Bărbații plugari stăteau în timpul săvârșirii acestui ritual în genunchi. Cel mai în vârstă dintre ei, după ce se ridica din genunchi, făcea cu codiriștea semnul crucii înaintea vitelor, apoi își făcea cruce, zicând „Doamne ajută!” sau „Într-un ceas bun!”, după care plugarii cu carul sau căruța ieșeau din ogradă și plecau la câmp.

Alexa Caldul (17 martie)

În popor, sărbătoarea se numește: *Alexa, Alexa cel Cald, Alexa Caldul* ș.a.; în calendarul creștin – *Cuviosul Alexie, Omul lui Dumnezeu*.

Și în cazul acestei sărbători, tradițiile precreștine s-au contopit cu cele creștine atât de mult, încât uneori este greu să le deosebim.

Tradițiile etno-folclorice mai importante ale sărbătorii *Alexa Caldul* sunt:

- credința că Alexa încălzește și descuie pământul (ca să iasă din el vietățile de după iernat);
- marcarea zilei începutului sezonului de pescuit;
- așteptarea sosirii păsărilor călătoare;
- scoaterea stupilor în prisacă.

Aceste practici se înscriu în credințele despre Alexa care, în viziune populară, este „o reprezentare mitică sezonieră, patron al vietăților care ierneză sub pământ, în scorburi și sub scoarța copacilor, sub pietre și în ape”⁴.

Doar unii bătrâni mai cunosc legenda (cu caracter creștin) care explică de ce sărbătoarea marcată la 17 martie se numește *Alexie, Omul lui Dumnezeu*. Se povestește că a trăit cândva un om foarte bogat care avea un singur

fecior, pe nume Alexa. Băiatul era foarte blajin și credincios lui Dumnezeu. Când i-a venit vremea însurătoarei, Alexa a vrut s-o ia de soție pe fiica unui vecin sărac. Însă tatăl nu l-a lăsat și l-a cununat cu de-a sila cu o fată avută, dar urâtă. În timpul nunții, Alexa a fugit în lume. A trăit mulți ani într-o vizuină din pustiu, hrănindu-se cu plante sălbatice. Când a văzut că îmbătrânește, s-a întors acasă. Părinți însă nu l-au cunoscut. El s-a rugat la stăpân să-i dea un adăpost mai dosnic, unde să-și trăiască zilele rămase. Gospodarul, amintindu-și că are și el un fiu pe undeva, printre străini, l-a primit pe sărman într-un bordei. Când necunoscutul a murit, l-au înmormântat creștinește. După aceea au găsit în bordei o scrisoare în care cel ce murise mărturisise cine a fost el și că preotul trebuie de fiecare dată să-i întrebe pe cei ce se cunună dacă aceasta este cu voia ambilor tineri sau nu; dacă nu spun că le este cu voie, să nu-i cunune.

Cei care au auzit despre această întâmplare și-au dat bine seama că Alexa a fost sfânt și bun la Dumnezeu. De atâta l-au numit „Omul lui Dumnezeu”, în fiecare an marcându-i ziua morții (17 martie). Se zice că tot de atunci, la fiecare cununie, preotul pune de trei ori întrebarea către tineri dacă le este cu voie căsătoria, ca să nu li se întâmple ca lui Alexa.

Se crede că, în ziua lui Alexa (ca și la 40 de Sfinți) vin cocostârcii. Conform legendei, cocostârcul a fost la început om. Dumnezeu, văzând că felurite și numeroase gânganii necăjesc pe oameni, într-o toamnă, de Ziua Crucii (14 septembrie), le-a prins pe toate, le-a pus într-o ladă și a închis-o bine. Trecând pe acolo un om, pe nume Alexa, care ținea drumul spre mare, Dumnezeu l-a rugat să ia cu dânsul lada și așa cum este, s-o arunce în apă. Dar când a ajuns la malul mării,

Alexa nu și-a mai putut stăpâni curiozitatea și a deschis lada ca să vadă ce este în ea. Din ea au ieșit o sumedenie de gănganii, fugind și ascunzându-se prin iarbă, nisip, tot felul de găuri, în apă. Alexa s-a repezit să le prindă, să le bage în ladă. Dar zadar-nică i-a fost strădania. De atunci, toată lumea este plină de vietăți felurite și dăunătoare pentru oameni. Iar pe Alexa, pentru că a fost neascultător și atât de nerăbdător, Dumnezeu l-a prefăcut în cocostârc, având rostul să adune toate gănganiile de pe malurile apelor. Și tot de atunci, la Ziua Crucii de toamnă, toate vietățile se ascund pentru iernat, iar în Ziua lui Alexa ies din pământ și pricinuesc oamenilor necazuri.

Țăranii au o atitudine cuvioasă față de cocostârc, acesta fiind considerat pasăre sfântă. Cocostârcul nu numai că vestește venirea primăverii, dar, se zice, aduce oamenilor sănătate și noroc, mai ales, celor pe a căror casă face cuib. Există mai multe credințe populare despre sosirea cocostârcilor din țările calde.

Bunavestire / Blagoveștenie (25 martie)

Este o zi importantă din calendarul bisericesc, în care Arhanghelul Gavriil i-a adus vestea Fecioarei Maria că-L va naște pe Iisus Hristos. Cele mai cunoscute tradiții respectate în această sărbătoare sunt:

- interdicții legate de activitățile care ar asigura continuitatea păsărilor și animalelor;
- consumul bucatelor din pește;
- practici de apărare a gospodăriei contra șerpilor și a pomilor – contra gândacilor;
- despărțirea de mărtișoare.

Se interzice a lucra în gospodărie atât femeilor, cât și bărbaților. E ziua în care se poate consuma pește. Se crede că, după cum e timpul în această zi, așa va fi și în ziua de Paști. Mai este numită și Ziua Cucului, pentru că din această zi începe cucul să cânte. Oamenii făceau diferite practici magice de purificare și de protejare a spațiului casei, gospodăriei, livezilor, câmpurilor. Înconjurau casa și pomii, afumându-i cu tămâie, în speranța că alungă șerpii și vătămătorii. În localitățile de la sud, cel mai frecvent până în această zi se poartă mărțișoarele, apoi sunt legate la un ram de trandafir, sunt ascunse sub o piatră ori sunt aruncate berzelor.

Note și referințe bibliografice:

- 1 MARIAN Simion Florea. – **Sărbătorile la români. Studiu etnografic.** Vol. I. Editura Fundației Culturale Române. București, 1994. – P. 281-317.
- 2 GHINOIU Ion. – **Obiceiuri populare de peste an. Dicționar.** Editura Fundației Culturale Române. București, 1997. – P. 232.
- 3 Invocare din satul Duruitoarea, raionul Râșcani.
- 4 GHINOIU Ion. – *Op. cit.*, p. 3.

ETHNO-FOLKLORICAL TRADITIONS OBSERVED IN MARCH („BEGINNING OF SPRING”)

Nicolae Băieșu

PhD habilitated, Professor, Senior Research Fellow, Department of Folklore, Institute of Philology, Academy of Sciences of Moldova

The passage from winter to summer is mediated by spring, at its turn, having several stages. In March, as the first spring month, the traditional society observes several feasts, each of them having late religious and early pre-Christian significances, in the context of economic activities. We have studied this March feasts in order to display and understand better the temporal frame when the martsishoare are worn, thus they are active.

Keywords: martsishoare, “Baba Odochia” [Odochia Granny], 40 Saints, Warm Alexei, Annunciation.

LĂSATA SECULUI ȘI CULTUL FOCULUI

Valeriu Chiper

Conducător al Ansamblului Etno-folcloric „Moștenitorii”
din Chișinău

Elena Oca

Membră a Ansamblului Etno-folcloric „Moștenitorii”
din Chișinău

Pentru a înțelege mai bine practicile culturale asociate zilei de 1 martie am considerat util să abordăm, în acest context, și obiceiurile respectate de către comunitățile sudice la Lăsata Secului de dinaintea Postului Mare al Paștelui, căci și ele fac parte din ciclul obiceiurilor de primăvară. Analiza a demonstrat că acestea sunt axate pe cultul soarelui, iată de ce, în toate localitățile, se aprind focuri rituale, în jurul cărora se desfășoară acțiuni prescrise de tradiții. Aceste obiceiuri țin de reînnoirea timpului, a anului. E o perioadă de purificare a spațiului prin foc, de reunire a comunităților în jurul unui spațiu purificat. Acțiunile rituale invocă belșugul anului agrar. Oamenii se veselesc, cântă, joacă, reînnoiesc vechile relații de rudenie și de prietenie, pentru ca să aibă un an prosper.

Cuvinte-cheie: Lăsata Secului, Paști, focuri, iertarea, reînnoirea timpului.

Lăsata Secului sau Lăsatul Secului, cum i se mai spune în alte părți, ține de începutul Postului Mare al Paștelui și chiar dacă nu are o dată fixă, deoarece face parte din ciclul pascal, este sărbătorit în perioada 1 februarie – 8 martie. În anii când se sărbătorește în ultima săptămână a lunii februarie și în luna martie, i se conferă anumite semnificații legate de Mărțișor. Sprijinindu-ne pe concluziile etnologului Ion Ghinoiu, putem afirma că, într-un trecut îndepărtat, practicile legate de Mărțișor erau mult mai consistente în această lună: „Lăsatul Secului de Paști păstrează acte rituale specifice unui început de an agrar, celebrat la echinocțiul de primăvară. După apariția creștinismului și fixarea Paștelui în raport cu echinocțiul de primăvară și faza lunară, cele mai importante sărbători au fost impuse în afara ciclului pascal”¹.

În spațiul dintre Prut și Nistru, despre acest obicei s-a scris foarte puțin, fiind amintit doar ocazional², încât nu a fost pus suficient în valoare. Mai bine a fost analizat obiceiul practicat în România, arătându-se bogăția elementelor circumscrise de el³. Ne-am propus să-l descriem în manifestările sale conservate de practica culturală de la est de Prut, ca să observăm ce roluri și ce funcții are în contextul sărbătorilor de primăvară.

Dat fiind faptul că literatura de specialitate nu ne oferă suficiente informații în acest sens, ne vom baza lucrarea pe faptele culturale descoperite și descrise în timpul cercetărilor de teren, întreprinse în ultimele două decenii, în satele raioanelor, Cantemir, Cahul și Reni, sate cu bogate și frumoase tradiții păstrate din bătrâni.

Sărbătoarea este practică la Lăsatul Secului, cu nume diferite în localitățile de la sud. Astfel, se numește: *Focurelele* (Câșlița-Prut, raionul Cahul), *Focurelul* (Gotești, raionul Cantemir), *Ulilica* (Giurgiulești, raionul Cahul), *Focăretul* (Popeasca, raionul Ștefan-Vodă), *Iertăciunea* (Alexandru Ioan Cuza, raionul Cahul) sau *Olăria* (Cartal, raionul Reni, Ucraina).

În formele în care a ajuns până la noi, ea conține diferite aluviuni culturale de vechime diferită. Vom surprinde elementele comune și apoi cele specifice pentru anumite localități, ca să ne formăm o imagine integră despre sărbătoare.

În comuna Câșlița-Prut, raionul Cahul, ea este numită *Focurelele*. În această zi, dis-de-dimineață, gospodarii satului mătură prin curte, formează între pragul casei și porțiță 9 grămăjoare din resturi de plante, le aprind în ideea că ard tot ce este rău. Apoi scot în curte o masă, pe ea așează ceva bucate, inclusiv copturi și vin, pregătindu-le pentru a le oferi de pomană oamenilor care vor intra în curte. Fetele mari sar peste *focurele*, ca să aibă noroc. Asemenea *focurele* se aprind în această zi și la cimitir (*mărmânte*), oferindu-se și ofrande de sufletul celor morți⁴.

Purtătorii de folclor, chiar dacă practică acest ritual, nu toți cunosc și semnificațiile lui. „Se aprind 9 focurele ca omul să nu se prefacă după moarte în *arătanie*, adică strigoi”⁵. În perioada dintre cele două războaie

mondiale, în această zi, flăcăii scoteau caii din grajduri, îi pregăteau, îi împodobeau cu ciucuri roșii, albaștri și albi la căpăstru și se plimbau în ceată, dintr-un capăt în altul al satului. Între ei, vreo doi flăcăi erau mascați în fete⁶.

În ultimii ani, datorită susținerii preotului, în localitate s-a revenit la sărbătorirea acestui obicei. Se fac focuri la răscruci de drumuri peste care se sare, oamenii aduc aici mese cu bucate, vin. Sunt poftiți și lăutari. Aici are loc iertăciunea de la mic la mare, preotul trece pe la fiecare foc, luându-și iertare⁷.

Satul Alexandru Ioan Cuza, r. Cahul, se mărginește la hotar cu satul Câșlița-Prut, dar în această localitate ritualul se numește *lertăciunea*. Oamenii mătură toată ziua, fac curățenie, ordine. Ca și la Câșlița-Prut, focul se aprinde din paie, crengi, stuf, coceni. La foc se adună vecinii, rudele din alte părți ale satului, venite la nănași. Gospodarul pune masa la poartă și servește pe oricine trece. Oamenii cântă, ospătează, discută, mai târziu sar peste foc, rostind strigături:

“Cine joacă lângă foc
Să aibă mai mult noroc!”⁸.

Această ospitalitate ține de veacuri. Într-un colind de la sud se spune:

„Făcu-i casa lângă drum,
Întinse-i masa peste drum,
Încălzita-i friguroși?
Încălzita-i mulțumit!
Cu masa de peste drum
Săturata-i flămânzei?
Săturata-i mulțumit!”
(*Colindul al Mare* de la Câșlița-Prut).

În această zi, vin hinii (finii) la naș cu colac, și aici, la poartă, are loc iertăciunea nașului cu finul, a tatălui cu fiul, fiicei cu mamă. Se spune:

„lertăciune bună, nașule!
- Așa trebuie, finule”.

La foc se mai strigă:

„Mart în casă
Puricii afară!”⁹.

Acest obicei se practică mai rar în prezent, dar oamenii în vârstă țin la el și îl respectă, fie și în forme mai reduse.

Mai bine s-a păstrat acest obicei în cultura satului Giurgiulești, raionul Cahul. Urmare a populării localității cu reprezentanți din diferite regiuni ale spațiului românesc, aici el este răspândit sub două nume: *Ulilica* sau *Focurelu*. Obiceiul e așteptat de întreg satul, precum sunt așteptate sfintele sărbători de Paști, susțin bătrânele¹⁰. *Ulilica* are loc la răscruci de drumuri, unde se adună toată *măalaua* (mahalaua), toți aduc de-ale focului: viță, *lujani*, bețe de *flărăsoare* (floarea soarelui). Femeile coc special către această sărbătoare: plăcinte fel de fel, specifice tradiției locului, foi cu brânză. Nelipsite sunt sărmalele cu bulgur, vin, ouă fierte, despre care se spune că dacă le mănânci, vei fi ușor ca găina. După ce se întâlnesc cu toții, discută, se omenesc cu bucate și băutură, oamenii sar peste foc și se strigă:

„Ulilica gratia,
Se mărită vrabia.
Face nunta joi,
Să plecăm și noi:
Uliu, iu, iu-iu-u-u!”¹¹

În jurul focului se cântă diferite cântece, se joacă dansuri bine cunoscute în această parte a ariei românești: *Bătuta*, *Boghiana*, *Ghilabaua* ș.a. Pe vremuri, la foc, tinerii mai jucau *De-a lungu drumului*, prinzându-se câte doi și trecând printre șirul format de celelalte perechi, ca să se posteze în față. Se jucau de-a *Șiragul*, *Borșul*, de-a *Pânza încâlcită*, jocuri care uneau mulți participanți, încât ajungeau de la un foc până la celălalt sau de la un capăt al satului la altul. Aceste jocuri au fost răspândite în mai multe localități de la sud. Ele erau mai mult practicate în perioada Postului Mare, iar la Lăsata Secului tinerii începeau să-și amintească acest repertoriu.

Un alt element obligatoriu al obiceiului consta în iertarea reciprocă a celor prezenți. În toate localitățile din Josul Prutului, *lertările* aveau loc în jurul focului. Primii încep dialogul nașii cu finii. Aceștia țin în mână câte un colac și o lumânare aprinsă. Nașul spune: „Ține, finule, și mă iartă!” Finul primește colacul și lumina răspunzând: „Să fii iertat de mine și de Dumnezeu!”. Apoi își inversează rolurile.

În satul Văleni, același raion, ritualul în cauză nu mai e practicat de întreg satul, ca acum 20-40 de ani. La Lăsat de Sec, se scoate cenușa din cuptor, plită, gunoiul din casă, ogradă și se aruncă în arătură și ocolul animalelor, spunându-se:

„Cum se adună cenușa în vatră
Așa să se adune și mana câmpului,
Cum se adună cenușa în vatră
Așa să se adune și mana la lapte”¹².

Trecând de pe malul Prutului în satele Frecăței și Cartal, situate în Regiunea Dunărea de Jos, sate cu bogate tradiții populare, observăm că obiceiul acesta are o altă denumire: *Olăria* sau *lertăciunea*. El are loc, de asemenea, la Lăsat de Sec, în Postul Mare, la răscruci de drumuri, în ambele sate. Focul se aprinde cu gunoaie, papură, ciocane

de porumb, crengi. În jurul focului se strâng toate rudele care vin cu merinde, obligatoriu cu câte o găină fiartă cu usturoi, ouă fierte, sarmale, ghismane, grizdomele și vin. La Frecăței, flăcăii umblă călări pe cai, câțiva dintre ei se îmbracă în fete, vin cu chiote și veselie, trec de la răscruce la răscruce, unde ard focurile și salută oamenii. În ambele sate, cei mai tineri ca vârstă vin la cei mai în etate. Discută, se felicitează cu sărbătoarea, își urează post ușor. Sar peste foc, cântă diferite cântece, însoțiți de instrumentele populare cunoscute: vioară, fluier, tobă. La Frecăței se joacă *Fedeleşul* (un brâu destul de popular prin aceste părți). Când participanții sar peste foc, se strigă:

„Să fim sănătoși
Să postim postu' ușor
Dă, Doamne, ploaie,
Berechet la vară!”¹³.

Iar la Cartal am înregistrat strigături mai glumețe:

„Să scuturăm țânțarii
Și păduchii!
Să scuturăm boala!
S-o mănânce lupii!”¹⁴

Cântă, se veselesc până înserează, apoi se intră la un gospodar, dintre cei mai în vârstă, care e pregătit cu bucate și băutură, se stă la masă, apoi are loc *lertăciunea* – cel mai mic cere iertare și împăcare de la ruda mai mare sau de la naș:

„Iartă-mă, tată (mamă/nașule, nașă!)
– Dumnezeu să te ierte!

Eu te iert!” Repetă acest dialog de 3 ori.

După această *lertăciune*, se rupe găina și se împarte la toți din casă, pentru ca să mănânce acum, cu toți de față, încât să se țină de “neamuri”. Apoi jucau *sârbă, horă*, muzicanții fiind răsplătiți de gazdă cu făină, grâu sau grăunțe¹⁵.

La această horă se cânta din fluier, clarinet, cimpoi, vioară, cobză, tobă. Începeau a cânta și dansa cei bătrâni, apoi intrau în joc cei tineri. *Olăria*, se spune în aceste sate, provine de la spălatul oalelor și pregătirea de spălat (spolocanie), adică de intrare în Postul Mare.

În satul Gotești, raionul Cantemir, acest ritual s-a conservat mult mai bine față de tradiția altor localități, și se numește „Focurelul”. Indiferent în ce zi se serbează Lăsata Secului, această zi este încadrată în pregătirea mărtișoarelor sau dăruirea lor. Oamenii sunt preocupați de pregătirea gospodăriei pentru primăvară. Fac ordine prin case și prin grădini, curți. Adună de peste tot gunoiul de proveniență vegetală la o răscruce de drum, fac rezerve pentru a le arde cât mai multă vreme. Acolo se strâng mai mulți măhăleni cu atribuții la acest spațiu, fac focul

cu stuf, papură, țipirig din baltă, hlujeni, bețe de floarea soarelui. Pe o masă joasă, cu trei picioare, femeile așează diferite bucate de sărbătoare, care mai de care mai gustoase și mai alese, iar bărbații aduc vinuri. În jurul focului se jucau bătute, hore, la care se adaugă și strigături ca:

„Uite-aici pe râpa asta
Mi-o furat lupu' nevasta.
Nu știu lupu' sau bursucu',
Sau bădița cu surtucu'”¹⁶.

Un flăcău, în această zi, se urca pe o scântă de fân și striga ca să-l audă satul:

„Luci, soare, luci,
Că ți-oi da un car cu nuci
Și-o bucat de pâine
Să lucești și mâine”¹⁷.

Când se înserează, toți se veselesc, sar peste foc, vociferază diferite strigături, cântă în jurul focului. Se cântă:

„Focurelu', focurelu'
Curăță-ne suflețălu'.
Munțămim lui Dumnezeu',
N-o trecut iarna cu greu.
Tot zăpadă și troiene
Pentru roada primăverii.
Și acum, măi, focurelu'
Curăță-ne suflețelu',
Încălzaști-ni pământu',
Roada să hie bogată,
S-aibă pâine lumea toată.
Focurelu', focurelu'
Curăță-ne suflețălu',
Curăță-ne suflețălu'”¹⁸.

În această seară, se da voie ca fata sa aducă băiatul cu care prietenește sau viitorul mire la focul din mahala, îi dăruiește mărtișorul, apoi sar împreună peste foc. La petrecere sunt poftiți și lăutari să cânte din instrumentele pe care le au la dispoziție. Aceștia cântă până dimineața, până pleacă cei mai petrecăreți tineri, fiind răsplătiți de vecini cu produse agricole.

Observăm că, în toate localitățile, acțiunile centrale ale comunităților se desfășurau lângă foc. Rolul central al focului era accentuat și prin numele cel mai frecvent al acestei obicei: *Focurelul, Focurelele, Focărelele*. Această constantă ne îndeamnă să facem legătura între foc și fratele său celest, soarele, legătură remarcată și la sărbătorile de Crăciun. Astfel, dimineața se lua cenușa rămasă de la focul nocturn, se scotea *crăciunelul*, colăcelul copt la Crăciun și atârnat în cui sub icoană, se punea la boii care duceau plugul la Primul arat, după care plugarii porneau spre câmp, unde aruncau cenușa de la foc sub prima brazdă ce e trasă simbolic în jurul ogorului, iar în locul unde se încheia prima brazdă, consumau și *crăciunelul*, împreună cu animalele, iar o bucată o ascundeau sub brazdă.

Tot în aceste localități din Josul Prutului și din Cotul Dunării, a doua zi, se făcea *Jujău, Jujăul*. Au același nume, atât obiceiul, cât și instalația pregătită din timp, sub forma unei roți de căruță, pusă orizontal, pe o osie verticală. De roată sunt legate, la distanță egală una de cealaltă, două funii ce au în capăt doi *cocoi* făcuți din cărpe: un *cocoi* reprezintă pisica, iar celălalt câinele. Când rotesc roata, acești cocoi parcă vor să se ajungă din urmă. Oamenii spun diferite strigături și se distrează pe seama lor. Interpretările bătrânilor privind rosturile acestui obicei țin de suprafață, dar am ținut să le prezentăm ca să observăm motivațiile lor. „Pisica e femeia sau răul, câinele e bărbatul sau binele. Roata e viața omului, timpul care trece, soarele care se învârte”¹⁹.

Simion Florea Marian, unul dintre primii cercetători care a luat în seamă acest obicei, preciza la începutul sec. XX: „Jujeul – e goana câinilor, vălărit, în această zi, câinii știu că vor fi prigoniți și se ascund, ei fiind ruda lupului, regele iernii e alungat ca să vină căldura”²⁰. Spun bătrânii că, în jurul *jujăului*, în vremuri și mai vechi decât ei, oamenii dansau fiind mascați și purtând săbii. Am remarcat această informație ca fiind foarte importantă, dar bătrânii nu au dezvoltat-o, spunând că știu despre acest fapt din povestirile părinților lor, auzite tot în cadrul obiceiului.

Etnologul Ion Ghinoiu apreciază, în acest context, că Jujeul este „un instrument de torturat câinii”, care trebuie înțeleși ca „rude domestice ale lupilor, în ziua de luni, după Lăsatul Secului de Paști”²¹. Apoi descrie practica numită și Tărbaca Câinilor. „Jujeul se confecționează din două lemne lungi de 3-4 m, înfipite în pământ și unite la vârf, unde se găsește un scripete pe care se petrece o frânghie răsucită. Câinele prins cu gâtul în lațul frânghiei este ridicat și învârtit pe măsură ce se desrăsuște funia. Ajuns în vârful *jujăului* se desface lațul iar câinele cade amețit pe pământ și fuge cât mai departe de sat”²². Această practică, reunind destule necunoscute pentru cercetare, este răspândită inclusiv la bulgarii și găgăuzii din Republica Moldova, fapt care sugerează originea sa balcanică.

Între bucatele pregătite pentru acest ospăț comun, se impune ca generalizată, găina și ouăle. În această zi, în fiecare gospodărie este sacrificată o găină anume în acest scop. După ce o prepară, o servesc la comuniunea alimentară de la răscruce. Se crede că, dacă nu este tăiată, găina menită va muri.

În încheierea celor expuse, este important să generalizăm că felul în care locuitorii de la sud marchează Lăsata Secului ori ziua de 1 martie este destul de bine axat pe însemnele primăverii. Așa cum au remarcat și alți autori, acest obicei ține de reînnoirea timpului, a anului. E o perioadă de purificare a spațiului prin foc, de reunire a comunităților în jurul unui spațiu purificat. Toate acțiunile rituale din această perioadă fac referință la belșugul anului agrar. Oamenii se veselesc, cântă, joacă, reînnoiesc vechile relații de rudenie și de prietenie, pentru ca să fie roadă (berechet). În unele sate, se veghează toată noaptea ca să depășească o nouă etapă a anului. Aceste focuri concentrate pe la răscruci de drumuri, acolo, unde după spusele celor în vârstă, se adună toate duhurile rele, sunt aprinse tocmai pentru ca relele să fie împrăștiate în toate cele patru părți ale lumii. „Și în cele din urmă ar fi un prilej de sărbătorire a victoriei luminii asupra întunericului, bucurie care se exprimă prin luminații și aprinderea focurilor”²³.

Semnificațiile focului în cultura noastră tradițională sunt diverse: de apărare, fertilitate și fecunditate, de păstrare a luminii și de alungare a întunericului, iar odată cu acesta – și a forțelor malefice. Acest obicei îmbină semnificațiile discutate, pe care le au și alte obiceiuri de peste an.

Note și referințe bibliografice:

- 1 GHINOIU Ion. – **Obiceiuri populare de peste an. Dicționar.** Editura Fundației Culturale Române, București, 1997. – P. 105.
- 2 BUZILĂ Varvara. – *Salutul în practica etichetei tradiționale // Buletin Științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie.* Serie nouă. Fascicula Etnografie și Muzeologie, Volumul 17 (30), Chișinău, 2012, p.29.
- 3 MARIAN Simion Florea. – **Sărbătorile la români. Studiu etnografic.** Vol. I. Ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu. Editura Fundației Culturale Române, București, 1994. – P. 281-318; GHINOIU Ion. – *Op. cit.*, p. 105.
- 4 Inf. Anica Șchiopu, născută în anul 1918, studii 4 clase, băștinașă, s. Cășlița-Prut, r. Cahul.
- 5 *Ibidem.*
- 6 *Ibidem.*
- 7 Inf. Ana Malachi, n. 1928, băștinașă, 4 clase, s. Cășlița-Prut, r. Cahul. Înregistrare: 22.09.2001, V. Chiper.
- 8 Inf. Ecaterina Balacci, n. 1928, băștinașă, s. Cuza-Vodă, raionul Cahul. Înregistrare: 13.07.1996. V. Chiper.
- 9 Inf. Ana Cărmăzău, n. 1930, băștinașă. Înregistrare: 11.07.1996, V. Chiper.
- 10 Inf. Ilinca Popov, n. 1922, o clasă primară, născută în s. Anadol, r. Reni, locuiește în s. Giurgiulești, r. Cahul. Înregistrare: 1999, V. Chiper.
- 11 *Ibidem.*
- 12 Inf. Maria Corobcov, n. 1914, băștinașă s. Văleni, r. Cahul.
- 13 Inf. Eugenia Burlea, n. 1912, 7 clase românești, s. Frecăței, r. Reni, regiunea Odesa. Înregistrare: 1994, V. Chiper.
- 14 Inf. Nina Botin, n. 1922, 7 clase românești, născută în s. Barta-Reni, căsătorită în Cartal, raionul Reni, regiunea Odesa. Înregistrare: ianuarie 1995, V. Chiper.
- 15 *Ibidem.*
- 16 Inf. Ileana Guzun, n. 1963, 10 clase, băștinașă, s. Gotești, r. Cantemir. Înregistrare: Elena Oca, 1992.
- 17 Inf. Nicolae Andronic, n. 1905, s. Gotești, r. Cantemir. Înregistrare: Elena Oca, 1992.
- 18 *Ibidem.*
- 19 Inf. Ilinca Popov, n. 1922, o clasă primară, născută în s. Anadol, r. Reni, locuiește în s. Giurgiulești, r. Cahul. Înregistrare: 1999, V. Chiper.
- 20 MARIAN Simion Florea. – **Sărbătorile la români. Studiu etnografic.** Vol. I. Ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu. Editura Fundației Culturale Române, București, 1994. – P. 281-318.
- 21 GHINOIU Ion. – *Op. cit.*, p. 101.
- 22 *Ibidem.*
- 23 Ghinoiu Ion. – **Vârstele timpului.** Întreprinderea Editorial Poligrafică „Știința”, Chișinău, 1992. – P. 222.

CUSTOMS ON THE EVE OF THE LENT, MAINTAINING THE FIRE CULT

Valeriu Chiper

*Head of the Ethno-Folkloric Band "The Inheritors",
Chişinău*

Elena Oca

*Member of the Ethno-Folkloric Band "The Inheritors",
Chişinău*

In order to understand better the cultural practices associated with the 1st of March, we have considered useful to treat in this context the customs observed in southern communities on the eve of the Great Easter Lent (Lăsata Secului), because it belongs to the cycle of spring holidays. The study has proved that they are centred on the solar cult, this is why in all the villages are lit ritual fires around which are performed ritual actions. This custom is related to the renewal of time, of the year. It is a time of purification of the space by means of fire, of assembling communities around a purified space. The ritual actions invoke the harvest of the agricultural year. People rejoice, sing, dance and renew their previous ties of kinship and friendship, in order to have a rich year.

Keywords: Eve of the Great Lent, Easter, fires, forgiving, renewal of time.

MĂRȚIȘORUL COPILĂRIEI MELE

Silviu Andrieș-Tabac

Doctor în istorie, Heraldist de Stat al Republicii Moldova

Demersul memorialistic al autorului este îndreptat asupra Mărțișorului din Republica Moldova, din anii 1970-1980. Fabricat acasă, procurat din comerțul de stat sau primit de la rudele din România, mărțișorul avea o viață culturală și sentimentală importantă pentru copii, elevi, părinți și profesorii școlari. Deși originea și sensurile tradiției nu mai era conștientizată, lumea purta o dragoste aparte pentru această sărbătoare calendaristică și pentru manifestările ei materiale și spirituale, mulți păstrând această dragoste pentru întreaga viață. Autorul afirmă că mărțișorul numit „românesc”, adică adus din România, era cel mai căutat și mai apreciat în epoca copilăriei lui. El reprezenta un mărțișor cu ciucuri obișnuiți, decorat cu un pandantiv de metal colorat, întruchipând simboluri ale norocului.

Cuvinte-cheie: mărțișorul, tehnici de confecționare, modele, pandantive, mediu rural și urban, atitudini în societate.

Primul meu mărțișor l-am primit pe la vreo cinci ani de la Rodica Sanduleac, o fetiță de-o seamă cu mine, prietenă fidelă și aproape singură a copilăriei mele, într-o mahala de bătrâni, din satul Cuhureștii de Sus, r. Florești. Părinții Rodicăi, Mihail și Natalia, erau profesori la școala profesională din sat, oameni tineri, culți, binevoitori și cu idei educaționale sănătoase. Într-o zi de 1 martie, mama Rodicăi ne-a împărțit mărțișoare: Rodicăi, surorii ei mai mici și mie, din partea Rodicăi, căci, în conformitate cu vechea tradiție păstrată în Basarabia, fetele sunt cele care fac mărțișoarele și le dăruiesc flăcăilor (băieților) la care țin. Trebuie să recunosc că acest gest a fost unul din momentele de maximă satisfacție, bucurie și mândrie din copilăria mea și, de atunci, am rămas cu un sentiment de dragoste de mărțișor pentru toată viața.

Mărțișorul Rodicăi era unul „românesc”, adică adus din România: doi ciucuri din ațe de mătase, uniți printr-un fir răsucit din ațe de două culori și cu un pandantiv metalic colorat („șerișor” = fierișor), legat și suspendat de fir. Pandantivul primit reprezenta un fir de trifoi cu patru petale, pe care l-am înțeleș ca floricea verde și l-am demonstrat cu mare mândrie bunicii mele.

La școală am aflat că sărbătoarea Mărțișorului era una însemnată. Cei mici se întreceau în a dăruia mărțișoare învățătoarelor și profesorilor care, în ziua de 1 martie, aveau pieptul plin de mărțișoare și arătau ca niște generali

medaliați copios pe parcursul lungii cariere. Intriga zilei de 2 martie se rezuma în a vedea care dintre mărtișoarele primite în ajun învățătoarea l-a păstrat în piept, unul, maxim două și unul la palton. Dăruitorii mărtișoarelor „învingătoare” erau foarte mândri. Cei mari își dăruiau mărtișoare unul altuia cu interes, ca simbol al unei prietenii, afecțiunii sau sentiment de dragoste nevinovată adolescentină. Opinia publică urmărea cu atenție cine de la cine a primit mărtișorul, pentru a actualiza știrile vieții sentimentale. Mărtișoarele, indiferent de vremea de afară, încălzeau sufletele copiilor și profesorilor.

Primele responsabile de mărtișoarele de la școală erau mamele. Am prins vremea când mărtișoarele se mai făceau acasă. De iscusința și fantezia mamelor depindea frumusețea micii podoabe. Unele mame le croșetau, altele înfășurau ața pe diverse suporturi improvizate (segmente de mină de scris, elemente din ceramică pentru protecția spiralei la fierul de călcat etc.), unele combinau mărgelușe de diverse materiale și dimensiuni. Mama mea le făcea din panglici de atlas destrămate. Panglica, în condițiile deficitului permanent de mărfuri în URSS, trebuia procurată cu vreo ocazie, cu mult timp înainte. Panglica se destrăma pe o porțiune de vreo 3-4 cm, ațele rămase erau tăiate și mănunchiul legat la mijloc cu firul răsucit roșu-alb. După aceasta, mănunchiul se plia pe mijloc astfel încât să creeze un cerc, se călca cu fierul și se punea între paginile unei cărți, pe post de presă. Urma decuparea atentă a piesei obținute, în cerculeț sau inimioară. Dacă se găsea și niște panglică verde, se putea realiza, prin aceeași metodă, o frunzuliță decorativă. Mărtișoarele din panglică țineau 2-3 zile, după care se depliau și se „împufoșau”.

Cea de-a doua cale de aprovizionare cu mărtișoare o oferea comerțul de stat. Mărtișoarele din comerț

Padantive pentru mărtișoare. Din colecția autorului

erau confecționate din stofă ștanțată, având forma diferitor floricele (clopoțel, ghiocel, lăcrămioară etc.), prinse de un fir de floare cu frunze sau de un buchețel de flori, confecționate din aceeași stofă și din sârmuliță de cupru ca armatură, cu funcție decorativă. În magazinele sătești, aceste mărtișoare practic nu ajungeau, iar dacă ajungeau, oferta era prea mică. Ca și pentru multe alte mărfuri, era bine să mergi la Chișinău sau în alt oraș mare pentru a te aproviziona. Mărtișoarele din comerț erau mai rezistente în timp și destul de drăguțe.

Calea a treia, cea mai complicată, era să faci rost de un mărtișor din România. Acestea erau obținute de la rudele din dreapta Prutului și erau păstrate cu sfințenie. Cei care nu aveau rude în România sau nu au reușit să primească la timp mărtișorul de peste Prut, în satul meu natal, Cuhureștii de Sus, erau salvați de o babă care „comercializa” mărtișoare primite de la o rudă de la Iași. Baba era cam rea și temută, dar interesul pentru a avea un mărtișor românesc ne dădea curaj. Mi-aduc aminte și azi de un mărtișor cu un pandantiv reprezentând un coșar făcut din mărgele și paiete, care a fost citit ca mărtișor cu-adevărat băiețesc, în comparație cu mărtișoarele din comerțul moldovenesc, pline de floricele și, din această cauză, botezate „fetești”.

În anii de studenție la Moscova (1986-1993) am ținut să port mărtișor. Uniunea Sovietică știa de acest obicei nu numai datorită moldovenilor și a festivalului muzical tradițional „Mărtișor” de la Chișinău, ci și prin intermediul studenților bulgari și unguri, care purtau și ei mărtișoarele lor. Colegele noastre rusoaice, ucrainence sau cazahe purtau cu plăcere mărtișoarele moldovenești, dacă le erau oferite.

Și în armată, la Tașkent, Uzbekistan (1987-1989), am purtat mărtișorul trimis de acasă. În primul an, după ce am încasat-o de la sergent pentru încălcarea portului uniformei, l-am prins în interiorul hainei, la inimă, ca să nu se vadă. Am fost bucuros să aflu peste ani că și alți moldoveni au făcut același lucru, în regiunile unde i-au purtat anii de serviciu militar.

Am urmat studii doctorale, după încheierea celor superioare, la Universitatea din București (1993-1996). Aici mărtișorul era la el acasă, dar am avut un șoc cultural, provocat în primul rând de diferențele regionale. La București purtau mărtișoare numai doamnele. Sărbătoarea se contopise ca sens cu cea de 8 martie și domniile procurau mărtișoare numai pentru doamnele lor, mai apropiate sau mai depărtate sufletului. Singurii bărbați cu mărtișoare, în capitala de pe Dâmbovița, erau basarabenii – studenți, scriitori sau alți oameni ajunși pe aici cu afacerile, în primele zile ale lunii martie. În general, nu ne rușinam să le purtăm și explicam celor nedumeriți de câte ori era nevoie tradiția basarabească. La facultate, în general, nu aveam probleme, deoarece istoricii – studenți sau profesori – aveau ceva pregătire etnografică, dar și experiența generațiilor precedente de basarabeni veniți la studii. Și la cămin lucrurile erau știute. Am cunoscut, însă, și colegi care, frustrați de faptul că au fost luați în râs la București, s-au lăsat pe viață de portul mărtișorului. De fapt, lumea este astfel făcută că trebuie să lupți mereu pentru identitatea ta. Face parte din însăși lupta pentru existență. Și această luptă are multe jertfe.

A doua surpriză neplăcută la București a fost provocată de faptul că mărtișorul „românesc”, pe care îl cunoșteam din copilărie, dispăruse de pe piață. Dispăruseră și micile cărți poștale de felicitare cu ocazia sărbătorii, pe care le admiram la școală, fiecare din colegi fudulindu-se cu ceea ce a primit de la rudele de peste Prut.

Se schimbaseră timpurile și modestele pandantive de metal colorat, simple și lipsite de pretenții, erau înlocuite de pandantive mari, de sticlă, metale prețioase, pene, scoici etc., cât mai țipătoare și adesea fabricate în China. Deși străzile capitalei erau pline de negustori ambulanzii de măștișoare, cu greu puteam găsi câteva pe gustul meu retrograd, pentru a le putea oferi colegelor și prietenelor de la București.

Au trecut anii și sentimentele copilăriei s-au înfundat în adâncurile minții, sufletului și memoriei. Măștișorul a revenit printre preocupările mele în legătură cu activitatea Comisiei Naționale de Heraldică, întru promovarea unor simboluri naționale neoficiale – embleme mai puțin solemne, decât stema, drapelul și imnul de stat, dar apropiate din punct de vedere identitar de sufletul moldoveanului. În aceste cercetări am fost ajutat de mătușa mea din București, dr. Viorica Prodan, care mi-a adunat și oferit o bogată colecție de măștișoare vechi, datând din anii '60 ai secolului trecut până în zilele noastre. Măștișoarele provin de la familiile Vera și Vladimir Greculovschi, Viorica și Doru Prodan, Claudia și Claudiu Dobre, Sanda Chiriță, toți din București, și ilustrează diversele tendințe în moda măștișorului urban românesc. În această colecție am avut bucuria reîntâlnirii cu măștișorul copilăriei mele, cu pandantiv de metal colorat. Am regăsit motivul potcoavei, buburuzei, coșarului, trifoiului cu patru foi, ghiocelului, pisicii negre, inimioarei, spiriduşului etc. Majoritatea acestor motive, ca simboluri ale norocului, au intrat în societatea românească din cultura de masă occidentală abia în secolul XX, pe cale cultă, și au prea puțină legătură cu măștișorul nostru tradițional. Poate doar dorința de a proteja purtătorul este comună. În copilărie, n-aveam habar despre ce este tradițional și ce nu, ce face parte

din cultura noastră și ce nu. Aprecierea măștișorului „românesc” din anii 1970-1980, ca și oricare copil, o făceam după criteriul îmi place sau nu. Acum, când anumite cunoștințe mă ajută să mă descurc mai bine în această problemă, constat că dragostea mea pentru măștișor s-a păstrat la fel de vie, indiferent de tradiționalismul măștișorului concret.

THE MĂȘTIȘOR (MARTSISHOR) OF MY CHILDHOOD

Silviu Andrieș-Tabac
*PhD in history, State Heraldist
of the Republic of Moldova*

The memorial approach of the author concerns the martsishor from the Republic of Moldova during 1970-1980s. Being home-made, purchased from state shops or received from relatives living in Romania, the Martsishor had an important cultural and sentimental life for children, pupils, parents and school teachers. Although the origin and the significances of the tradition were acknowledged no more, people had a special love for this calendrical custom, as well as for its material and spiritual manifestations, many persons cherishing this love for their entire life. The author witnesses that the so-called "Romanian" martsishor, i.e. brought from Romania, was mostly asked and appreciated during his childhood. It represented a martsishor with simple tassels, decorated with an iron, coloured pendant, designating symbols of luck.

Keywords: The Martsishor, techniques of designing, patterns, pendants, rural and urban environment, attitudes in society.

Cuprins

AFIRMAREA IDENTITĂȚII PRIN PATRIMONIUL CULTURAL IMATERIAL. Monica Babuc	3
PATRIMONIUL CULTURAL IMATERIAL – RESPONSABILITATE MAJORĂ ÎN STRATEGIILE DE DEZVOLTARE A CULTURII. Gheorghe Postică.....	5
PRACTICI CULTURALE ASOCIATE MĂRȚIȘORULUI ÎN COMUNITĂȚILE DIN REPUBLICA MOLDOVA. Varvara Buzilă	11
DIMENSIUNILE CULTURALE ȘI GEOGRAFICE ALE MĂRȚIȘORULUI. Corina Rezneac	23
COLECȚIA DE MĂRȚIȘOARE DIN PATRIMONIUL MUZEULUI NAȚIONAL DE ETNOGRAFIE ȘI ISTORIE NATURALĂ. Maria Ciocanu	30
MĂRȚIȘORUL ȘI RELAȚIILE LUI CU TIMPUL SACRU. Sabina Ispas.....	41
OBICEIURI DE 1 MARTIE LA BULGARII DIN REPUBLICA MOLDOVA. Alexandr Covalov.....	56
PRACTICI CULTURALE ASOCIATE ZILEI DE 1 MARTIE LA GĂGĂUZI. Elizaveta Kvilinkova	62
MĂRȚIȘORUL ÎN SUD-ESTUL EUROPEI. Andrei Prohin	72
TRADIȚII ETNO-FOLCLORICE PRACTICATE ÎN LUNA MARTIE („CAP DE PRIMĂVARĂ”). Nicolae Băieșu	80
LĂSATA SECULUI ȘI CULTUL FOCULUI. Valeriu Chiper, Elena Oca	87
MĂRȚIȘORUL COPILĂRIEI MELE. Silviu Andrieș-Tabac	96